

โลกประวัติศาสตร์

เอกสารวิชาการประวัติศาสตร์และไทยศึกษา

ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๕

ตะเกียงโรมัน พบที่โบราณสถานพงตึก จังหวัดกาญจนบุรี ร

ผู้จัดทำ

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและ
จัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์
และโบราณคดี สำนักเลขาธิการ
นายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล ดุสิต
กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ และ
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ถนนราช-
ดำเนินนอก ดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐

วัตถุประสงค์

เพื่อเผยแพร่ความรู้ และความ
เคลื่อนไหวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และ
ไทยศึกษาแก่สถาบันการศึกษา นักวิชาการ
และผู้สนใจ

บรรณาธิการเนื้อหา

นายวินัย พงศ์ศรีเพียร

บรรณาธิการการพิมพ์

นางวันเพ็ญ สุทธากาศ

ศิลป์และภาพ

นายทวีพร ทองคำใบ

จัดหน้า/รูปเล่ม

นางสาวสละ กำทรัพย์

ISSN 0859-2926

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว
๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง
กรุงเทพมหานคร ๑๐๓๑๐
นายณัฐพันธ์ กาญจนรินทร์
ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

คณะกรรมการดำเนินงาน

ที่ปรึกษา

พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี
อธิบดีกรมวิชาการ
(นายประพัฒน์พงศ์ เสนาฤทธิ์)
ท่านผู้หญิงวรรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา
คุณหญิงคณิตา เลชะกุล

ประธาน

นายวินัย พงศ์ศรีเพียร

อนุกรรมการ

นายวุฒิชัย มุลศิลป์
ผู้อำนวยการสำนักโบราณคดีและ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หรือผู้แทน
(นางณัฏฐภัทร จันทวิช ผู้แทน)
นายบรรเจิด อินทุจันทร์ยง
นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์
นางสาวสมพร จารุณฏ
นายวินัย รอดจ่าย
นายทวีพร ทองคำใบ
นางวันเพ็ญ สุทธากาศ
นางสาวกนกวลี ชูชัยยะ
นางสาวศรีสุภาวงศ์ แจ่มสว่าง
นางสาวบุษดี ตระกูลเขียว

‘โลกประวัติศาสตร์’ เอกสารรายสามเดือน เชิญส่งข่าวสารและบทความได้ที่ ศูนย์พัฒนาหนังสือ
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ถนนราชดำเนินนอก กทม. ๑๐๓๐๐ โทร. ๐-๒๒๔๑-๖๑๔๕
ดို့ ๔๐๑-๔๐๓ โทรสาร ๐-๒๒๔๐-๓๔๐๔

สารบัญ

ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๕๔

หน้า

บรรณาธิการแถลง ๒

บทความ

จดหมายเหตุหมอเดวิด ริชาร์ดสัน ๕

วินัย พงศ์ศรีเพียร

โบราณสถานและแหล่งโบราณคดี

ที่สำคัญในจังหวัดกาญจนบุรี ๒๑

ณัฐรักษ์ จันทวิช

สงครามโลกครั้งที่ ๒

กับเมืองกาญจน์ ๓๖

วุฒิชัย มูลศิลป์

อุทยานประวัติศาสตร์

สงคราม ๙ ทศ ๕๕

คุณหญิงคณิดา เลชะกุล

ปกิณกะ

โพล์ - แฟ้ม ๕๐

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์

เพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่า

ที่ทำดินแดง ๕๙

สมพร จารุ ภูณ

ภาพปก

เจดีย์ ๓ องค์ ที่ด่านเจดีย์สามองค์
จังหวัดกาญจนบุรี

ความคิดเห็นที่ปรากฏในเอกสารนี้
เป็นความคิดเห็นอิสระของผู้เขียน
คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยฯ
ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วย

บรรณาธิการแถลง

ท่านผู้อ่านที่เคารพ

เนื่องจากคณะผู้จัดทำ โลกประวัติศาสตร์
ประสงค์ที่จะให้เอกสารวิชาการนี้ มีส่วนส่งเสริม
การศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่น และจะพยายาม
จัดทำฉบับพิเศษที่เน้นจังหวัดต่างๆ ด้วย สำหรับ
ในฉบับนี้ เรานำเรื่องราวในอดีตที่น่าสนใจของ
จังหวัดกาญจนบุรีมาเสนอ

ในส่วนที่เกี่ยวกับเอกสารประวัติศาสตร์
ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ได้แปล “จดหมายเหตุ
หมอเดวิด ริชาร์ดสัน” เกี่ยวกับกาญจนบุรีใน
สมัยรัชกาลที่ ๓ เป็นภาษาไทยจากต้นฉบับภาษาอังกฤษ ซึ่งปัจจุบันหาอ่านได้ยากแล้ว ในขณะที่
นางณัฐรักษ์ จันทวิช ได้กรุณาเขียนแนะนำ
“โบราณสถานและแหล่งโบราณคดีที่สำคัญใน
จังหวัดกาญจนบุรี” ซึ่งควรเป็นประโยชน์แก่ครู
ผู้สอนสังคมศึกษา รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์
กรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย ได้นำเรื่อง
“สงครามโลกครั้งที่ ๒ กับเมืองกาญจน์” มา
เสนอเพื่อแสดงถึงบรรยากาศของสมัยนั้นและ
คุณหญิงคณิดา เลชะกุล เขียนเรื่อง “อุทยาน
ประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทศ”

นอกจากเรื่องข้างต้นแล้ว อาจารย์จุลทัศน์
พยาฆรานนท์ ได้เขียนเรื่อง “โพล์-แฟ้ม” เพื่อ
อธิบายวัฒนธรรมการเตรียมไปทัพของไทย
สมัยโบราณ ส่วน ดร.สมพร จารุ ภูณได้กรุณา
เขียนแนะนำความสำคัญของวรรณกรรมเรื่อง
“เพลงยาวนิราศเรื่อง รบพม่าที่ทำดินแดง”

ภาพประกอบเกี่ยวกับประวัติศาสตร์
กาญจนบุรีในเล่มนี้ได้ช่วยเพิ่มสีสันให้เรื่องราวต่างๆ
ในเล่มมีชีวิตชีวามากขึ้น หากท่านผู้อ่าน
มีข้อติชมประการใด ขอความกรุณาแจ้งให้
คณะผู้จัดทำได้รับทราบด้วย จักเป็นพระคุณยิ่ง

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

“...ความสุขสวัสดิ์ในชาติจะเกิดมีได้ ก็เมื่อบ้านเมืองเป็นปรกติมั่นคง ประชาชนมีฐานะความเป็นอยู่ดีสมอรรถภาพเป็นส่วนใหญ่ ข้อนี้ท่านทั้งปวงย่อมจะทราบได้ เพราะต่างเป็นผู้มีตำแหน่งสูงในงานแผ่นดินอยู่ด้วยกัน ข้าพเจ้าใครจะขอให้แต่ละฝ่ายแต่ละท่านตระหนักในความสำคัญของตำแหน่งหน้าที่ พยายามเร่งรัดปฏิบัติสรรพกิจ ให้สัมฤทธิ์ประโยชน์แท้จริงตามเป้าหมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในยามที่สถานการณ์ของบ้านเมืองเราและประเทศต่างๆ ในภูมิภาคส่วนนี้ของโลก กำลังเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว ท่านทั้งหลายจะต้องควบคุมสติให้มั่น ไม่หวั่นไหวไปกับเหตุวิกฤต ทำความคิดจิตใจให้หนักแน่น และเที่ยงตรงเสมอเหมือนกัน ที่จะยึดมั่นในเหตุผลความสุจริตถูกต้อง และประโยชน์สุขส่วนรวม แล้วมุ่งมั่นปฏิบัติหน้าที่ ด้วยความรู้ความสามารถ ด้วยความเฉลียวฉลาดรอบคอบ และความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็จะร่วมกันปฏิบัติบริหารงานทุกด้านได้อย่างเข้มแข็งเหนียวแน่น และประสบความสำเร็จอันงดงามตามเป้าหมาย...”

พระราชดำรัส

ในการเสด็จออกมหาสมาคม ในงาน

พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๕๔๐

วันศุกร์ ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๐

ดอนเจดีย์ จังหวัดกาญจนบุรี ๕

จดหมายเหตุหมอเดวิด ริชาร์ดสัน

วินัย พงศ์ศรีเพียร

หมอเดวิด ริชาร์ดสัน (Dr. David Richardson) รับราชการเป็นนายแพทย์ประจำกองทหารรัฐบาลอังกฤษที่เมืองกัลกัตตา ต่อมาเมื่ออังกฤษได้เข้ามายึดครองพม่าตอนล่างตามสนธิสัญญาหย่าศึกยันดาโบ (Yandabo Treaty) ภายหลังสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งแรกระหว่าง ค.ศ. ๑๘๒๔-๑๘๒๖ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๖๙) หมอริชาร์ดสันได้ย้ายมารับราชการที่เมืองมะละแหม่ง (Moulmein) ในพม่าตอนล่าง เพราะท่านผู้นี้มีความคุ้นเคยกับประเทศทางตะวันออกและมีความรู้เกี่ยวกับกิจการและภาษาท้องถิ่น เหตุที่อังกฤษได้เข้ามาครอบครองดินแดนพม่าตอนล่างซึ่งติดพรมแดนภาคตะวันตกของไทย หมอริชาร์ดสันจึงได้รับความไว้วางใจจากรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียให้เดินทางเข้ามาติดต่อราชการงานเมืองกับรัฐบาลสยามถึง ๔ ครั้ง โดยเดินทางเข้ามาครั้งแรกใน ค.ศ. ๑๘๒๘ และครั้งสุดท้ายในต้น ค.ศ. ๑๘๓๙ หรือ พ.ศ. ๒๓๘๒

การเดินทางเข้ามายังประเทศสยามใน ค.ศ. ๑๘๓๙ นั้น คณะของหมอริชาร์ดสันซึ่งมีสภาพภักดีทางการได้เข้ามาเจรจากับรัฐบาลสยาม ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หมอริชาร์ดสันได้จัดบันทึกรายละเอียดการเดินทางของท่านไว้เริ่มตั้งแต่ออกเดินทางจากดินแดนพม่าเข้าสู่ภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทยปัจจุบันถึงกรุงเทพฯ ในระหว่างเดือนมกราคมถึงมีนาคม ค.ศ. ๑๘๓๙ ภายหลังได้มีการนำจดหมายเหตุของท่านมาตีพิมพ์เผยแพร่ใน **Journal of the Royal Asiatic Society of Bengal** ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (Jan-Jun, 1840) และวารสารเดียวกันชุดใหม่เล่มที่ 15 ลำดับที่ 99 ปีเดียวกัน บันทึกการเดินทางที่นำมาตีพิมพ์จนถึงวันที่ ๒๕ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๓๙ นั้น เป็นส่วนหนึ่งของบันทึกทั้งหมด กล่าวคือ หมอริชาร์ดสันได้เดินทางขึ้นไปถึงเชียงใหม่ และกลับลงมากรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง Dr. Nigel Brailey แห่งมหาวิทยาลัยบริสตอล ประเทศอังกฤษ แจ้งให้ข้าพเจ้าทราบว่าบันทึกส่วนที่เหลือได้สูญหายไปกับอาคารราชการที่เมืองกัลกัตตาที่ถูกเพลิงไหม้

บันทึกการเดินทางของหมอริชาร์ดสันนี้ นับว่าเป็นหลักฐานประวัติศาสตร์ร่วมสมัยของชาวตะวันตก ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งสำหรับนักศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เพราะให้ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ซึ่งมักจะขาดไปจากหลักฐานของไทยเอง นอกจากนี้ยังนับว่ามีความสำคัญเป็นพิเศษสำหรับการศึกษาเรื่องราวของภูมิภาคตะวันตกในช่วงที่ขาดหลักฐานท้องถิ่นอยู่มาก ข้าพเจ้าได้คัดข้อความที่เกี่ยวกับท้องที่กาญจนบุรี ที่ปรากฏในบันทึกตั้งแต่วันที่ ๒๒ ถึง ๓๐ มกราคม ค.ศ. ๑๘๓๙ มาแปลลงไว้ ณ ที่นี้ ดังนี้

วันที่ ๒๒ มกราคม

ลุ่มส่มน้อย (Long-song-noi) ๔.๕๐ น. ระยะทาง ๑๕ ไมล์ ออกจากท่าตระการ (Fata-kan) และมุ่งหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้บนพื้นราบก่อนไปถึงเนินเขา ที่เชิงเขานั้น มีเส้นทางสัญจร เมื่อไปถึงตรงนั้นเวลาได้ ๙.๓๕ น. พวกเราได้อัปขึ้นเนินเขาหินลูกหนึ่งและได้ข้ามธารน้ำเล็กๆ ธารหนึ่ง ; ได้ผ่านหมู่บ้านกะเหรี่ยงขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งดูเหมือนจะเป็นหลักแหล่งอาศัยที่ถาวรของชนชาติพันธุ์ที่ชอบเคลื่อนย้ายเสมอ ; เรือนกะเหรี่ยงนั้นมีขนาดใหญ่ อาคารผสมไม้สักดีขึ้นกว่าที่เคยเห็น พวกผู้หญิงนั่งอยู่บนเรือน เนื้อตัวสะอาดเรียบร้อยกว่าปกติ นี่คือนะเหรี่ยงพวกแรกที่เราได้พบเห็นและมีบรรพชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้มาแต่เดิม หมู่บ้านกะเหรี่ยงล้อมรอบไปด้วยเขาสูงชัน, มีกลุ่มเรือน ๗ หรือ ๘ หลัง ซึ่งพวกเขาได้ปลูกต้นไม้และต้นขนุนไว้เรียงรอบใกล้ชิด; จากที่นี่เราไต่ลงตามหุบเขาชันจนถึงเวลา ๑๑.๒๕ น. จึงได้ข้ามทางน้ำสายที่สอง; ต่อจากนั้นไปภูมิประเทศเปิดโล่งมากขึ้น (หุบเขาแม่น้ำน้อยอาจกว้างถึงประมาณ ๓ ไมล์) และเป็นหินขรุขระ ;

ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้านกะเหรี่ยงบ้องตี้

ต้นไม้มีขนาดเล็กและแคระแกร็น มีใบน้อยหรือรังใบไปเลยจนไม่สามารถช่วยบังแสงแดดได้; การเดินทางช่วงหลังนั้นร้อนสุดขีด เมื่อเวลา ๑๔.๑๕ น. เราข้ามท้องลำธารเล็กๆ ที่แห้งผากแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตท่าตระการกับลุ่มส่ม; เมืองสองเมืองนี้, ถ้าพอจะอนุโลมเรียกว่าเมือง, ก็เพิ่งได้รับการกำหนดเขตแดนขึ้นมาไม่นานนี้เอง เพราะแต่เดิมแดนไทโรย (Dayiek) เคยครอบคลุมบริเวณจากแม่น้ำปอน (Pon river) ใกล้ท่าขนุน (Takanom) ซึ่งอยู่ทางเหนือไปจรดลำธารแห่งหนึ่งใกล้กับกาญจนบุรี และจากตำบลวังกะธาดู (Dwong-ka-dhat) หรือเมือง.....(Ontai) ซึ่งอยู่ทางตะวันออก ไปจนจรดพระเจดีย์สามองค์ ซึ่งอยู่ติดพรมแดนทวายทางด้านตะวันตก เวลา ๑๒.๒๕ น. เราผ่านลำธารเล็กๆ อีกสายหนึ่งเป็นสายที่สาม

เจดีย์ ๓ องค์
ชายแดนสยาม
ต่อกับแขวง
พญาตองซู-
เมียนมาร์

เวลา ๑.๒๐ น. เราพักกันที่ริมฝั่งธารน้ำแห่งหนึ่งซึ่งท้องน้ำส่วนที่ลึกที่สุดเป็นแอ่งขังน้ำหลายแอ่ง เพราะมีทางน้ำใต้ดินไหลเซาะพื้นทรายไป จุดที่พักนี้อยู่ห่างจากหลุมสุ่มไม่เกินสองไมล์ แต่ต้องหยุดกันเพื่อรอให้ช้างมาถึงในช่วงย้งสว่างอยู่ โดยส่วนรวมแล้วเส้นทางวันนี้นับว่าสะดวกเมื่อเทียบกับลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขา, ส่วนน้ำนั้นค่อนข้างขาดแคลนเมื่อพิจารณาจากสภาพแวดล้อมแล้ว (ก็พอจะเข้าใจได้) เพราะด้านนี้เป็นด้านสูงชันของทิวเขา (ดังนั้น) น้ำปริมาณมากจึงอาจไหลไปกับแม่น้ำตะนาวศรีลงสู่อ่าวเบงกอล จำนวนกะเหรี่ยงที่ส่งส่วยผ่านกาญจนบุรี ซึ่งได้กล่าวถึงเมื่อวานนี้, อย่างที่ข้าพเจ้าสงสัย, เป็นการกล่าวเกินจริง, สถานที่รับส่วยกะเหรี่ยงคือ ไทโรคและทองผาภูมิ (Toung-ka-paung) ; บิดาของมั่งเกียก (Mung-keik) (ผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าคนปัจจุบันของชุมชนมอญในสยาม) ได้ผลจากพวกพ้อมาตั้งถิ่นฐานที่นี่ ถึงแม้ว่าจำนวนบริวารติดตามมามากที่สุดก็คงจะเพียงคนละ ๑๐๐ เท่านั้น ทำตระการมีมอญอยู่เพียง ๓๐, พระสุวรรณ (Pra-sau-one) ๗๐; จำนวนเฉลี่ยของสองเมืองนี้พอจะคำนวณได้ว่า เมืองเล็กคงมีมอญอยู่แห่งละ ๕๐ คน หรือจำนวนมอญทั้งหมดคงจะมีประมาณ ๕๕๐ คน (กลุ่มซึ่งประกอบด้วย) กะเหรี่ยง ๙ คน และมอญ ๑๕ คน จะได้รับการยกเว้นการส่งส่วย เพราะทำหน้าที่เป็นกองระวัง ถ้าข้าพเจ้าพอจะเรียกพวกนี้ว่าเช่นนั้นได้ ณ ป้อมค่ายริมน้ำตลอดบริเวณชายแดน แต่พวกเขาจะต้องชดเชยด้วยการหามัคคุเทศก์ และเสบียงอาหารให้แก่ข้าราชการเมื่อผ่านมาทางเขตนี้ ช้างที่รออยู่มาจนถึงเมื่อ ๖.๑๐ น. และพอค่ำลงเราได้สร้างกระท่อมพักแรม

วันที่ ๒๓ มกราคม

๕.๑๐ น. ระยะทาง ๑๕ ไมล์

เริ่มออกเดินทางเวลา ๘.๐๐ น. เวลา ๘.๕๐ น. ผ่านมาถึงเส้นทางไปสู่หลุมสุ่มซึ่งอยู่ห่าง

ประมาณ ๑ ไมล์ จากแม่น้ำซึ่งมีค่ายระวางอยู่ จากที่นี่เราไปตามทางเกวียนตลอดทั้งวันผ่านป่าโล่ง ต้นไม้เล็กแกร็นปราศจากใบ, พื้นดินแห้งแล้งและปกคลุมด้วยหญ้าแน่นทึบ แห่งหินทรายโผล่เหนือพื้นดินขึ้นมาเป็นช่วง ๆ ไม่มีร่องรอยของการทำเกษตรกรรมหรือเครื่องหมาย อันแสดงว่ามีผู้อยู่อาศัยเลย ยกเว้นแต่ทางเกวียนปรับเรียบอย่างดีที่เราใช้เดินทางอยู่ เวลา ๙.๐๐ น. เราผ่านลำน้ำ Long-teong ที่มีน้ำลึกเท่าตาตุ่ม 'หลังจากนี้ไม่นานนักเราก็ได้เห็นต้นกฤษณา (Sapan) ต้นแรก ซึ่งมีใบและลักษณะคล้ายต้น Caouchouc และไม่ค่อยจะปรากฏให้เห็นมาถึงเขตนี้ (คือเขตสุดทางพันธุ์ไม้นี้ทางตะวันตกเฉียงเหนือ) ลำต้นของมันที่ใหญ่หน่อยจะใหญ่กว่าแขนคนตรงส่วนที่โตที่สุด ทางเกวียนของเราบางครั้งก็ผ่านเข้าใกล้ห้วยเขาด้านตะวันออก บางทีก็เข้าใกล้ห้วยเขาที่อยู่ทางตะวันตก เวลา ๑๑.๔๕ น. เราผ่านลำน้ำเล็กๆ อีกสายหนึ่ง (หรือแม่น้ำตะพาน) ในช่องเขาที่สูงชัน เวลา ๑๒.๓๐ น. หยุดพักตรงข้ามเมืองสิงห์ซึ่งเป็นเมืองปรักหักพังทางด้านเหนือหรือตะวันออกเฉียงเหนือของแม่น้ำ ข้าพเจ้าได้พบว่า กองระวางมอญที่ป้อมค่ายบริเวณนี้มีลักษณะเป็นทหารมากกว่าที่เคยคิดไว้ พวกมอญไม่ได้ถูกมอบหมายให้เก็บส่วยสาอากร พวกกะเหรี่ยงเป็นพวกที่นำส่วยสาอากรไปส่งที่เมืองกาญจนบุรี ร. เจ้าเมืองของเมืองสิงห์ได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเป็นเงินปีปีละ ๖๐ บาทจากพระเจ้ากรุงสยาม และกำหนดหน้าที่แก่กองระวาง ๕๐ นายที่ป้อมค่ายแห่งนี้, แต่เนื่องจากไม่มีบัญชีพอที่จะส่งไปยังกรมต้นสังกัด ผู้ถูกเกณฑ์อาจเลือกอยู่กับครอบครัวโดยต้องจ่ายเงิน ๒๐ บาท แก่เจ้าเมือง (Myotsa) เพื่อขออนุญาต กองระวางกลุ่มเล็กๆ ส่วนหนึ่งเท่านั้นที่จะไปทำหน้าที่ถึงชายแดนจริงๆ ; กองระวางส่วนที่ได้มาเห็นนี้นับว่าใหญ่กว่าปกติคือ เวลานั้นมีอยู่ถึง ๑๕ นาย ตัวเจ้าเมืองนั้นไปราชการที่กรุงเทพฯ กับคณะอีก ๕ นาย ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองยังเรียกเก็บส่วยปีจากทุกคน ยกเว้นผู้มีตราคุมห้าม ผู้ที่ตัดไม้กฤษณา (Sapan wood) ในเขตเขาเขาเป็นไม้ชนิดนั้น ๑๐ ชิ้น พวกกองระวางนั้นถูกเกณฑ์มาทำราชการชายแดนนาน ๖ เดือน; พวกเขาเล่าว่าสามารถจะพาครอบครัวมาด้วยได้

ภาพถ่ายทางอากาศ ; เมืองสิงห์

แต่ไม่ทำอย่างนั้นเพราะไข้ป่ามีเป็นช่วงๆ ระหว่างเดือนพฤษภาคมและเดือนตุลาคม ที่นี้ก็เหมือนกัน พวกเขทั้งหมดคือ มอญจากเกาะตะมะ (Martaban) หน้าที่อย่างหนึ่งของพวกเขาคือการขนส่งเสบียงอาหารที่พระเจ้ากรุงสยามพระราชทานขึ้นมาให้แก่พวกร่อนทองบนฝั่งน้ำ Belank ข้าพเจ้าได้รับทราบมาว่าปีที่แล้วมีการใช้พวกร่อนทองถึง ๑,๕๐๐ คน นอกจากนั้นยังมีอีก ๖๐ คน ซึ่งเป็นข้าของเมืองไทรโยคหรือแม่น้ำน้อย

วันที่ ๒๔ มกราคม

เวลา ๓.๓๐ น. ระยะทาง ๑๑ ไมล์

เวลา ๘.๐๐ น. ตรง ออกจากค่ายใหม่เมืองสิงห์ และ ๑๑ นาทีต่อมาก็ถึงท่าข้ามแม่น้ำซึ่งจากจุดนี้ไหลไปทางตะวันออก เราใช้เรือเล็กสามลำข้ามแม่น้ำภายใน ๓๐ นาที และในอีก ๒๐ นาทีต่อมาก็ไปถึงกำแพงเมืองสิงห์โบราณซึ่งถูกทิ้งร้างไปนานแล้ว แม้ว่ากำแพงจะปรากฏให้เห็นชัดเจนดี แต่ก็เช่นเดียวกับสิ่งทั้งหลายทั้งปวงภายในกำแพงนั้นที่ถูกปกคลุมด้วยต้นไม้ป่าสูงลิบ ; กำแพงเมืองสิงห์

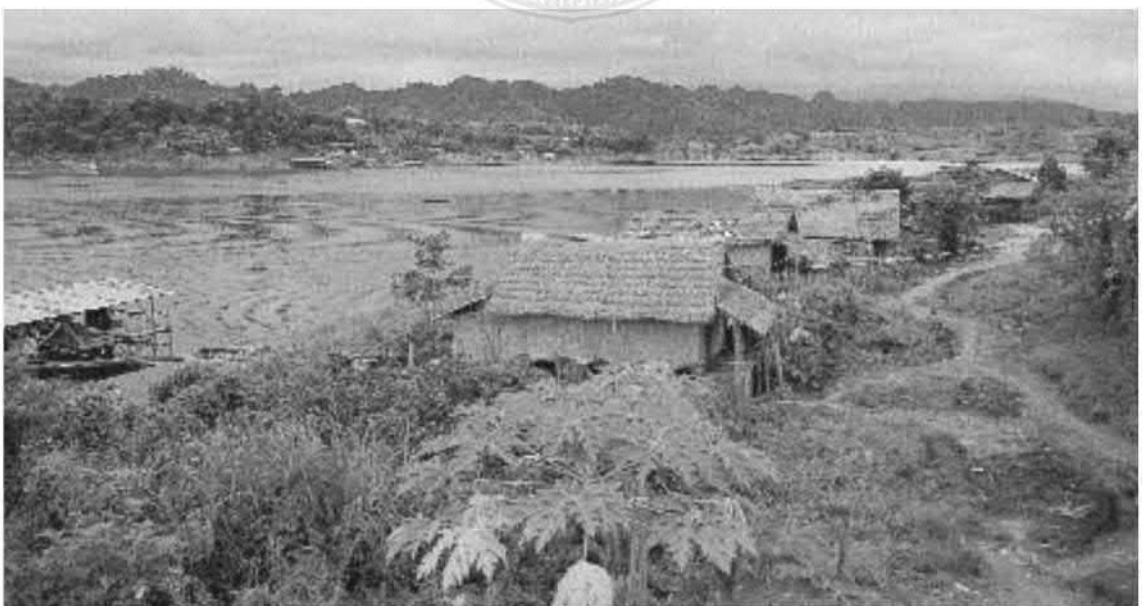

ปราสาทศิลาเมืองสิงห์

โบราณเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสแต่ละด้านยาวราว ๑ ไมล์, มีหลายขนาด ใหญ่และเมืองข้างในที่กว้างขวาง ผู้คนที่มาด้วยกับเราไม่มีเรื่องเล่าใดๆ เกี่ยวกับสถานที่นี้, ยกเว้นแต่เพียงว่า ในครั้งก่อนโน้นที่มีทองคำและเงินมากมาย ถัดจากนั้นมาอีก ๑๕ นาที เราได้วกถึงด้านติดกับแม่น้ำซึ่งอยู่ห่างไปไม่กี่หลา อีกหนึ่งชั่วโมงถัดมาหลังจากออกจากเมืองสิงห์โบราณแล้วเราได้พบกับคณะของชาวสยามสองคนและชาวมอญสามคน ซึ่งถือคำสั่งจากเจ้าเมืองกาญจนบุรีมาถึง (Tesstkay) เมืองสิงห์ให้ช่วยนำทางเราไปยังเมืองกาญจนบุรี แต่เนื่องจากเราได้ออกมาห่างจากเขามากหลายไมล์แล้ว เขาจึงหลีกเลี่ยงหน้าที่ไปได้, คนจะได้อะไรเป็นเรื่องยากเหลือเกิน หรือไม่พวกที่ให้ข่าวกับเราก็ไม่

ระมัดระวังพอให้วางใจได้ ถึงขนาดที่ว่าชาวไทใหญ่คนหนึ่งทั้งสองคนบอกกับเราว่า พวกเขาออกจากกาญจนบุรีเมื่อวานนี้แต่เช้ามืด, และอีกพวกหนึ่งออกเดินทางตามมาเวลา ๑๑.๐๐ น. ก่อนเที่ยง

เวลา ๑๑.๑๕ น. เราผ่านเมืองเซต (Moung-khiet) ซึ่งเป็นเมืองเล็กๆ และอาจถูกทิ้งร้างไปในสมัยเดียวกับเมืองสิงห์ก็เป็นได้ ภายในเมืองนั้นเป็นพื้นราบสนิท มีหญ้าต้นสูงปกคลุมอยู่เสมอ และมีต้นไม้ป่าขึ้นเป็นระยะห่างจากกันโดยที่ไม่มีไม้เล็ก จึงทำให้ดูเหมือนเป็นสวนแห่งหนึ่ง เวลา ๑๒.๔๐ น. หยุดพักที่แอ่งน้ำเล็กๆ ที่มีน้ำขึ้นตะไคร่เขียวส่งกลิ่น นอกจากแม่น้ำที่เมืองสิงห์แล้ว เราเพิ่งจะมาพบน้ำที่นี้เองนับแต่ออกเดินทางมา ชาวสยามบอกว่าไม่มีที่พักอื่นใดเท่าที่เราเดินทางมาไกลขนาดนี้ เราได้ใช้ทางเกวียนที่ราบเรียบดี ถึงแม้ว่าพื้นราบนี้จะกว้างไม่เกิน ๔ ไมล์ก็ตาม (อย่างที่ได้อัฒมมา) พื้นดินอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุและสามารถรองรับประชากรจำนวนมากได้ ยกเว้นเฉพาะที่ค่ายต่างๆ ริมแม่น้ำแล้ว, ภูมิประเทศทั่วไปดูขาดแคลนผู้คน จะเห็นอยู่แต่หมู่บ้านกะเหรี่ยงหนึ่งหรือสองแห่ง ซึ่งมีเรือนแห่งละสองหรือสามหลังในบริเวณเขตขึ้นเมืองสิงห์ เขาวัดกันว่าแม่น้ำศรีสวัสดิ์ ซึ่งมาสมทบแม่น้ำที่กาญจนบุรีเป็นแถบถิ่นที่มีผู้คนอาศัยอยู่น้อยกว่าที่นี้เสียอีก และผืนแผ่นดินระหว่างกลางเป็นป่าดงพงพี วันนี้เรากำหนดกันมากเป็นแดดที่แผดกล้าเสียด้วย ที่พักแรมของเราเสมอราบเรียบ เปิดโล่ง และมีหญ้าเกวียนปกคลุม, คณะของเราที่หลับนอนกันเป็นกลุ่มคู่เป็นภาพน่าประทับใจเป็นอย่างยิ่ง ในท่ามกลางแสงจันทร์กระจ่าง ในวันนี้เราได้เห็นกระต่ายป่า, นกป่า (partridges), และนกยูง และเขาเล่าว่าสุนัขป่าที่มีจำนวนมาก ขนาดของมันใหญ่กว่าและขนยาวกว่าสุนัขบ้าน แต่สีของมันมีมากพอๆ กัน กระบือ กระตังและวัวป่าได้หายไปหมดนานแล้ว แต่ควาและหมูป่ายังคงมีอยู่มากมาย

หมู่บ้านชาวมอญริมแควน้อย กาญจนบุรี

วันที่ ๒๕ มกราคม

กาญจนบุรี, ธลา ๕.๒๐ น. ระยะทาง ๑๕ ไมล์

อุณหภูมิตั้งแต่เวลา ๖.๐๐ น. วัดได้ ๖๖ องศา (ฟาเรนไฮต์) เวลาเที่ยงวันวัดได้ ๙๐ องศา แม้ว่ามัคคุเทศก์ผู้สูงอายุของเรา (ผู้นำทางเราก่อนถึงที่นี่มีแต่พวกมอญ) ได้ยืนยันซ้ำแล้วซ้ำอีกว่า น้ำที่แสนแสบที่เราดื่มกินเป็นน้ำแหล่งเดียวที่จะหาได้ในระยะหลาย ๆ ไมล์ แต่พวกเลี้ยงช้างที่ออกตามหาช้างเข้านี้เขาได้พบธารน้ำใสสะอาดแห่งหนึ่งซึ่งอยู่ห่างเราไปไม่ถึง ๑๐๐ หลา ช่างมาพบเอาสายเกินกว่าจะเป็นประโยชน์แก่พวกเราเสียแล้ว เราเริ่มเคลื่อนที่เวลา ๘.๐๐ น. แล้วเดินไปตามพื้นที่ราบเรียบมากซึ่งกว้างราว ๒ หรือ ๓ ไมล์ ไปถึง ๖ ไมล์ อันปกคลุมด้วยต้นไม้เตี้ย, ไม่สู้มีพรรณไม้เล็กเท่าใดนัก แต่มีหญ้าหนาเป็นหย่อม ๆ พื้นดินดูเหมือนอุดมดี ใช้เวลาหนึ่งชั่วโมงก็มาพบธารน้ำค่อนข้างค่อนไปทางตะวันตกเฉียงเหนือของถนนเกวียน การเดินทางเป็นอย่างนี้โดยตลอด เราอยู่ไม่ห่างจากแม่น้ำศรีสวัสดิ์มากนัก ระหว่างแม่น้ำนั้นกับทางเกวียนเป็นทิวเขาไม่สูงนักทิวหนึ่ง และยังมีอีกทิวเขาที่สูงกว่า, ชรุขระและชันกว่าอยู่ระหว่างเรากับแม่น้ำน้อย :

เวลา ๑๐.๓๐ น. ผ่านทางน้ำเล็ก ๆ ซึ่งไหลพุ่งออกมาจากชั้นหินในที่ราบ, น้ำนี้เป็นน้ำอ่อนแต่กลิ่นไม่สู้ดี เราหยุดพักอยู่ที่นี้ครึ่งชั่วโมง จากนั้นไปต้นหญ้าสั้นลงแต่หนาและหยาบกระด้างเหมือนเคย เวลา ๑๒.๔๕ น. เราได้เห็นทุ่งนาเป็นครั้งแรกนับแต่ออกจากเมืองมะละแหม่ง (Moulmein) มา เราเดินใกล้ทุ่งนานั้นไปจนเวลา ๑.๒๕ น. ก็เข้ามาถึงไร่แห่งหนึ่งซึ่งปลูกฝ้าย (ต้นสูงและสมบูรณ์) กับกล้วยและต้นยาสูบอยู่ชิดกับแม่น้ำศรีสวัสดิ์ เราควรจะต้องรู้ว่าไร่แห่งนี้เป็นของคนจีน, แม้ว่าเราจะได้ไม่เห็นพวกเขาทำงานอยู่ในไร่ก็ตาม คนจีนมีคุณสมบัติเหนือกว่าชาวพื้นเมืองในอินโดจีนอย่างเทียบกันมิได้ในการทำงานที่ทำทุกเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นการเพาะปลูกหรือการช่าง เรามุ่งไปตามเส้นทางเกวียนถึงเวลา ๑.๕๐ น. จึงข้ามแม่น้ำศรีสวัสดิ์ซึ่งส่วนลึกที่สุดวัดได้ ๓ ฟุตครึ่งถึง ๔ ฟุต แต่มีขนาดกว้างที่เดียวนั้นคือกว้างราว ๑๖๐ ก้าวเห็นจะได้ หลังจากพักครึ่งชั่วโมงหนึ่งที่เพิงซึ่งมีขนาดกว้างราว ๓๐ ฟุต ยาว ๔๘ ฟุต และกั้นด้วยรั้วไม้ซึ่งใกล้และบางส่วนปักอยู่ในแม่น้ำ แต่ไม่มีใครให้ความสนใจพวกเรา ข้าพเจ้าจึงส่งสารและอาลักษณ์สยามไปบอกกล่าวให้เจ้าเมืองทราบถึงการมาถึง และจุดประสงค์การมาเยือนของข้าพเจ้า และขอร้องให้มีการสนทนากันในพรุ่งนี้ เขมารายงานว่า ผู้ใหญ่ท่านนี้ยังนอนหลับเหมือนเคย, แต่อาลักษณ์ของเขาสัญญาว่าจะเรียนให้เจ้าเมืองทราบเมื่อเขาตื่น, และเกือบจะทันทีที่คนของข้าพเจ้าปรากฏตัวขึ้น อาลักษณ์คนนั้นก็ปรากฏให้เห็นพร้อมทั้งมอบของกำนัลเป็นถาดใส่ผลไม้ ๑๐ หรือ ๑๒ ถาด และเขาได้กล่าวมธุรสวาจา. เขาจากไปได้สองสามนาทีก็กลับมาอีกครั้งหนึ่งพร้อมกับสำรับของหวานและส้มในถาดสามหรือสี่ถาด ซึ่งเจ้าเมืองส่งมากับข้อความอย่างสุภาพและการขอตัวที่จะไม่พบกับข้าพเจ้าในวันพรุ่งนี้ อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าซึ่งต้องรีบร้อนจากการที่ต้องเสียเวลาบนทางเกวียนที่นี่, ได้กล่าวขอร้องพบนานเจ้าเมืองในวันพรุ่งนี้ แต่ไม่ได้รับคำตอบกลับมา, ในขณะเดียวกัน เหมือนอย่างเคย ผู้คนของเราไม่ได้รับอนุญาตให้

ออกไปข้างนอก และมีคนสองคนติดตามคอยดูคนตัดหญ้าของข้าพเจ้าเมื่อเขาออกไปหาหญ้า มีคนบอกข้าพเจ้าว่าพวกเราอยู่ห่างจากกรุงเทพฯ อีก ๕ วันเดินทาง และเป็นไปไม่ได้เลยที่จะใช้ข้างเดินทางไปโดยเสียเวลากับเส้นทางน้อยกว่า ๒๐ วัน เลียบขึ้นไปทางตะวันตกของแม่น้ำนครชัยศรี แล้วลงไปทางตะวันออกเพราะว่าธารน้ำเล็ก ๆ หลายสายอยู่ใต้อิทธิพลของกระแสน้ำซึ่งมีผลให้โคลนตมลึก คนให้ข้อมูลแก่ข้าพเจ้าคือ เจ้าเมืองทองผาภูมิ (Taung-ka-paung) ผู้เฝ้ามอญเจ้าเล่ห์ที่หนีมาที่นี่แต่ครั้งเกิดกบฏใหญ่ใน ค.ศ. ๑๘๑๖ (พ.ศ. ๒๓๕๙)

วันที่ ๒๖ มกราคม

ที่กาญจนบุรี

เวลา ๑๐.๐๐ น. อาลักษณ์ของเจ้าเมืองได้มาหาเพื่อบอกว่าเจ้าเมืองยินดีที่จะให้ข้าพเจ้าพบในตอนบ่าย เนื่องจากในขณะนี้ท่านยังต้องสดับธรรมจากพระภิกษุพุทธวิทยาคุณผู้ใช้ชีวิตเกือบทั้งปี รุดงค์ในป่า หลับนอนไต่ต้นไม้โดยไม่เกรงกลัวพวกสัตว์ป่าเลย เจ้าเมืองสอบถามมาว่าข้าพเจ้าชอบรับประทานอะไร เพราะปรารถนาจะจัดงานเลี้ยงต้อนรับข้าพเจ้าสักครั้งหนึ่ง, ข้าพเจ้าได้เรียนท่านไปว่าชอบพระคุณในเมตตา แต่เนื่องจากข้าพเจ้ารับประทานอาหารเพียงวันละ ๒ มื้อ จึงขออนุญาตที่จะไม่รับกวินท่านในเรื่องนั้น ข้าพเจ้าพบว่านี่เป็นการร้องขออย่างดีที่สุดที่จะไม่ต้องไปรับความเมตตาแล้วรับประทานอาหารที่เหลือเชิฐของเจ้าเมือง เนื่องจากการละเว้นจากการดื่มกินถือว่าเป็นบุญและการรับประทานอาหารเพียง ๒ มื้อเป็นคุณความดี หลัง ๑.๐๐ น. เล็กน้อย อาลักษณ์คนเดียวก็กลับมากบอกว่า ท่านเจ้าเมืองพร้อมที่จะต้อนรับข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจึงขี่ม้าไป ดิดเอาปืนล่าสัตว์คู่มือไปกระบอกหนึ่งกับดินปืนหนึ่งหรือสองกระบอกประจุจุดดินปืนจำนวนหนึ่งและพรหมผืนเล็ก ๆ ผืนหนึ่ง เมื่อมาถึงศาลาแห่งหนึ่งริมฝั่งแม่น้ำ ซึ่งอยู่ห่างจากกระโจมของข้าพเจ้าโดยใช้เวลาเดิน ๑๐ นาที ข้าพเจ้าก็ได้พบว่าบรรดากรรมการเมืองได้มาประชุมกันที่นั่นแล้ว กรรมการเมืองผู้คนได้มาพบข้าพเจ้าที่ประตูและชี้ไปยังที่นั่งของข้าพเจ้า ซึ่งเป็นเก้าอี้ตัวหนึ่งที่อยู่ด้านหนึ่งของทางเข้า และสถานที่ซึ่งให้ผู้คนของข้าพเจ้านั่งลงบนพื้นตรงด้านหน้าของข้าพเจ้าเลย อีกสัก ๕ นาที เจ้าเมืองก็เดินเข้ามาและนั่งลงบนตั่งทางอีกด้านหนึ่งของห้องซึ่งดูเหมือนจะกว้าง ๒๕ ฟุต และยาว ๕๐ ฟุต ส่วนพวกกรรมการเมืองพากันนั่งหมอบเอาข้อศอกยันพื้นอยู่ข้างหน้าของเขา เจ้าเมืองถามคำถามธรรมดา ๆ เช่น ข้าพเจ้าออกจากมะละแหม่งเมื่อใด, เส้นทางเป็นอย่างไร, ได้รับการปฏิบัติต่ออย่างไร และเสบียงอาหารหาอย่างไร เป็นต้น

ข้าพเจ้าสอบถามว่า เจ้าเมืองได้รับข่าวจากกรุงเทพฯ เมื่อใด พระพลานามัยของพระเจ้ากรุงสยามเป็นอย่างไร บ้านเมืองมีสภาพอย่างไร เรื่องการสงครามกับญวน สุขภาพของเจ้าเมืองเองเป็นอย่างไร สักพักหนึ่งข้าพเจ้าก็ได้ถามถึงพวกนักโทษที่หนีมาจากคุกที่เมืองทวาย, เจ้าเมืองตอบว่ามีมา ๑๒ คนหลายเพลแล้ว แต่เสียชีวิตแล้วสองคน, หกคนถูกส่งมาจากแม่น้ำน้อยและมาถึง

เมื่อวานขึ้นนี้ ส่วนอีก ๑๐ คนที่มาถึงพวกแรกถูกจำตรวนอยู่ในคุก คนอื่นๆ ที่ยังไม่ได้ถูกคุมขังก็จะควรจะถูกขังในทันที ข้าพเจ้าได้ยินมาเมื่อวานนี้ (คนของเราที่มาทางเรือได้เห็น) ว่าพวกเจ้าพนักงานด้านเมืองมะละแหม่งและทวายได้ออกจากที่นี่เมื่อวานขึ้นนี้ ดังนั้นในตอนนี้อ่ากับว่าเจ้าเมืองได้ยืนยันข้อมูลที่เรารู้ได้กันมา ข้าพเจ้าได้แสดงความกระวนกระวายที่จะพบเจ้าพนักงานดังกล่าว และให้เขาควบคุมนักโทษและนำไปยังเจ้าเมืองแม่น้ำน้อย ข้าพเจ้าไม่สงสัยเลยว่าคนเรือได้พูดเรื่องนี้ขึ้นมาซึ่งเป็นเหตุผลที่ทำให้เจ้าพนักงานรีบเดินทางไปก่อนจะได้พบข้าพเจ้าเพราะมิฉะนั้นพวกเขาก็คงอยากจะพบข้าพเจ้าเป็นธรรมดา, อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้ายังคงเร่งเร้าให้เจ้าเมืองส่งนักโทษกลับไปกับพวกเขา หลังจากสนทนากันอยู่นานซึ่งข้าพเจ้าได้ชี้ให้เห็นมาตราในสนธิสัญญาที่พูดถึงเรื่องดังกล่าว ท่านเจ้าเมืองปฏิเสธที่จะส่งนักโทษคืนให้นอกเสียจากได้รับคำสั่งจากเสนาบดีก่อน ในเมื่อเจ้าเมืองไม่ยอมอ่อนข้อให้ ข้าพเจ้าจึงขอร้องว่าอย่าให้พวกนักโทษหนีไปได้เพราะข้าพเจ้าจะไปร้องขอซ้ำอีกที่กรุงเทพฯ เจ้าเมืองบอกว่าพวกนักโทษถูกจำโซ่ตรวนไว้ทั้งหมด ยกเว้น ๖ คนสุดท้าย และถ้าหากข้าพเจ้าไม่เชื่อก็ตามไปดูได้แน่นอนว่าข้าพเจ้าได้ให้ความมั่นใจกับเจ้าเมืองว่า เชื่อถือในคำพูดของท่านในตอนนั้นพอดีพวกเชลยศึกญวนผู้ओโซด ๓๐ คน ก็ถูกนำตัวเข้ามาจากพวกเชลยญวนที่มีอยู่ ๓,๐๐๐ คนที่กาญจนบุรี ในภายหลังข้าพเจ้าได้ยินว่าพวกญวนมีอยู่เกือบ ๑,๐๐๐ คน หรือ ๓๐๐ คน บางทีจะใกล้ความจริงมากกว่า เจ้าเมืองกาญจนบุรีบอกว่า เชลยศึกญวน ๖ คน ได้หลบหนีไป และได้ขอร้องให้ข้าพเจ้าจับกุมตัวและส่งกลับคืนมาด้วยหากไปพบเห็นพวกนี้ที่เมืองมะละแหม่ง ข้าพเจ้าได้กล่าวแก่ท่านเจ้าเมือง พวกที่ท่านเอ่ยถึงนั้นข้าพเจ้าได้เห็นที่มะละแหม่ง และเมื่อตอนพวกเขาไปถึงที่นั่นก็ยังได้อนุเคราะห์ช่วยเหลือ ข้าพเจ้าชี้แจงว่าท่านเข้าใจเหตุผลที่ข้าพเจ้าขอพวกนักโทษพื้นเมืองอินเดียนคืนผิด, และกล่าวว่าพวกนี้เป็นพวกอาชญากรที่ถูกตัดสินจำคุกตลอดชีวิตในคดีฆาตกรรมอย่างร้ายแรงที่สุด ซึ่งข้าพเจ้าก็ได้เล่าให้ฟังและเตือนท่านให้ระวังสันดานของพวกเขา

หลังจากได้สนทนากันเกี่ยวกับสงครามกับญวน ท่านเจ้าเมืองได้สั่งให้นำจานอาหารเล็กจำนวนสัก ๒๒ หรือ ๒๓ จาน ซึ่งมีของหวาน, หมูย่าง, เป็ดไก่อ่าง, และซุ๊ป, ดูล้วนเป็นอาหารจีนทั้งสิ้น แต่เห็นแล้วไม่น่ารับประทานอย่างที่สุดสำหรับตัวข้าพเจ้าเอง และยังมีถาดอาหารประเภทต่างๆ สำหรับคนทั้งหมดซึ่งให้เกียรติแก่เมตตาจิตของท่านเจ้าเมืองได้ดีกว่าข้าพเจ้า ท่านเจ้าเมืองจะยื่นคະຍອให้ข้าพเจ้าหยุดพักที่นี่สัก ๔-๕ วัน โดยท่านอ้างว่าเป็นธรรมเนียม อย่างไรก็ตาม ข้าพเจ้าได้ปฏิเสธที่จะพักอีกนานกว่าหนึ่งวันและจะออกเดินทางในวันที่ ๒๔ นี้ ข้าพเจ้าได้ทราบจากการไต่ถามพวกมอญที่นี้อย่างมากมายว่า ยังมีเส้นทางที่คนใช้มากและดีจากที่นี่ไปยังกรุงเทพฯ อย่างที่คาดไว้โดยผ่านทางหนองก่อ (Nongkaw) และใช้เวลา ๖ วัน เมื่อพูดกันถึงเรื่องเส้นทางที่ข้าพเจ้าจะใช้ต่อไปเช่นเดียวกับเรื่องอื่นที่นี้, ข้าพเจ้าได้แสดงความตั้งใจอย่างอ้อมๆ ที่จะขอใช้เส้นทางดังกล่าว โดยมีได้พาดพิงไปถึงความพยายามของเจ้าเมืองที่จะหลอกลวงข้าพเจ้าเมื่อวานนี้ ข้าพเจ้าได้พูดถึงสภาพอันดีของเส้นทางดังกล่าวด้วยความมั่นใจอย่างสูง จนกระทั่งว่าตอนนี้เจ้าเมืองจะพยายามแย้งข้อเท็จจริง

มิได้ แต่กลับแสดงความปรารถนาให้ข้าพเจ้าไปโดยทางเรือ หรือแม้หากข้าพเจ้าต้องการไปทางบก ข้าพเจ้าก็ต้องไปทางราชบุรี ข้าพเจ้าได้คัดค้านในกรณีนี้ด้วย เพราะออกนอกเส้นทางตรงไปยังกรุงเทพฯ ค่อนข้างมาก และข้าพเจ้าก็มีภารกิจธุระอันใดกับเจ้าเมืองราชบุรี และว่าข้าพเจ้าได้มาเข้าพบตัวท่านซึ่งเป็นเจ้าเมืองกาญจนบุรีกับบอกกล่าวถึงจุดประสงค์ของการมาเยือนเรียบร้อยแล้ว ท่านเจ้าเมืองกล่าวว่าพวกท่านมิได้มีเจตนาที่จะถ่วงรั้งข้าพเจ้าแต่ประการใด และข้าพเจ้าอาจเลือกไปเส้นทางใดที่ชอบก็ได้, แต่เจ้าเมืองราชบุรีได้เตรียมต้อนรับไว้แล้ว และคงจะผิดหวังถ้าข้าพเจ้ามิได้ไปเยี่ยมเยือนบ้าง หลังจากนั้นเรื่องนี้ก็เป็นอันยุติลง และข้าพเจ้าได้ขออนุญาตลากลับตอนใกล้ ๓.๐๐ น. เนื้อสวรรค์และอาหารอื่นๆ ถูกส่งตามมาให้ข้าพเจ้า ณ กระจงที่พักตอนสามทุ่ม เจ้าเมืองทองผาภูมิได้มาเข้าเฝ้าข้าพเจ้าอีกครั้งหนึ่งถึงความจำเป็นที่จะต้องไปทางราชบุรี ข้าพเจ้าก็ได้ปฏิเสธอีกครั้งหนึ่งที่จะไปทางสายนั้น เพราะธุรกิจของข้าพเจ้าเกี่ยวข้องกับเสนาบดีที่กรุงเทพฯ และราชบุรีก็อยู่นอกเส้นทางของข้าพเจ้าอย่างชัดเจน หากข้าพเจ้าไปที่นั่น ข้าพเจ้าจะแน่ใจได้อย่างไรว่าเจ้าเมืองราชบุรีจะไม่ส่งข้าพเจ้าไปเมืองอื่นอีก ข้าพเจ้าขอบคุณในไมตรีจิตที่จะเตรียมต้อนรับและได้วิงวอนให้เขากลับไปเรียนท่านเจ้าเมืองว่า ข้าพเจ้าอยากจะไปตามเส้นทางที่บอกไว้มากกว่า เขาได้รับคำที่จะไปบอกต่อ และยังคงอยู่กับเราจนถึงห้าทุ่ม 'ข้าพเจ้าได้ต้อนรับข้าราชการอีกคนหนึ่งที่มาเยี่ยมแต่เขาอยู่ได้เพียงไม่กี่นาทีเพราะรู้สึกไม่ค่อยสบาย

โดยส่วนรวมแล้ว ข้าราชการสยามเป็นคนสุภาพและเอาใจใส่ดี กระนั้นก็ตามข้าพเจ้าไม่เข้าใจเลศนัยของข้าราชการที่กำลังเดินทางไปมะละแหม่งที่ได้หลีกเลี่ยงข้าพเจ้า, (ซึ่งพวกเขาได้หลีกเลี่ยงจริงๆ อย่างเห็นได้ชัด, ถ้าหากว่าพวกเขาไม่หลบเลี่ยงปฏิเสธที่จะนำพวกอาชญากรไปด้วย) เพราะการได้พบกับข้าพเจ้าอาจจะมีผลกระทบต่อการต้อนรับขับสู้พวกเขาที่มะละแหม่งก็ได้ เจ้าเมืองกาญจนบุรีได้รับเบี้ยหวัดจากพระเจ้าอยู่หัวสยาม ปีละ ๖๐๐ บาท นอกเหนือไปจากค่าธรรมเนียมต่างๆ

วันที่ ๒๗ มกราคม

เช้านี้ได้รับผลไม้และของอื่นๆ เป็นของกำนัลจากท่านเจ้าเมือง และได้ปรึกษาเป็นเวลานาน กับอาลักษณ์เกี่ยวกับเรื่องเส้นทาง พวกเขาตั้งใจแน่วแน่จะให้ข้าพเจ้าผ่านไปทางราชบุรีเสียจึงได้, ในขณะที่เดียวกันก็พยายามจะมีให้เกิดความรู้สึกเป็นการบีบบังคับ ภายหลังรับประทานอาหารเช้าแล้ว ข้าพเจ้าได้ไปเยี่ยมท่านเจ้าเมืองตามที่ได้เสนอไว้แล้ววันนี้ ท่านเจ้าเมืองออกพบข้าพเจ้าที่ศาลาซึ่งข้าพเจ้าได้มาพบท่านเมื่อวานนี้ และจงไม่จงมือข้าพเจ้าไปยังจวนของท่านซึ่งอยู่ภายในค่ายพัก เมื่อสนทนาเรื่องต่างๆ ไปหลายเรื่องแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้ประท้วงอย่างหนักแน่นเรื่องการจะให้อ้อมไปทางเมืองราชบุรี อย่างที่บอกไว้แล้วข้าพเจ้าไม่มีกิจราชการใดเลยกับเจ้าเมืองแห่งนั้น ข้าพเจ้าได้เรียนเตือนท่านไปว่า จุดประสงค์การมาของคณะเราได้ถูกแจ้งไปยังราชสำนักตั้งแต่ปีที่แล้ว ท่านเองยอม

ได้รับคำชี้แนะว่ามีให้ถ่วงเวลาข้าพเจ้าไว้ (ซึ่งในกรณีนี้ข้าพเจ้าไม่มีข้อสงสัยเลย) ข้าพเจ้ากล่าวว่า ข้าพเจ้าได้ใช้เวลาหลายวันเกินกว่าที่คาดคะเนไว้สำหรับที่จะไปถึงกรุงเทพฯ ความชักช้าเนิ่นนาน ออกไปอีกจะทำให้เกิดสงสัยว่าข้าพเจ้าจะสามารถเดินทางกลับทันจนกระทั่งถึงหลังฤดูมรสุมหรือไม่ กับตัวเหตุผลอื่นๆ อีก ข้าพเจ้าย่อมมุ่งหวังที่จะอยู่ที่กรุงเทพฯ ช่วงเวลาหนึ่ง และเกรงว่าข้าพเจ้ามี อาจหาซื้อวัวควายลงมาได้สักจำนวนเลยก่อนฤดูฝนมาถึง เพราะเส้นทางจากกรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่ (Zimmay) (ในกรณีที่ข้าพเจ้าได้รับอนุญาตให้ขึ้นไปที่นั่นได้) ต้องใช้เวลาเดินทาง ๑ เดือนเต็มๆ พวกเขาพยายามกล่าวหาข้าพเจ้าว่าได้เคยพูดว่าจะไปทางราชบุรี และท่านเจ้าเมืองกล่าวว่าท่านได้ เขียนแจ้งไปยังเจ้าเมืองราชบุรีตั้งแต่ก่อนข้าพเจ้ามาถึงว่าข้าพเจ้าจะไปเยี่ยมเยือนด้วย

ข้าพเจ้ากล่าวว่า มองไม่เห็นจุดประสงค์ทางใดเลยที่คณะของข้าพเจ้าจะเดินทางแบบคดเคี้ยว และตัวท่านเจ้าเมืองเองก็น่าสงหน้างงสับสนไปแจ้งอย่างที่ท่านได้ทำไปโดยข้าพเจ้ามิได้เห็นชอบด้วย จึงขอร้องให้ท่านพิจารณาดูว่าการที่ท่านพยายามอย่างยิ่งที่จะกักกันตัวข้าพเจ้าไว้เป็นการกระทำที่ ชอบแล้วหรือไม่ ซึ่งเป็นสิ่งที่เราไม่เคยพยายามทำเช่นนี้กับคณะข้าราชการสยามที่ไปยังเขตจังหวัด ของเราเลย ข้าพเจ้าได้บอกกับท่านเจ้าเมืองว่า ถ้าหากว่าข้าพเจ้าไม่ถูกกีดกันอย่างจริงจังเรื่องที่จะผ่าน ไปทางหนองก่อ ข้าพเจ้าก็ควรไปตามเส้นทางนั้น หลังจากโต้แย้งกันอยู่นาน ข้าพเจ้าต้องจำใจไปตาม เส้นทางที่พวกเขาต้องการ

เว้นเสียแต่เรื่องการเตะถ่วงให้ข้าพเจ้าออกนอกเส้นทางเป็นเวลาหลายวัน การต้อนรับขับสู้ ข้าพเจ้าที่นี่โดยทั่วไปนับว่าเป็นไปด้วยมิตรไมตรี แม้ว่าเจ้าเมืองคูฝินๆ ไว่ตัวบ้าง โดยอาลักษณ์ผู้หนึ่งที่ข้าพเจ้าสงสัยว่าเป็นตัวอุปสรรคต่อการที่เราจะเดินทางตรงไปกรุงเทพฯ เลยเป็นคนคอยยุยงเจ้า เมืองนั่นเอง เราได้รับเสบียงอาหารมากมาย และนับแต่ข้าพเจ้าได้เข้าพบเจ้าเมืองเป็นครั้งแรกแล้ว คนของเราก็สามารถไปไหนมาไหนได้อย่างเป็นอิสระ ข้าพเจ้าได้ย้าเรื่องการขอคืนพวกนักโทษหนีคุก และกล่าวว่าเราจะจ่ายค่าใช้จ่ายในการส่งตัวคนพวกนี้ไปยังเมืองทวายคนละ ๑๕ รูปี ท่านเจ้าเมืองตอบ ปฏิเสธอีกครั้งหนึ่งที่จะมอบนักโทษคืนให้ เพราะข้าพเจ้ากำลังจะเดินทางไปกรุงเทพฯ แล้วก็ยังไม่ มี คำสั่งมาจากที่นั่น

ข้าพเจ้าได้เรียกขอเรือลำหนึ่งซึ่งมีสิ่งจำเป็นติดมาพร้อมแล้ว การใส่ของหนักๆ ลงในลำเรือ จะทำให้เราสามารถเดินทางได้ระยะไกลขึ้น (นอกจากนี้) มีคนหนึ่งหรือสองคนในคณะของเราเกิด ป่วยขึ้นมาด้วยและไม่สามารถจะเดินทางต่อไปโดยทางบกได้ อาหารหลายจานทั้งที่ทำด้วยเนื้อและ ของหวานได้ถูกนำมาให้ข้าพเจ้าและคณะผู้ติดตาม หลังจากอยู่ได้ชั่วโมงครึ่งข้าพเจ้าก็กลับมา ยัง เรือนที่พัก ยกกระบัตรเมืองได้ตามมาในเวลาไม่ช้านานนัก พร้อมกับนักดนตรีและนางรำจำนวน ๒๔ คน ยกกระบัตรเล่าว่าพวกนี้เป็นข้ารับใช้ในบ้านของท่าน ในจำนวนนี้เป็นหญิงผู้โชคร้าย ๘ นาง เป็นเชลยญวนผู้ซึ่งข้าพเจ้าได้ยืมมามากทุกวันนี้ว่า (สิ้นไร้มัตอกและนำเวทนา) พวกนี้ได้รับและร้องเพลง ในท่ามกลางคำคืนที่มีแสงจันทร์กระจ่างจนถึงเวลาห้าทุ่ม' ข้าพเจ้าได้มอบเงินรางวัลหนึ่งรูปีให้แก่

นักแสดงแต่ละคนซึ่งดูพอกพอกใจกันดี เพลงของพวกเขาเกือบทั้งหมดมีทำนองเดียวกัน ถึงแม้ว่าเสียงของนักร้องจะไม่พร้อมเพรียงกันบ่อยก็ตาม แต่ก็ฟังเสนาะหุติ ส่วนการรำ ถ้าพอจะอนุโลมเรียกว่าอย่างนั้นได้ หากความสง่างามมิได้เลย ส่วนคำร้องบางทีก็น่าฉงน บางทีก็น่าไทย

เมืองกาญจนบุรีตั้งอยู่ ณ จุดที่แม่น้ำศรีสวัสดิ์และแม่น้ำน้อยมาบรรจบกัน แต่ในหลักการแล้วคงต้องถือว่าอยู่บนฝั่งแม่น้ำน้อย ตัวเมืองนั้นเป็นรูปยาวแต่ขยายไปอย่างไม่เป็นระเบียบโดยมีถนนสายหนึ่งเป็นสายยาวตามแนวฝั่งน้ำ บ้านเรือนทั้งหมดมีอยู่ ๓๐๐ หลัง และอาจมีสัก ๒๐๐ หลังในถนนสายย่อยและในค่าย แม่น้ำศรีสวัสดิ์ตรงนี้กว้าง ๑๕๐ ก้าวหรือบางที่อาจถึง ๒๕๐ ก้าว ก็ได้ และ ลึก ๓ ฟุตครึ่ง จากความสูงของน้ำที่เห็นอยู่ตอนนี้ เมื่อถึงฤดูฝนมันจะแผ่ออกไปจนเกือบเต็มความกว้างของแม่น้ำ เรือที่จอดอยู่มี ๑๒๒ ลำ ในจำนวนนี้ ๓๘ ลำเป็นเรือแจว ส่วนที่เหลือเป็นเรือขนาดค่อนข้างใหญ่ เมื่อไม่ช้านานมานี้เขาได้สร้างป้อมก่ออิฐถือปูนขึ้นยาว ๕๐๐ ก้าว และกว้าง ๓๐๐ ก้าว ป้อมนี้ไม่มีกำแพงล้อม ยกเว้นยกพื้นรูปครึ่งทรงกลมสองแห่งที่ด้านหันสู่แม่น้ำและแต่ละแห่งมีปืนเก่าๆ (ถ้าพอจะให้เรียกว่าปืนได้) อยู่ ๕ กระบอก กำแพงดูเหมือนจะสูงระหว่าง ๑๖ ถึง ๑๘ ฟุต กล่าวกันว่า มีปืน ๒๐ กระบอกในกำแพง กำแพงแต่ละด้านมีประตูสามประตูและมีประตูหนึ่งที่ท้ายสุดกำแพงแต่ละด้าน ไม่มีตลาดในเมือง แต่มีแผง ๒-๓ แผงบนท้องแม่น้ำอยู่ด้านเดียวซึ่งพวกคนจีนตั้งร้านการพนันอยู่ร้านหนึ่งและเป็นที่ขายไข่เค็มและกะปิในจำนวนน้อย โดยส่วนรวมแล้วกาญจนบุรีเป็นสถานที่ที่ค่อนข้างแยเมื่อมาคิดถึงว่าพวกพม่าได้ให้ความสำคัญแก่เมืองนี้ และมันก็อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ เพียงระยะเวลาเดินทาง ๖ วัน พวกญวนหลายคนก็พูดภาษาไทยได้บ้างได้ถามคนในคณะของเราถึงช่องทางที่จะไปให้ถึงมะละแหม่ง และพวกมอญก็กระวนกระวายพอๆ กันถึงหนทางที่จะจัดส่งพวกเขาไปที่นั่น ข้าพเจ้าได้หยุดยั้งความคิดทั้งหมดที่จะเอาเรื่องมาเกี่ยวข้องกับการเดินทางมาของข้าพเจ้า

วันที่ ๒๘ มกราคม

ที่สะพานสี่ตะไคร่ เวลา ๔.๔๐ น. ระยะทาง ๑๕ ไมล์

เริ่มออกเดินทางเวลา ๙.๑๕ น. หลังจากนั้นรถคอยเรืออยู่ราวครึ่งชั่วโมงกับการทำบัญชีของที่น่าลงเรือ เดินทาง ๑๐ นาที ก็มาถึงท้ายบ้านหรือท้ายเมือง ในการเดินทางเลียบฝั่งแม่น้ำกาญจนบุรี ซึ่งเกิดจากการบรรจบกันของแม่น้ำน้อยและแม่น้ำศรีสวัสดิ์ เราได้ผ่านไร่นาสวนขนาดใหญ่หลายไร่ และไร่อ้อยขนาดเล็กที่ชาวจีนเป็นผู้ปลูกอีกหลายไร่ เวลา ๑๐.๕๕ น. ข้ามลำรางที่แยกจากแม่น้ำซึ่งมีน้ำลึกครึ่งแข้งและผ่านไปตามสันทรายซึ่งมีต้นไม้คล้ายกับต้นวิลโลเตี้ยๆ ขึ้นอยู่ เราได้ใช้เรือข้ามลำน้ำสาขาที่ใหญ่กว่าอีกสาขาหนึ่ง แม้กระแสน้ำจะค่อนข้างแรงแต่ก็ไม่ลึกนัก พอข้ามแม่น้ำแล้วเราได้ผ่านหมู่บ้านเล็กๆ สองแห่ง ถัดจากนั้นมาเราไม่ได้เห็นบ้านช่องผู้คนอีกเลย เส้นทางราบเรียบ โดยตลอดและเดินทางไปอย่างดี สภาพป่าเบาบาง, หาดน้ำยากมาก และที่พักแรมวันนี้เป็นตะไคร่เขียวและไม่ดีเลย คณะของเรามีคนมาเพิ่มตอนที่ผ่านหมู่บ้านเล็กๆ เมื่อเช้านี้ จึงทำให้มีผู้ติดตามถึง ๓๐ คน ซึ่งได้ตั้งค่ายพักค้างออกไปสักหน่อย, แต่พวกนี้ก็ไม่ได้เข้าแทรกแซงการเตรียมงานของเราแต่ประการใด เมื่อตอนออกเดินทางเช้านี้ คนของเจ้าเมืองได้มาพบพวกเราที่ตรงข้ามประตูเมือง พร้อมทั้งมอบข้าวให้สองสามกระบุงกับเนื้อจำนวนหนึ่ง

วันที่ ๒๙ มกราคม

ที่บ้านบ่าวสองร้อย (Bau-Song-roy) เวลา ๔.๒๐ น. ระยะทาง ๑๔ ไมล์

ออกเดินทางเช้านี้เวลา ๘.๕๐ น. และเดินทางต่อไปตามทางที่ราบเรียบผ่านป่าโปร่งที่มีหญ้าสูงปกคลุมแต่หญ้าจำนวนมากได้ถูกเผาไปแล้ว เราผ่านไร่เก่าที่ปลูกฝ้ายและกล้วยแห่งหนึ่ง ต้นฝ้ายซึ่งพร้อมจะให้เก็บเกี่ยวได้แล้วนั้นเป็นชนิดที่ข้าพเจ้าไม่เคยได้เห็นมาก่อน ต้นฝ้ายมีขนาดเล็กและจำนวนน้อยและขณะนี้มียาวได้ ๒ หรือ ๓ ปีแล้ว เนื้อฝ้ายละเอียดและอ่อนนุ่มแต่ใยสั้นไปหน่อยถึงขณะนี้เราได้ล่องเข้ามาอยู่ในอาณาบริเวณที่ราบอันอุดมด้วยแร่ธาตุบนปากอ่าวและได้เห็นเขาหินเล็กๆ อยู่หนึ่งหรือสองแห่งทางตะวันตก น้ำนั้นหายากขึ้นและเลวลงกว่าวานนี้ เราเกือบจะผ่านเลยไม่เห็นหนองน้ำซึ่งอยู่ห่างถนนไปเล็กน้อย ผู้คนที่อยู่ในเรือนสองสามหลังใกล้หนองน้ำนี้ซึ่งเป็นพวกมอญหรือพวกเขลยศึกลาวจากเวียงจันทน์ตื่นตระหนกแตกหนีที่เราปรากฏตัวขึ้นโดยเข้าใจผิดว่าเป็นชาวสยามหรือข้าราชการมอญชั้นผู้น้อย ดูเหมือนว่า ในแต่ละสมัยที่ถูกระบุมไว้ พวกมอญจะถูกสักที่แขนเพื่อบ่งว่าขึ้นกับปีกซ้ายหรือปีกขวาของกองทัพ และชื่อ หมายเลขและกองของมูลนายที่แต่ละคนขึ้นจะลงไว้ในบัญชีทางว่า สำหรับพวกมอญซึ่งบางเวลาจะถูกเรียกตัวมาทำงานโยธาเฉพาะพวกที่บวชเป็นภิกษุจึงได้รับการยกเว้น พวกที่สามารถหลบหนีได้โดยไปซ่อนตัวอยู่ก็จะทำอย่างนั้นจนกว่าจะถูกจับสักเลก

หญิงชาวผู้หนึ่งซึ่งตืออกดีใจเมื่อทราบว่าเราเป็นใครได้กล่าวร้ายรัฐบาลสยามอย่างเต็มที่

(ถึงแม้ว่าชาวสยามหลายคนในคณะผู้นำทาง ๓๐ คนได้อยู่ที่นั่นด้วยก็ตาม) นางกล่าวว่าพวกสยามที่แหย่อยู่แล้วก็ยังไม่แหย่เท่าพวกมอญชั้นต่ำ ซึ่งเป็นผู้หม่นายกองในกองทัพ, นางเล่าว่า แทบจะไม่มีวันไหนที่ผ่านพ้นไปโดยไม่หลังน้ำตาคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอน เดียวนี้มีแต่ความเจ็บเหงาจนเธอสดมภ์อ้อนวอนอยู่ทุกวันขอให้เกิดเป็นนกในชาติหน้า เพื่อจะบินกลับไปที่นี่ ซึ่งนางหมดสิ้นความหวังที่จะทำได้ในชีวิตนี้ เวลาที่มีชาวมอญราว ๕,๐๐๐ คน แต่มีอยู่ราว ๑,๕๐๐ คน ที่รับเบี้ยหวัดหลวงสิ่งที่ได้รับเป็นเงินเล็กน้อยเพียง ๓ หรือ ๔ บาท ต่อปีเท่านั้น ใครก็ตามที่สูงถึง ๒ ศอก ต้องถูกสลักเลก คนที่ถูกสลักเลกมีจำนวนมาก ดังนั้นจึงไม่ได้มีการสลักเลกมาสัปดาห์แล้ว

วันที่ ๓๐ มกราคม

ที่ราชบุรี เวลา ๖.๐๐ น. ระยะทาง ๑๘ ไมล์

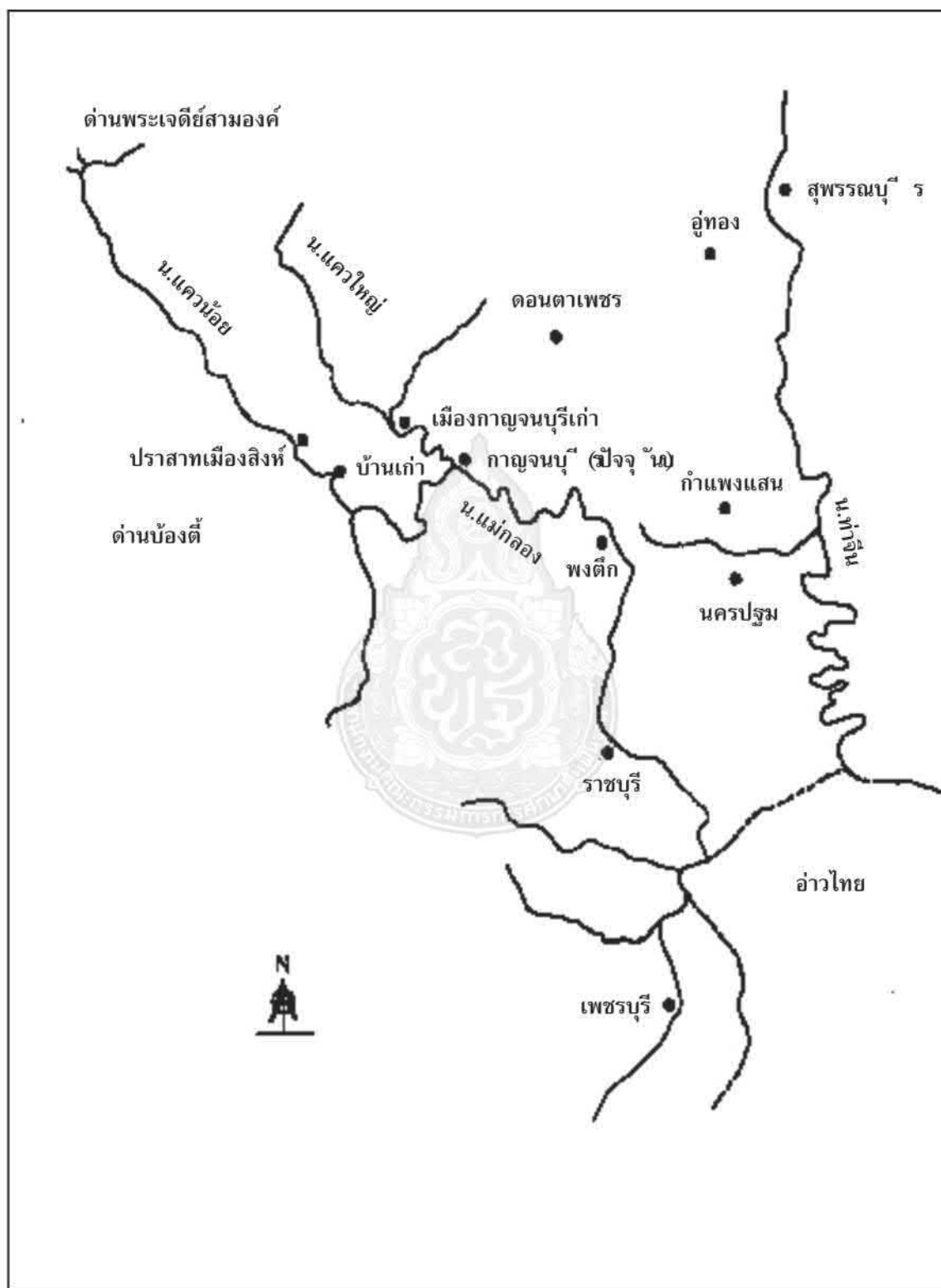
เริ่มออกเดินทาง เวลา ๗.๔๕ น. และในเวลา ๒๐ นาที เราก็มุ่งหน้าตลอดบริเวณป่าโปร่งที่เราได้ตั้งค่ายพักแรมเล็กๆ ของเราเมื่อคืนนี้ จนกระทั่งถึงเวลา ๙.๓๕ น. ทางเดินของเรายังคงฝ่าผ่านป่าดงซึ่งมีต้นไม้เป็นหย่อมๆ อย่างที่ได้เห็นมาสองสามวันแล้ว ผืนดินก็คุณภาพไม่ดีและเป็นทราย เวลา ๙.๓๕ น. นี้เองได้ผ่านหมู่บ้านแห่งหนึ่งซึ่งมีครัวเรือนอยู่ ๑๕ หรือ ๒๐ หลัง และได้สู่ที่ราบซึ่งปกคลุมด้วยหญ้าใบชะลูดยาว ใกล้เคียงๆ ตรงนั้นเองเราได้พบวัวควายสีต่างๆ ในเส้นทาง เวลา ๙.๕๕ น. เคลื่อนมาถึงฝั่งแม่น้ำสองร้อยซึ่งตรงจุดนี้กว้าง ๖๐ ฟุต และดูเหมือนจะลึกราวไม่เกินข้อเท้า ในขณะที่น้ำกำลังขึ้น ทันทีที่ขึ้นจากแม่น้ำเราได้ผ่านหมู่บ้านขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งมีคนจีนอยู่ทั่วไป ที่บริเวณนี้ ที่ราบแผ่ออกไปสามไมล์ครึ่งถึงสี่ไมล์ในแนวตะวันตกกับตะวันออก และมีเทือกเขาเตี้ยอยู่ข้างตะวันตก (ซึ่งเส้นทางเราเลียบมาโดยตลอดอย่างไม่ไถลนัก) ทอดอ้อมสถานที่สองสามแห่งทางตะวันออกเฉียงใต้และขาดเป็นช่วงๆ ไม่สู้สม่ำเสมอ จุดสูงสุดของเทือกเขาวัดได้ไม่เกิน ๖๐๐ หรือ ๗๐๐ ฟุต เราเดินทางเลียบแม่น้ำสองร้อยจนเลยเวลา ๑๑.๐๐ น. ไปหน่อยเมื่อแม่น้ำได้เฉไปข้างตะวันออกไปบรรจบแม่น้ำกาญจนบุรี พื้นที่ราบได้ขยายกว้างเพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อย และครอบคลุมหนองน้ำเล็กๆ สามหรือสี่แห่งซึ่งโดยรอบมีผู้คนโดยเฉพาะเชลยศึกจากเวียงจันทน์ได้ถูกใช้ให้หว่านดำข้าว คนที่นี่มีวิธีการทำชลประทานแบบหนึ่งซึ่งข้าพเจ้าไม่เคยเห็นที่ไหนเลยนอกจากในประเทศจีน นั่นคือเขาใช้กระบวยรูปคล้ายช้อนทรงยาวน้ำหนักเบา มีด้ามยาวทำด้วยไม้ไผ่แขวนอยู่ในโครงไม้ไผ่รูปสามเหลี่ยม ผู้ใช้เครื่องมือนี้ยืนอยู่บนกรอบน้ำหนักเบาที่สร้างขึ้นในน้ำ โดยการจับกระบวยในมือแต่ละข้างเขาสามารถใช้ที่แขวนกระบวยนั้นควักน้ำส่งเข้าร่องน้ำเพื่อนำน้ำเข้าสู่ท่อต่อไป น้ำที่ถูกโยนส่งขึ้นไปนั้นสูงถึงราวสามหรือสี่ฟุตทีเดียว

เวลา ๑๑.๒๕ น. เราผ่านบ้านสองร้อย ซึ่งมี ๒๐ ครัวเรือน สภาพทั่วไปดูน่าสังเวชมาก จากนี้เส้นทางของเราทำมุม ๓๑ องศา อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของตัวเมือง พื้นที่เป็นหนองบึงแห่งหนึ่งกับการที่เดินรอบแอ่งน้ำเล็กๆ อีกแห่งสองแห่ง ทำให้เราต้องเสียเวลาถึงบ่ายสองโมงจึงไปถึงเมือง

คงจะได้มีการเตรียมเรือพร้อมคนสำหรับคอยเราอยู่ตรงแม่น้ำฝั่งตัวเมือง เพราะทันทีที่เราหยุดอยู่ที่ฝั่งตรงข้าม ได้มีเรือขนาดใหญ่สวยงามสีลำซึ่งมีที่นั่งยกพื้นตรงกลางลำเรือและคลุมอยู่ด้วยหลังคาซึ่งค้ำโดยเสาสูงมากสี่เสา ในลำเรือที่รับข้าพเจ้าไปนั้นมีพรมและหมอนอิงอีกด้วย เราล่องไปตามลำน้ำอย่างเร็วราวๆ สัก ๑/๔ ไมล์ แล้วจึงได้ขึ้นบกที่เรือนหลังหนึ่งซึ่งตกแต่งอย่างดีและเรียบร้อย เรือนดังกล่าวมีทุนสองทุนยื่นลำจากประตูเรือนออกไปในแม่น้ำราวสองสามฟุต

ณ ที่เรือนแห่งนี้ ข้าพเจ้าได้พบกับน้องชายเจ้าเมือง ซึ่งเป็น Tsetkay, Kanans และข้าราชการเมือง ซึ่งได้คอยรอรับอยู่ นั่งอยู่โดยรอบฐานกลางบ้านที่ยกสูง มีโต๊ะและเก้าอี้จีนอย่างละตัวสองตัว, เก้าอี้ทำจากเมืองกัลกัตตาสามตัว และเก้าอี้แบบดัตช์ที่หนักอึ้งพนักหลังสูงและสลักเสลางดงามที่ข้าพเจ้าได้รับการเชื้อเชิญให้นั่งลง การสนทนาจำกัดอยู่เพียงไม่กี่คำถามก็มีผู้คนถือผัก, ผลไม้และเนื้อหวานกว่า ๒๐ ถาด เข้ามาเป็นของกำนัลเจ้าเมืองที่น้องชายเจ้าเมืองมอบให้ คณะของข้าพเจ้าและข้ารับใช้ของข้าพเจ้าได้รับการร้องขอว่าไม่ต้องเตรียมทำอาหารแต่อย่างใด เพราะอาหารที่ทำเรียบร้อยแล้วทุกสิ่งจะได้รับการจัดทำให้ ถัดมาเพียงไม่กี่อึดใจก็มีผู้นำอาหารเย็นสำหรับข้าพเจ้ามาให้ ประกอบด้วยข้าว, หมูย่าง, นก, เป็ด และซูปแกง สามหรือสี่อย่าง และพวกอาหารตุนสองสามอย่าง เนื่องจากพวกแกงนั้นไม่น่ารับประทานเลย ข้าพเจ้าจึงแอบเอาแกงของข้าพเจ้าเองขึ้นมาวางบนโต๊ะอาหาร และจัดการกับอาหารเย็นของตัวเองผ่านไปได้ ซึ่งหลังจากนั้นทุกคนก็รู้สึกอิ่มแปล้เท่าๆ กัน

เจ้าหน้าที่สองนาย (เสมียนตรา) ได้รับมอบหมายให้คอยดูแลทุกสิ่งทุกอย่างที่ข้าพเจ้าต้องการ ท่านเจ้าเมืองมีคำสั่งให้นักกรองและนักดนตรีคณะหนึ่งรวม ๘ คน มาให้ความบันเทิงแก่ข้าพเจ้าราวชั่วโมงครึ่ง ทุกคนแต่งกายอย่างงดงามมากและได้แสดงอยู่จนเวลาสี่ทุ่ม 'เมื่อเราได้จัดเวรยามกันและความเจ็บก็ได้อิ่มมาสู่คำคืน, ดนตรีสยามที่ได้ฟังนั้นอ่อนโยนและรื่นหู่น้อยกว่าสิ่งที่ข้าพเจ้าได้ยินจนคุ้นเคยในลาว โดยไม่คาดฝันว่าตัวหนึ่งเกิดจมน้ำตายระหว่างข้ามแม่น้ำในวันนี้ ในระยะสองสามปีที่ผ่านมานี้มันเคยเดินทางกับข้าพเจ้ามาเกินกว่า ๒,๐๐๐ ไมล์ ในระหว่างนั้นได้เคยข้ามแม่น้ำที่กว้างกว่านี้หลายครั้งหลายครา ท่านเจ้าเมืองได้ส่งจดหมายมาหลายฉบับแสดงความเสียใจที่ได้ยินเรื่องอุบัติเหตุ และเสนอที่จะให้ม้าสองหรือสามตัวเป็นการทดแทนตัวที่จมน้ำตาย

โบราณสถานและแหล่งโบราณคดี ที่สำคัญในจังหวัดกาญจนบุรี

ณัฐภัทร จันทวิษ

จังหวัดกาญจนบุรีมีเนื้อที่มากเป็นอันดับ ๓ ของประเทศไทย พื้นที่ส่วนใหญ่กว่าร้อยละ ๗๐ เป็นภูเขา มีพื้นที่ราบทางตอนใต้และตะวันออก ซึ่งต่อเนื่องกับบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐมและราชบุรี

พื้นที่บริเวณภูเขาด้านตะวันตกของจังหวัดเป็นส่วนหนึ่งของทิวเขาตะนาวศรี และทิวเขานนทชัย ที่ต่อเนื่องเข้าไปในประเทศพม่า แม่น้ำแม่กลองเป็นแม่น้ำสายสำคัญของจังหวัดที่เกิดจากการรวมตัวกันของลำน้ำสายสำคัญ ๒ สายคือ ลำน้ำแควใหญ่หรือแควศรีสวัสดิ์ กับลำน้ำแควน้อย ทั้งสองสายนี้มีต้นน้ำอยู่ในบริเวณเทือกเขาตะนาวศรี

แม่น้ำแม่กลองไหลจากเขตอำเภอเมืองกาญจนบุรี ผ่านอำเภอกำแพง หักลงไปทางทิศใต้ผ่านบ้านดงสัก อำเภอกำแพงแล้วไหลลงสู่ที่ราบลุ่มต่ำเขตอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ไหลผ่านอำเภอโพธาราม อำเภอเมืองราชบุรี และไหลลงสู่อ่าวไทยที่อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม แม่น้ำแม่กลองมีสาขาแยกไปเชื่อมกับลำน้ำนครชัยศรีในเขตจังหวัดนครปฐม หลักฐานด้าน

โบราณคดีที่พบและเกี่ยวข้องกับชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์มักพบตามริมฝั่งแม่น้ำ แควน้อย และแควใหญ่ ตลอดจนในถ้ำต่างๆ เช่นถ้ำพุละอู อำเภอสรีสวัสดิ์ ถ้ำวังกระแจะ และถ้ำสิงห์ อำเภอไทรโยค ซึ่งในจังหวัดกาญจนบุรี หลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์พบว่าเป็นสังคมล่าสัตว์ โบราณวัตถุที่พบจากแหล่งโบราณคดีที่สำคัญ เช่น แหล่งโบราณคดีบริเวณบ้านเก่า อำเภอเมือง ริมแม่น้ำแควน้อย และแหล่งโบราณคดีแถบตำบลลาดหญ้า และวังดัง ได้แก่ ภาชนะดินเผา โครงกระดูก และโบราณวัตถุอื่นๆ ที่ฝังร่วมกับโครงกระดูก ภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ รวมทั้งโลหะขุดจากต้นไม้ แหล่งโบราณคดีที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งคือ บ้านดอนตาเพชร เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ สังคมกสิกรรม หรือเดิมเรียกยุคโลหะ ที่พบโบราณวัตถุคล้ายกับส่วนหนึ่งที่บ้านเก่า ซึ่งที่แสดงให้เห็นถึงชุมชนที่มีการติดต่อกับดินแดนที่ห่างไกลถึงอินเดีย ชีเรีย ตะวันออกกลาง และจีน เนื่องจากมีการพบลูกปัดหิน ลูกปัดแก้วและเครื่องประดับสำริดและเครื่องใช้ต่างๆ สำหรับลักษณะพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์

ในสมัยประวัติศาสตร์ได้พบหลักฐาน โบราณวัตถุและโบราณสถาน ที่บริเวณพงตึก อำเภอท่ามะกา เป็นแหล่งโบราณคดีสมัย ประวัติศาสตร์ที่สำคัญ แสดงถึงความสัมพันธ์ ที่มีการติดต่อกับวัฒนธรรมภายนอก เช่น อินเดียและโรมัน แถบเมืองอเล็กซานเดรีย โดยพบพระพุทธรูปอินเดียแบบอมราวดีทำ ด้วยสำริด และตะเกียงโรมันสำริด รูปแบบ ศิลปกรรมที่พบในแถบพงตึกจัดอยู่ใน วัฒนธรรมทวารวดี

ส่วนในเขตอำเภอเมืองกาญจนบุรีพบว่า บริเวณเมืองกาญจนบุรีเก่าเป็นชุมชนโบราณ ตั้งอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำแควใหญ่ ในเขต บ้านท่าเสา หมู่ ๒ ตำบลลาดหญ้า ซึ่งบริเวณ เมืองเก่ามีอาณาเขต

ทิศเหนือ จรดเขาชนไก่

ทิศใต้ จรดแม่น้ำแควใหญ่

ทิศตะวันตก จรดลำตะเพิน

บริเวณนี้พบหลักฐานทางด้านโบราณคดีตั้งแต่ สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยพบร่องรอยการ อยู่อาศัยของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์เช่นกัน และบางแห่งมีการอาศัยสืบต่อกันมา จนถึง สมัยประวัติศาสตร์ กล่าวได้ว่าน่าจะเป็นเส้น ทางสัญจรทางหนึ่งที่กลุ่มชนท้องถิ่น ติดต่อกับ บุคคลภายนอก เช่น ชาวอินเดียและจีน รวมทั้งดินแดนใกล้เคียงติดต่อกัน ทั้งการเผยแผ่ ศาสนาและการค้าขาย ดังตัวอย่าง โบราณสถาน โบราณวัตถุทวารวดีที่บ้านท่าหวี ตำบล ลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรีซึ่งเป็นฐานเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่ออิฐไม่สอปูน อิฐขนาดใหญ่มีเกลือบปน ลักษณะคล้ายฐาน

เจดีย์จุลประโทน จังหวัดนครปฐม และฐานเจดีย์หมายเลข ๑ ที่คูบัว จังหวัดราชบุรี นอกจากนี้มีการพบเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์สุ่ง ราชวงศ์หยวน และราชวงศ์หมิง อายุระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๑๗ - ๒๑ โดยพบอยู่ร่วมกับ เครื่องปั้นดินเผาของไทย เช่น หม้อดินเผา เครื่องถ้วยสังคโลกจากสุโขทัย และเครื่องถ้วย เนื้อแกร่งจากเตาเผาพิหารแดง จังหวัด สุพรรณบุรี

อย่างไรก็ดีเนื่องจากจังหวัดกาญจนบุรี เป็นเส้นทางเดินทัพของกองทัพพม่า ในสมัย อยุธยาที่ยกมารุกรานไทยโดยผ่านด่านเจดีย์ สามองค์ และด่านสิงขร บริเวณนี้จึงพบอาวุธ ๕ หลายชนิด เช่น ใบดาบ ใบหอก ขอสั่งและ เครื่องใช้ต่างๆ แหล่งที่สำคัญ เช่น บริเวณเขา ชนไก่ บ้านลาดหญ้า บ้านทับศิลา ตำบลเขา ช้องสะเดา อำเภอเมือง เป็นต้น

แหล่งโบราณคดีและสถานที่ สำคัญทางประวัติศาสตร์

๑. กำแพงเมือง

กำแพงเมืองกาญจนบุรีเก่า อยู่ที่ ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง เป็นกำแพง เมืองก่ออิฐถือปูน สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ ใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โปรดให้ เจ้าพระยาพระคลังว่าที่สมุหพระกลาโหม เกณ ให้พวกมอญที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ- สมภาร ทำอิฐก่อกำแพง พระยากาญจนบุรี เป็นแม่กอง เดิมกำแพงเมืองกาญจนบุรีเป็น

ระเนียดไม้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้มัสเตอร์ไปเยอ จัดทำแผนที่ พบว่ากำแพงเมือง มีลักษณะเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน ด้านบนทำเป็นรูปไบเซมา สันฐานของกำแพงเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางแม่น้ำแควใหญ่ (ทิศตะวันตก) ขนาด ๒๐๐ ๔๓๖ เมตร มีป้อม ๔ มุม ป้อมใหญ่ด้านหน้าเมืองทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ๑ ป้อม และป้อมเล็กด้านหลังในแนวตรงกับด้านหน้า ๑ ป้อม รวม ๖ ป้อม มีประตูด้านข้างทิศเหนือและใต้ด้านละ ๑ ประตู และประตูหน้า - หลังด้านละ ๒ ประตู ประตูช่องกุด ป้อมละ ๑ ประตู รวม ๘ ประตู กำแพงเมืองที่ยังเหลืออยู่เป็นกำแพงเมืองและประตูด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งเป็นด้านหน้าและป้อม ๑ ป้อม

๒. แหล่งโบราณคดีพงตึก

แหล่งโบราณคดีพงตึกตั้งอยู่ที่ ตำบลพงตึก อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี แหล่งโบราณคดีนี้ราชบัณฑิตยสภา ได้ดำเนิน

การขุดแต่งเนินโบราณสถานหลายแห่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ พบซากฐานอาคารโบราณสถานและโบราณวัตถุศิลปะทวารวดี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔ เช่น พระพุทธรูปสำริด พระพิมพ์ ชิ้นส่วนพระพุทธรูป เช่น พระหัตถ์ พระเศียร ทั้งยังพบพระฆังหิน ภาชนะดินเผา ชิ้นส่วนลวดลายปูนปั้น คล้ายกับพบที่นครปฐม และที่อุทอง ที่สำคัญได้พบตะเกียงโรมันสำริด ฝาหล่อเป็นภาพพระพักตร์เทพเจ้าซีเลนัส ศิลปะกรีก-โรมัน ผลัดที่เมืองอเล็กซานเดรีย ประเทศอียิปต์ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗ นอกจากนี้ได้พบร่องรอยโบราณสถานเป็นฐานสลุบ ฐานวิหาร และฐานอาคาร ที่บริเวณศาลเจ้า เป็นฐานโบราณสถานศิลปะขอมขนาดใหญ่ย่อมุม หันหน้าไปทางทิศตะวันออก โบราณวัตถุที่พบที่พงตึก มี พระพุทธรูปสำริด พระพิมพ์ปางสมาธิ เทวรูปพระนารายณ์ ซึ่งมีลักษณะทางประติมานวิทยา เป็นศิลปะทวารวดี แสดงอิทธิพลศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ

พระพุทธรูปสำริด อินเดีย ศิลปะอมราวดี พุทธศตวรรษที่ ๗-๘ พบที่พงตึก อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ตะเกียงสำริด ศิลปะกรีก-โรมัน พุทธศตวรรษที่ ๖-๗ ผลัดจากเมืองอเล็กซานเดรีย อียิปต์ พบที่พงตึก

สรุปได้ว่าเมืองโบราณพงตึกเป็นเมืองสมัยทวารวดีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๔ มีประชาชนนับถือทั้งศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์

๓. พระแท่นดงรัง

พระแท่นดงรังอยู่ภายในบริเวณวัดพระแท่นดงรังวรวิหาร ตำบลพระแท่น อำเภอกำแพงแสน จังหวัดกาญจนบุรี มีการค้นพบพระแท่นดงรังในสมัยอยุธยาเช่นเดียวกับที่พบรอยพระพุทธรูป และพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี จัดเป็นบริเวณสำคัญที่สมควรแก่การบูชา มาตั้งแต่สมัยอยุธยา ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปนมัสการพระแท่นดงรังพร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจุฬาลงกรณ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปนมัสการพระแท่นดงรัง พ.ศ. ๒๔๒๐ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปนมัสการ พ.ศ. ๒๔๖๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ เสด็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒

วัดนี้ได้รับการสถาปนาเป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๕ สถานที่สำคัญภายในวัดได้แก่

พระแท่นและวิหารครอบพระแท่น

พระแท่นเป็นเนินหินรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีความยาวประมาณ ๔.๙๐ เมตร ความกว้างด้านเหนือ ๒.๒๕ เมตร ความกว้างด้านใต้ประมาณ ๒ เมตร สูงด้านเหนือ

ประมาณ ๑๐.๓๐ เมตร ความสูงด้านใต้ประมาณ ๙๐ เซนติเมตร ด้านขวาของพระแท่นมีรอยพระพุทธรูปไม้สลักประดับมุก พระแท่นดงรังนี้อยู่ภายในวิหารก่ออิฐถือปูนสี่เหลี่ยมผืนผ้า หันหน้าไปทางทิศใต้ เครื่องบนและเสาเป็นไม้ เพดานไม้เขียนลายดาว ภายในวิหารมีเสากลมปักคร่อมพระแท่น วิหารนี้มีลานทักษิณและกำแพงแก้วล้อมรอบ และมีเจดีย์เล็กๆ หลายองค์ สันนิษฐานว่าวิหารสร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และบูรณะซ่อมแซมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระอุโบสถเก่า

พระอุโบสถเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเล็กตั้งอยู่บนเนินเขาเตี้ยๆ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก หลังคาเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ภายในมีเสาไม้รับเพดาน ๖ ต้น บนเนินเขาดังกล่าวมีก้อนหินตะปุ่มตะป่ำ มีรูอยู่ในหินรูหนึ่งกว้าง ๑๗ เซนติเมตร ลึก ๗๕ เซนติเมตร เชื่อกันว่าเป็นที่บ้วนพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า ก่อนเสด็จปรินิพพาน

วิหารพระทรมานกาย

เป็นวิหารขนาดเล็ก ก่ออิฐถือปูนรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปางทรมานกาย เบื้องหน้าเป็นที่ตั้งแท่นบดยา จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วิหารบดยา วิหารนี้มีประตูและหน้าต่างทรงโค้งตามลักษณะศิลปะรัตนโกสินทร์ที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔

มณ ปกรอบบนเขาวายพระเพลิง

มณ ปก่ออิฐถือปูนย่อมุมไม้สิบสอง ๑ หลัง เล่ากันว่าเป็นที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูป ปัจจุบันเป็นที่ประดิษฐานรอยพระพุทธรูปจำลองทำด้วยหิน มณ ปหลังนี้คงสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้มีการบูรณะซ่อมแซมแปลงมณ ปนี้ เป็นมณ ปทรง ๘ เหลี่ยม

ปราสาทเมืองสิงห์

รอยพระพุทธรูปไม้ประดับมุก ก

รอยพระพุทธรูปไม้ประดับมุกขนาดกว้างโดยเฉลี่ย ๘๕ เซนติเมตร บนรอยพระพุทธรูปประดับลวดลายมงคล ๑๐๘ ประการ ลักษณะรอยพระพุทธรูปเป็นศิลปะอยุธยาตอนปลาย หรือรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะพม่า เดิมประดิษฐานอยู่ในวิหารพระแท่นดงรัง

๔. เมืองสิงห์

เมืองสิงห์ตั้งอยู่ที่ ตำบลสิงห์ อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี ลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นศิลปะลพบุรี สร้างในราว พ.ศ. ๑๗๐๐-๑๘๐๐ หลังจากนั้นถูกทิ้งร้างไป ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงสถาปนาเมืองสิงห์ขึ้นมาใหม่อีกครั้ง มีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านเล็กๆ มีเจ้าเมืองปกครอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้พระราชทานนามเจ้าเมืองว่า “พระสมิงสิงห์บุรินทร์” เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรง

เปลี่ยนการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล เมืองสิงห์ถูกลดฐานะลงเป็นตำบล เรียกว่า ตำบลสิงห์

เมืองสิงห์มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตัวเมืองทางใต้ขยายออกไปตามแนวแม่น้ำ และใช้ลำน้ำเป็นคูเมืองป้องกันข้าศึกทางทิศใต้ กำแพงเมืองก่อด้วยศิลาแลง มีขนาดกว้าง ๘๘๐ เมตร ยาว ๑,๔๐๐ เมตร และสูงราว ๕ เมตร มีคูน้ำเชิงเทินดินล้อมรอบ กำแพงเมืองรอบนอก ทางทิศตะวันออกและทางทิศเหนือมีกำแพงดิน ๓ ชั้น ทางทิศตะวันตกมีซากกำแพงดิน ๗ ชั้น ภายในตัวเมืองมีสระน้ำ ๖ แห่ง โบราณสถานที่สำคัญในเมืองสิงห์ คือ

ปราสาทเมืองสิงห์

จากหลักฐานทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จารึก โบราณวัตถุที่พบจากการขุดค้นและขุดแต่งทางโบราณคดี แสดงว่าเป็นศาสนสถานเนื่องในพุทธศาสนาเถรวาท สร้างขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๘

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรเปล่งรัศมีศิลา ศิลปะลพบุรี
พุทธศตวรรษที่ ๑๘ พบที่ปราสาทเมืองสิงห์ กาญจนบุรี
จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ปราสาทเมืองสิงห์ที่เป็นโบราณสถาน
หมายเลข ๑ สร้างด้วยศิลาแลง ประดับด้วย
ลายปูนปั้น แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า
หันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีกำแพงแก้ว
ล้อมรอบ ตัวปราสาทฐานยกพื้นสูง มีระเบียง
คดล้อมรอบลานชั้นใน มีปราสาทประธานตั้งอยู่
ตรงกลางบรรณาลัย ๑ หลัง อยู่ทางทิศตะวัน
ออกเฉียงใต้ กำแพงแก้วก่อด้วยศิลาแลง
ล้อมรอบโบราณสถาน มีขนาดประมาณ
๘๑.๕๐ ๑๐๔ เมตร ระหว่างระเบียงคดและ
ประตูชุมทั้ง ๔ ด้าน ส่วนประตูทั้ง ๔ มีมุขยื่น
ทั้งด้านในและด้านนอก ฐานย่อมุม ด้านข้างทำ
เป็นปีกออกไปเชื่อมกับระเบียง มีลักษณะเป็น
รูปกากบาท ที่นี้ได้พบประติมากรรมที่สำคัญ
คือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรศิลาหลายองค์
ที่สำคัญที่สุดคือ พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร
เปล่งรัศมี

ปราสาทประธาน

ตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมซ้อน
สองชั้น มีมุขยื่นไปรับมุมของชุมประตูทั้ง ๔ ด้าน
ผนังมุมด้านทิศตะวันตกเจาะเป็นช่อง ภายใน
องค์ปราสาทยกพื้นสูงมีผังเป็นรูปกากบาท แบ่ง
เป็น ๕ ห้อง มีห้องครรภคฤหะเป็นห้องใหญ่อยู่
ตรงกลางและมีห้องมุขทั้ง ๔ ด้าน

โบราณสถานหมายเลข ๒

เป็นปราสาทสร้างด้วยศิลาแลง และ
อีกหลังหนึ่งมีฐานรูปสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๒ ชั้น
มีบันไดทางขึ้นทางทิศตะวันออก บนฐานมี
ปราสาท ๓ องค์ ปราสาทองค์กลางมีขนาดใหญ่
กว่าปราสาทองค์ซ้ายและขวา มีทางขึ้นอยู่
ทางทิศตะวันออก ระหว่างปราสาททั้ง ๓ องค์มี
ทางเดินเชื่อมต่อกัน ที่โบราณสถานหมายเลข
๒ พบแท่นประติมากรรมหลายแท่น

จากบริเวณปราสาทเมืองสิงห์ที่มีปราสาท
ประธานและมีกำแพงล้อมรอบถึง ๗ ชั้น ทำให้
สันนิษฐานว่า ในการสร้างเพื่อเป็นพุทธศาสน-
สถานนั้น ได้มีการนำคติความเชื่อเกี่ยวกับ
จักรวาลมาใช้ และปราสาทประธานนั้นเปรียบ
เสมือนเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นแกนของจักรวาล
กำแพงเมือง คูเมืองเปรียบกับเขาสัตตบริภัณฑ์
และมหานทีที่สี่ทิศ นั่นเอง

๕. วัดไชยชุมพลชนะสงคราม

ตั้งอยู่ที่ ตำบลบ้านใต้ อำเภอเมือง
จังหวัดกาญจนบุรี สถานที่สำคัญ คือ

๑. ชุมประตูก่ออิฐถือปูน ๒ ชุม เป็น
ชุมประตูเดี่ยวๆ มีลายปูนปั้นรูปคล้ายยักษ์

ประตูวัดไชยชุมพลชนะสงคราม (วัดไต้)

หรือหนุมานประดับอยู่ด้วย อาจเป็นชุมประตู
ของพระอุโบสถเก่า ซึ่งทางวัดได้รื้อทิ้งแล้ว

๒. ฐานวิหารก่ออิฐถือปูน รูปสี่เหลี่ยม
ผืนผ้า

๓. เจดีย์ก่ออิฐถือปูน ศิลปะอยุธยา
ตอนปลาย - รัตนโกสินทร์ตอนต้น เจดีย์ก่อ
อิฐถือปูนจำนวน ๖ องค์ เป็นเจดีย์รูปสี่เหลี่ยม
จัตุรัส ฐานสิงห์ย่อมุมเป็นชั้นๆ จนถึงองค์ระฆัง
ส่วนยอดหักหายไป บางองค์เหลือแต่ฐาน
ลักษณะแบบอยุธยาตอนปลาย - รัตนโกสินทร์
ตอนต้น

๔. มณีพิกุลก่ออิฐถือปูนบนฐานจตุรมุข
ฐานค่อนข้างสูงมีประตูและบันไดทางขึ้น ๔ ด้าน
หน้าบันตกแต่งด้วยลวดลายปูนปั้น หน้าบัน
ด้านหนึ่งมีตัวหนังสือว่า ศก ๑๓๑

โบสถ์วัดไชยชุมพลชนะสงคราม

๖. วัดนางพิม

ตั้งอยู่ที่ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง
จังหวัดกาญจนบุรี

ภายในวัดนางพิม พบฐานโบสถ์ ฐานเจดีย์
มีการสร้างโบสถ์ขึ้นใหม่ตรงที่เดิม สร้างเจดีย์
ร่องรอยเดิม และสร้างกุฏิเป็นตึก ๑ หลัง

พระอุโบสถ

สร้างขึ้นบนฐานพระอุโบสถเดิมหลัง
พ.ศ. ๒๔๗๒ อาคารก่ออิฐถือปูน ฐานสูง
ด้านหน้ามีบันไดทางขึ้น ๒ บันได มีประตูเข้าสู่
ภายในพระอุโบสถ ๑ ประตู ด้านข้างมีหน้าต่าง
ด้านละ ๓ ช่อง ด้านหลังลักษณะคล้ายมุข
มีประตูทางด้านข้าง ๒ ประตู และบันไดทาง
เข้าสู่ภายในด้านละ ๑ บันได เสาที่รองรับ
หลังคาเป็นเสาเหลี่ยม หัวยาวเป็นรูปบัว รอบ
พระอุโบสถมีซุ้มเสมา ๘ ซุ้ม ประดิษฐานใบ
เสมาหินทรายแดงและสลักลวดลาย

เจดีย์ทรงกลม

เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนทรงกลม ตั้งอยู่
ด้านหลังของพระอุโบสถ

วิหารวัดป่าเลไลยก์

๗. วัดป่าเลไลยก์

ตั้งอยู่ที่ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

วัดป่าเลไลยก์ หรือวัดผ้อก สันนิษฐานว่า คงเรียกตามพระพุทธรูปที่พบในมณฑล ปของวัดนี้ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นขนาดใหญ่ ปางป่าเลไลยก์ เล่ากันว่าเดิมแตกออกเป็น ๒ ซีก สถานที่สำคัญ คือ

มณฑล ป ก่ออิฐถือปูน รูปสี่เหลี่ยม มีซุ้มพระพุทธรูป ๓ ด้าน คือ ทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันออก มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ภายในมณฑล ปประดิษฐานพระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ ซึ่งอาจจะซ่อมแปลงมาจากพระพุทธรูปปางมารวิชัย

วิหาร ก่ออิฐถือปูนทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประตูทางเข้าอยู่ทางทิศตะวันออก ๒ ประตู ตัววิหาร ขนาด ๑๐ ๒๑.๗๐ เมตร สูง ๑.๔ เมตร ทางด้านเหนือและใต้มีทางขึ้นภายในวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปใหม่

พระพุทธรูปปางป่าเลไลยก์ ที่วัดป่าเลไลยก์ ตำบลลาดหญ้า อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

เจดีย์ทรงกลม ก่อด้วยอิฐสอดิน ฉาบปูน ตั้งอยู่บนฐานเขียงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด ๘ ๘ เมตร และนอกกำแพงแก้วด้านทิศเหนือมีเจดีย์ทรงกลมก่ออิฐสอดินฉาบปูน ตั้งอยู่บนฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

๘. ด้านพระเจดีย์สามองค์

ตั้งอยู่ที่ บ้านพระเจดีย์สามองค์ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

บริเวณที่ตั้งพระเจดีย์ ๓ องค์ อยู่ห่างจากอำเภอสังขละบุรีประมาณ ๒๕ กิโลเมตร เป็นสถานที่สำคัญของประเทศไทยทางด้านทิศตะวันตกเพราะเป็นทางเดินที่ใกล้ที่สุดระหว่าง

ด้านพระเจดีย์สามองค์ สัญลักษณ์
เขตแดนไทยและพม่าอยู่ที่บ้าน
พระเจดีย์สามองค์ ตำบลหนองลู
อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

ไทยกับพม่า ในสมัยโบราณเป็นเส้นทางที่สำคัญทั้งการคมนาคมและเส้นทางเดินทัพ ในการทำสงครามระหว่างไทยกับพม่ามาถึง ๓ สมัย คือสมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ การก่อสร้างนั้นไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด แต่น่าจะสร้างก่อนรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พระองค์ได้เสด็จการทัพผ่านทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ รูปทรงเดิมของพระเจดีย์ทั้ง ๓ องค์นี้จะเป็นแบบใดไม่มีใครทราบ พระเจดีย์ ๓ องค์ เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูน ฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสรองรับระฆังเล็กสอบเรียวขึ้นสู่ยอดไม่ได้สัดส่วนกับฐานที่ดูกว้างกว่าองค์ระฆัง ซึ่งเป็นลักษณะศิลปะมอญ มีขนาดเท่ากันทั้ง ๓ องค์ แต่ละองค์สูงประมาณ ๖ เมตร ตั้งเรียงกันและอยู่ห่างกันประมาณ ๕ เมตร

๙. วัดนางโน

ตั้งอยู่ที่ ตำบลม่วงชุม อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี ที่สำคัญ

๑. พระปรางค์

๒. พระพุทธไสยาสน์

๓. ซากฐานพระอุโบสถ ทางด้าน

เหนือของพระปรางค์

วัดนี้น่าจะเป็นวัดที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา

พระปรางค์ เป็นปรางค์ก่ออิฐถือปูน

ฐานรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๖ ๖ เมตร สูงประมาณ ๒๐ เมตร ส่วนเรือนธาตุ 'อุมุมไม้ยี่สิบ บริเวณระเบียงคดมีพระพุทธรูปประทับนั่งปางต่างๆ จำนวนหลายองค์ ส่วนมากนำชิ้นส่วนพระพุทธรูปศิลปะสมัยอยุธยามาต่อเติม

พระพุทธไสยาสน์ ก่อด้วยอิฐฉาบปูนสมัยอยุธยา ยาวประมาณ ๑๓ เมตร ส่วนที่สูงที่สุด ๔ เมตร ด้านหลังองค์พระตรงชิดกับผนังวิหารถูกกลักลอบขุดเจาะหาโบราณวัตถุตั้งแต่พระเศียร จนถึงพระบาท บางส่วนมีร่องรอยว่าได้รับการซ่อมแซมมาแล้ว

๑๐. อนุสรณ์ทางรถไฟสายมรณะ

ทางรถไฟสายมรณะช่องเขาขาด เป็น

ตัวอย่างของการขุดเจาะอุโมงค์ของทางรถไฟสายไทย-พม่า ระยะทาง ๔๑๕ กิโลเมตร สร้างขึ้นระหว่างพ.ศ. ๒๔๘๕-๒๔๘๖ (ค.ศ. ๑๙๔๒-๑๙๔๓) โดยบรรดาเชลยศึกชาวอเมริกัน ออสเตรเลีย อังกฤษ และฮอลันดา รวมทั้งผู้ที่ถูกเกณฑ์ชาวพม่า มลายู และไทย

เส้นทางรถไฟจากตำบลหนองปลาตุก ตัดผ่านที่ราบเรียบสู่จังหวัดกาญจนบุรีข้ามแม่น้ำแม่กลอง ไปตามแนวแม่น้ำแควน้อย ผ่านน้ำตก (ปัจจุบันเป็นจุดสิ้นสุดของทางรถไฟส่วนที่ยังใช้งานได้) และอุทยานแห่งชาติไทรโยค ผ่านด่านเจดีย์สามองค์ ข้ามเชิงเขาเลียบชายฝั่งของสาธารณรัฐพม่าไปถึงชุมทางรถไฟสายเมะละเมิง และเย้ ที่เมืองทันยูชายัท

ทางรถไฟสายนี้ เริ่มใช้ตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ (ค.ศ. ๑๙๔๓) จนถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๘ (ค.ศ. ๑๙๔๕) และหยุดการใช้ลงเป็นครั้งคราว เนื่องจากการ

ทั้งระเบิดของพันธมิตรฝ่ายตะวันตก

การตัดและขุดเจาะเส้นทางรถไฟสายมรณะนี้ ต้องใช้แรงงานของบรรดาเชลยศึก ซึ่งต้องทำงานตลอด ๒๔ ชั่วโมง ตลอดระยะเวลา ๑๒ สัปดาห์ ในพ.ศ. ๒๔๘๖ (ค.ศ. ๑๙๔๓) สาเหตุที่ได้ชื่อว่าทางรถไฟสายมรณะนั้นสืบเนื่องมาจากทัศนียภาพของแสงไฟที่เกิดจากการใช้คบเพลิงและตะเกียงวอมแวมในระหว่างที่ขุดเจาะในเวลากลางคืน งานทั้งหมดนี้สำเร็จลงได้โดยปราศจากเครื่องจักรกล และอุปกรณ์ที่ดี นอกจากเครื่องมือเก่าแก่ที่ล้าสมัยที่นำมาใช้ในการเจาะช่องใส่ระเบิดสำหรับระเบิดหิน

ระยะทางรถไฟช่วงนี้ จำต้องสร้างเนินดินสูง และสะพานข้ามหุบเขากลายตอนเนื่องจากเป็นช่วงที่เป็นที่ราบสูง และตัดผ่านหุบเขาลึกขึ้นไปทางเหนือ

สะพานข้ามแม่น้ำแควจังหวัดกาญจนบุรี

อนุสรณ์ทางรถไฟสายมรณะ ช่องเขาขาด จังหวัดกาญจนบุรี

๑๑. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเก่า

ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควน้อย เขตอำเภอเมือง

สะพานไม้ข้ามเหวลึก ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดแห่งหนึ่งนั้นอยู่ในบริเวณนี้ มีชื่อว่า “หินตก” สร้างขึ้นในสามสัปดาห์ด้วยขอนไม้ที่ยังไม่ได้อายุ ตรงกับหมุดไม้ ตะปู ไม้ไผ่ที่ผูกติดกัน และเชือกหวาย เหตุที่เรียกชื่อนี้ เนื่องจากสะพานได้ทลายลงสามครั้ง ในระหว่างการก่อสร้าง

การขุดเจาะอุโมงค์ช่องเขาขาด และการปรับเนินดินในบริเวณนี้ จะเป็นอนุสรณ์เตือนให้ระลึกถึงชีวิตนับพันที่สูญเสียชีวิตอย่างน่าสลดใจในการก่อสร้าง อีกทั้งเป็นการระลึกถึงชาวไทยทั้งหลายที่ได้เสี่ยงชีวิตและภัยอันตราย มาให้ความช่วยเหลือในการนำส่งยารักษาโรคและอาหารให้บรรดาเชลยศึกเหล่านั้น ตลอดระยะเวลาก่อสร้างทางรถไฟสายไทย-พม่า นี้

แหล่งโบราณคดีที่บ้านเก่า ถือเป็นแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์แห่งแรกที่มีการขุดค้นอย่างเป็นระบบ โดยคณะสำรวจไทย-เดนมาร์ก ใน พ.ศ. ๒๕๐๓-๒๕๐๕ ซึ่งต่อมากรมศิลปากรได้จัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เพื่อจัดแสดงโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับร่องรอยของวัฒนธรรมสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเก่า ตำบลจระเข้เผือก และจากแหล่งก่อนประวัติศาสตร์อื่นๆ ที่พบในจังหวัดกาญจนบุรี

จากการขุดค้นที่บ้านเก่าได้พบโครงกระดูก ๒๘ โครง ที่แสดงถึงวัฒนธรรมการฝังศพและพบโบราณวัตถุหลายอย่าง ได้แก่ภาชนะดินเผา ที่มีลักษณะเฉพาะ คือ ภาชนะทาสีดำและสีน้ำตาล ผิวขัดมัน ที่สำคัญคือหม้อสามขา ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ

และผิวขัดมันตอนบน

สำหรับโครงกระดูกที่พบมีการถอนฟัน ซี่ริมและฟันเขี้ยวจากฟันชุดบน และกรอฟัน หน้าซี่กลางของฟันชุดบนทั้ง ๒ ซี่ โครงกระดูก ทั้งหมด ๒๘ โครงนั้น พบว่าศพผู้ตาย นอนหงายเหยียดยาว มีเครื่องปั้นดินเผา สีดำและสีน้ำตาล วางอยู่เหนือศีรษะ ระหว่าง ขาและปลายเท้า ของอื่นๆ ที่ฝังลงไปด้วย มีขวานหินขัดและเปลือกหอยแครงเจาะรู ซึ่ง คงใช้เป็นเครื่องประดับ

กระดูกโครงร่างมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์

๑๒. แหล่งโบราณคดีบ้านดอนตาเพชร

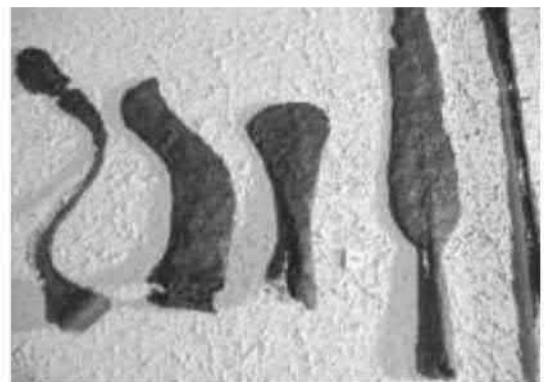
ตั้งอยู่ที่บ้านดอนตาเพชร อ.พนมทวน ได้พบโบราณวัตถุหลายชนิด ได้แก่ ภาชนะ ดินเผา ภาชนะสำริดหล่อเนื้อบางพิเศษ มี รูปลวดลายต่างๆ เครื่องมือเหล็ก เครื่อง ประดับ เช่น กำไลสำริด ตุ้มหู แหวน และ ลูกปัดสีต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งแสดงถึงความ สัมพันธ์กับอินเดียด้วยโดยเฉพาะลูกปัดรูปสิงโต ทำจากหินคาร์เนเลียน ซึ่งกล่าวว่า คล้ายคลึง

กำไลสำริด

แวดดินเผา

เครื่องมือมีคมและศาสตรา

ภาพเขียนสี สมัยก่อนประวัติศาสตร์

กับลูกปัดที่พบในอินเดียภาคเหนือ นอกจากนี้พบ แว เครื่องมือเหล็ก ได้แก่ มีดขอ และเคียวเกี่ยวข้าว

๑๓. ภาพเขียนสีที่ถ้ำรูปเขาเขียว

ในเขต ต.ลุ่มสุ่ม 'อ.ไทรโยค ได้พบภาพเขียนสี กล่าวได้ว่าเป็นภาพเขียนสีบนผนังถ้ำแห่งแรก ที่พบในประเทศไทย โดยคณะสำรวจไทย-เดนมาร์ก ใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ภาพเขียนดังกล่าวแบ่งเป็น ๓ กลุ่ม คือ

๑. รูปคน

๒. กลุ่มลายเรขาคณิต

๓. รูปสัตว์ รูปกวาง สุนัขและสัตว์เลื้อยคลาน

๑๔. วัดเทวสังฆาราม หรือ วัดเหนือ

ตั้งอยู่ตำบลบ้านเหนือ อำเภอเมือง

จังหวัดกาญจนบุรี ริมฝั่งลำน้ำแควใหญ่ สันนิษฐานว่า สร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เมื่อครั้งเสด็จประพาสไทรโยคได้พระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์เป็นจำนวน ๑๐ ชั่ง ร่วมปฏิสังขรณ์ วัดเทวสังฆารามได้รับพระราชทานยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๕ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินมาทอดผ้าพระกฐิน เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๐๖

พระอุโบสถ ได้รับการปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีบานประตูจำหลักเป็นลายดอกพุดตาน หน้าบันเป็นรูปช้างเอราวัณเชยพานเกล้า ภายในมีภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน เป็นภาพพระพุทธรูปประวัติ ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๓ หรือต้นรัชกาลที่ ๔

๑๕. อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ท้า
ตั้งอยู่ที่ทุ่งลาดหญ้า ตำบลช่องสะเดา
อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ท้า
เป็นความริเริ่มของกองทัพบกซึ่งได้เล็งเห็น
ความสำคัญในการทำสงคราม ๙ ท้า ซึ่งเป็น
สงครามครั้งยิ่งใหญ่ของพระบาทสมเด็จพระ

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช องค์ปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เพื่อป้องกัน
การรุกรานของพระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่า ใน
พ.ศ. ๒๓๒๘ ชัยชนะในสงครามครั้งนี้ โดย
เฉพาะใน “สมรภูมิทุ่งลาดหญ้า” ทำให้
ประเทศไทยสามารถรักษาเอกราชและดำรง
ความเป็นชาติมาจนถึงปัจจุบัน

อุทยานประวัติศาสตร์สงครามเก้าทัพ ทุ่งลาดหญ้า ตำบลช่องสะเดา อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

ภูมิประเทศด้านหนึ่งของสมรภูมิทุ่งลาดหญ้า ในการกระทำสงครามเก้าทัพ พ.ศ. ๒๓๒๘

พระปรางค์วัดขุนแผน จังหวัดกาญจนบุรี

ปูนปั้นประดับซุ้มประตูรูปครุ ยุคหน้าที่โบราณสถานบ้านน้อย จังหวัดกาญจนบุรี ๕

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติบ้านเก่า จังหวัดกาญจนบุรี

สถูปตอนเจดีย์ จังหวัดกาญจนบุรี ๕

บรรณานุกรม

ชิน อยู่ดี. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย. (กรมศิลปากรจัดพิมพ์ในโอกาสเชิดชูเกียรติ
ในฐานะปรมาจารย์แห่งวิชาก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย) ๒๕๒๙.

ณัฐฐภัทร จันทวิช. เครื่องถ้วยจีนที่พบจากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทย. อัมรินทร์ การพิมพ์,
๒๕๒๙.

ตรี อมาตยกุล. นำเที่ยวจังหวัดกาญจนบุรี. โรงพิมพ์ยุทธศึกษาทหารบก กรุงเทพฯ ๒๕๑๖.

ศิลปากร, กรม. โบราณคดีสีภาค. กองโบราณคดี กรุงเทพฯ โรงพิมพ์หัตถศิลป์, ๒๕๓๑.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกาญจนบุรี. ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมพื้นบ้านเมืองกาญจนบุรี.
(เอกสารเย็บเล่ม การประชุมสัมมนาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมพื้นบ้านเมืองกาญจนบุรี)
๒๕๒๕.

ตะเกียงโรมัน พบที่พงตึก

สงครามโลกครั้งที่ ๒ กับเมืองกาญจน์

วชิร มุลศิลป์

สงครามโลกครั้งที่ ๒ (ค.ศ. ๑๙๓๙ - ๑๙๔๕, พ.ศ. ๒๔๘๒ - ๒๔๘๘) สิ้นสุดลงเกือบ ๖๐ ปีแล้ว ถ้านับถึง ค.ศ. ๒๐๐๒ (พ.ศ. ๒๕๔๕) ก็เป็นเวลา ๕๗ ปี เป็นเหตุการณ์ที่คนรุ่นใหม่บางคนอาจไม่รู้จักก็ได้ แต่สำหรับคนเมืองกาญจน์ หรือ กาญจนบุรี ไม่ว่ารุ่นใดคงไม่เป็นเช่นนั้น เพราะเมืองกาญจน์มีหลายสิ่งหลายอย่างที่เกี่ยวข้อโดยตรงกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ ปรากฏให้เห็นอยู่ ยิ่งไปกว่านั้น ทุกปียังมีการจัดการแสดง แสง เสียง เกี่ยวกับสะพานข้ามแม่น้ำแควซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ ๒ อย่างใหญ่โต เป็นการเตือนความทรงจำ บทความนี้เป็นการสำรวจอย่างกว้างๆ เกี่ยวกับการที่สงครามโลกครั้งที่ ๒ มาเกี่ยวข้องกับเมืองกาญจน์ และผลที่เกิดขึ้นกับคนเมืองกาญจน์สมัยนั้น

สงครามโลกครั้งที่ ๒

สงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นเหตุการณ์ที่ร้ายแรงที่สุดของมนุษยชาติ ทำให้เกิดการสูญเสียชีวิตของผู้คนทั้งทหารและพลเรือนมากกว่า ๕๑ ล้านคน ส่วนความสูญเสียทางด้านทรัพย์สินและจิตใจ มีมากเกินกว่าจะประมาณได้

สงครามโลกครั้งที่ ๒ เกิดทางด้าน

ยุโรปก่อน ใน ค.ศ. ๑๙๓๙ (พ.ศ. ๒๔๘๒) ส่วนทางด้านเอเชียเกิดใน ๒ ปี ต่อมา คือ ค.ศ. ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔) โดยเริ่มจากการที่ญี่ปุ่นโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์ (Pearl Harbor) ฐานทัพเรือของสหรัฐอเมริกา ที่เกาะฮาวาย และพร้อมกันนั้นก็มีการโจมตีและยกพลขึ้นบกในหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งเมืองไทยของเรา สงครามโลกครั้งที่ ๒ ทางด้านเอเชีย บางที่เรียกว่า สงครามแปซิฟิก หรือสงครามมหาเอเชียบูรพา

สำหรับคนทั่วไป เป็นเรื่องที่น่าประหลาดใจไม่น้อยที่เมืองกาญจน์ต้องไปเกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ เพราะเมืองกาญจน์ไม่ได้ตั้งอยู่ริมชายฝั่งทะเล ไม่ได้เป็นเมืองท่า ไม่ใช่ฐานทัพใดๆ ซ้ำยังอยู่ลึกเข้ามาทางด้านตะวันตกของประเทศไทย แต่เมืองกาญจน์กลับเกี่ยวข้องมาก ซ้ำยังมีคนหลายชาติหลายภาษามาเกี่ยวข้องด้วยอย่างมาก

สงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้านแปซิฟิก

สงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้านแปซิฟิก หรือสงครามมหาเอเชียบูรพา เกิดขึ้นหลังสมรภูมิด้านยุโรป ๒ ปีเศษ เหตุุณณ์ที่ทำให้ญี่ปุ่นขยายอำนาจในครั้งนั้นก็เพราะผู้นำญี่ปุ่นในสมัยนั้นมีความคิดว่า ญี่ปุ่นมีข้อจำกัดทั้งใน

ด้านพื้นที่และทรัพยากร ไม่มีพื้นที่กว้างใหญ่เหมือนสหรัฐอเมริกา หรือมีอาณานิคมมากมายดังเช่นอังกฤษ แต่นี่ก็ไม่ใช่เป็นครั้งแรกที่ญี่ปุ่นคิดแบบนี้ ผู้นำของญี่ปุ่นในอดีตเคยคิดทำนองนี้มาก่อน

ในปลายสมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ (ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ค.ศ. ๑๕๙๐ - ๑๖๐๕, พ.ศ. ๒๑๓๓ - ๒๑๔๘) ผู้นำของญี่ปุ่น คือ ฮิเดโยชิ (Hideyoshi) มีแผนการใหญ่โตที่จะขยายอำนาจเข้าไปในจีน (สมัยราชวงศ์หมิง) และจะไปนั่งปกครองจักรวรรดิที่เขาสร้างขึ้นมากที่กรุงเป่ย์จิง (ปักกิ่ง) และให้จักรพรรดิญี่ปุ่นปกครองที่เกี่ยวข้องต่อไป ในครั้งนั้นเขาเรียกร้องเกาหลียินยอมให้ญี่ปุ่นยกกองทัพผ่าน แต่เกาหลีไม่ยอม ฮิเดโยชิจึงส่งกองทัพไปโจมตีเกาหลี จีนส่งกองทัพเข้าไปช่วยเกาหลี พร้อมกันนี้สมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ทรงมีพระราชสาส์นถึงจักรพรรดิวันหลี่ (Wan Li) ของจีน ทรงเสนอจะส่งกองเรือไปโจมตีญี่ปุ่น

ขณะที่การรบยังติดพันกันอยู่ ฮิเดโยชิก็ถึงแก่กรรม ผู้นำต่อมา คือ โดกูวาระ อิเอะยะสุ (Tokugawa Ieyasu) หรือ โทรานางะ ในวรรณกรรมเรื่อง โชกุน ของ เจมส์ แคลเวลล์ จึงล้มเลิกแผนการและถอนทหารกลับญี่ปุ่น

๓๐๐ ปีเศษต่อมา หลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ (ค.ศ. ๑๙๑๔-๑๙๑๘, พ.ศ. ๒๔๕๗-๒๔๖๑) ขณะที่ผู้นำของมหาอำนาจในเวลานั้นกำลังพากันลดกำลังอาวุธตลอดจนเรือรบ เพื่อทำให้โลกมีสันติภาพที่ยาวนาน นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่น ชื่อ นายพลทะนะ

กะกิอิชิ (Tanaka Giichi, ค.ศ. ๑๙๒๗-๑๙๒๙, พ.ศ. ๒๔๗๐-๒๔๗๒) มีความเห็นว่า ถ้าญี่ปุ่นลดกำลังอาวุธ ลดการขยายดินแดนก็เท่ากับเป็นการ “ฆ่าตัวตาย” เพราะญี่ปุ่นมีพื้นที่จำกัด ทรัพยากรและตลาดสินค้ามีจำกัด อาณานิคมของญี่ปุ่นที่มีอยู่ในเวลานั้นก็คือ เกาะไต้หวัน และเกาหลี ซึ่งเทียบไม่ได้เลยกับชาติมหาอำนาจอื่นในเวลานั้น ดังนั้น ญี่ปุ่นต้องขยายอำนาจต่อไป เป้าหมายคือ แมนจูเรียของจีน มองโกเลีย จีน และทวีปเอเชีย ด้วยเหตุนี้ใน ค.ศ. ๑๙๓๑ (พ.ศ. ๒๔๗๔) ญี่ปุ่นจึงเข้ายึดครองแมนจูเรียของจีน และตั้งเป็น “แมนจูวอ” ประเทศหุ่นขี้ญี่ปุ่น โดยไม่สนใจต่อการคัดค้านของหลายประเทศรวมทั้งสันนิบาตชาติ ๖ ปีต่อมาใน ค.ศ. ๑๙๓๗ (พ.ศ. ๒๔๘๐) ญี่ปุ่นจึงเปิดฉากบุกจีนเป็นการใหญ่ สงครามนี้ยืดเยื้อจนเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ ๒

จากจีน ญี่ปุ่นได้วางแผนโจมตีประเทศต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่การโจมตีนี้ญี่ปุ่นมั่นใจว่าเป็นเรื่องที่สหรัฐอเมริกา น่าจะทนไม่ได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการตัดกำลัง ญี่ปุ่นจึงต้องโจมตีฐานทัพเรือ “เพิร์ลฮาร์เบอร์” ในฮาวาย ในวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๑๙๔๑ (ตามเวลาท้องถิ่นซึ่งตรงกับวันที่ ๘ ธันวาคมในญี่ปุ่น) สามารถทำให้เรือรบ ๘ ลำ จมหรือได้รับความเสียหาย กำลังทางอากาศและพื้นดินในท้องถิ่นร้อยละ ๙๐ ถูกทำลาย

ในเวลาเดียวกันกับการโจมตีเพิร์ลฮาร์เบอร์ กองทัพญี่ปุ่นได้โจมตีดินแดนอีกหลายแห่ง เช่น ฮองกง ฟิลิปปินส์ ไทย

ทำให้ฮ่องกงยอมแพ้ในวันที่ ๒๕ ธันวาคม ยึดมะนิลาของฟิลิปปินส์ได้ในวันที่ ๒ มกราคม ค.ศ. ๑๙๔๒ (พ.ศ. ๒๔๘๕) ยึดกรุง กัวลาลัมเปอร์ของมลายู ได้ในวันที่ ๑๑ มกราคม ตามด้วยการยึดสิงคโปร์ในวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ ฮอลันดาซึ่งปกครองอินโดนีเซีย ในเวลานั้น ยอมแพ้ในวันที่ ๙ มีนาคม ส่วน ใหญ่ของพม่า ถูกยึดได้ในปลายเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๔๒ (พ.ศ. ๒๔๘๕)

ในกรณีของประเทศไทย ญี่ปุ่นได้ โจมตีและยกพลขึ้นบกหลายที่ เช่น ที่บางปู (สมุทรปราการ) นครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี ในเช้ามีวันที่ ๘ ธันวาคม ค.ศ. ๑๙๔๑ (พ.ศ. ๒๔๘๔) ทหารไทยต่อสู้อย่าง ททรหด แต่แล้วในวันนั้นเอง รัฐบาลไทยก็ได้ ออกแถลงการณ์ให้กองทัพญี่ปุ่นเดินผ่าน ประเทศไทย และให้ยุติการต่อสู้ระหว่าง กองทัพไทยกับญี่ปุ่น' ต่อมาในวันที่ ๑๑ ธันวาคม จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ตัดสินใจร่วมมือเป็นพันธมิตรกับ ญี่ปุ่น' และมีการทำพิธีลงนามในกติกาสัญญา พันธมิตรต่อกัน ต่อหน้าพระแก้วมรกตใน ๑๐ วันต่อมา

ดินแดนทั้งหมดที่ญี่ปุ่นยึดได้ รวมทั้ง จีน (บางส่วน) และไทย ญี่ปุ่น' ได้จัดตั้งเป็น “วงไพบูลย์ร่วมมหาเอเชียบูรพา” (Greater East Asia Co-prosperity Sphere) โดย ญี่ปุ่นเป็นผู้นำ

สงครามโลกครั้งที่ ๒ ถึงเมืองกาญจน์

เมื่อไทยเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น' ญี่ปุ่น

จึงบุกต่อไปพม่า เพื่อจะบุกอินเดียต่อไป แต่ การบุกพม่า ญี่ปุ่นมีทางเลือก ๒ ทาง คือ ทาง ทะเล และทางบก ทางทะเลนั้นต้องอ้อมไกล คือต้องไปอ้อมสิงคโปร์ขึ้นมา และยังต้องเสี่ยง กับการโจมตีของฝ่ายสัมพันธมิตร ส่วนทางบก ระยะทางสั้น ตรง แต่ต้องก่อสร้างทางรถไฟ และยังต้องเผชิญกับไข้มาลาเรีย ญี่ปุ่นเลือก ก่อสร้างทางรถไฟ เพราะสั้นกว่า ส่วนเส้นทาง รถไฟที่ญี่ปุ่นเลือกสร้างมีหลายเส้นทาง แต่ สุดท้าย ได้เลือกสร้างสายเมืองกาญจน์-พม่า ดังนั้น จึงทำให้เมืองกาญจน์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับ สงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้ว่าจะตั้งอยู่ห่างไกล จากทะเลมากก็ตาม

ใน ค.ศ. ๑๙๔๒ (พ.ศ. ๒๔๘๕) กาญจนบุรี เป็นจังหวัดเล็กๆ มีเพียง ๕ อำเภอ คือ อำเภอเมือง ท่าม่วง พนมทวน ท่ามะกา และทองผาภูมิ (ปัจจุบันแบ่งเป็น ๑๓ อำเภอ) สภาพโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นชนบท ตัว อำเภอเมืองก็มีขนาดเล็ก เงียบๆ ในเขต เทศบาลมีคนเพียง ๒,๘๐๐ คน ยานพาหนะก็ ไม่ค่อยมี มีรถเก๋งเพียงคันเดียว มีรถเมล์ ๒ คัน วิ่งระหว่างบ้านโป่งกับเมืองกาญจน์ อย่างไรก็ตามในจำนวนประชากรที่ไม่มากนัก มี ชาวญี่ปุ่นมาเปิดร้านขายผ้า ๒-๓ คน โดยมี ภรรยาเป็นชาวไทย เมื่อเกิดสงครามมหา- เอเชียบูรพา ชายชาวญี่ปุ่นก็ได้แต่งเครื่องแบบ ทหารญี่ปุ่น' คนเป็นหัวหน้ามียศร้อยเอก ซึ่ง แสดงว่าได้มีการเตรียมการไว้แล้ว

การก่อสร้างทางรถไฟ

เส้นทางรถไฟที่รู้จักกันดีในชื่อ “ทาง

อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ท้า

รถไฟสายมรณะ” นี้ อังกฤษเคยสำรวจมาแล้ว แต่ยกเลิกความคิด เพราะเห็นว่ายากเกินไป แต่ในภาวะสงคราม ซึ่งทุกอย่างต้องรวดเร็ว ญี่ปุ่นจึงตัดสินใจก่อสร้าง และเมื่อสำรวจในเดือนมกราคม ค.ศ. ๑๙๔๒ (พ.ศ. ๒๔๘๕) แล้ว ฝ่ายการโยธารถไฟของญี่ปุ่นก็สรุปว่า สามารถสร้างได้ และในวันที่ ๒๐ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๔๒ (พ.ศ. ๒๔๘๕) กองบัญชาการทหารสูงสุดของญี่ปุ่นก็ได้กำหนด “โครงการก่อสร้างเส้นทางรถไฟสายไทย - พม่า” ขึ้นมา ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑. วัตถุประสงค์ของการก่อสร้าง
วัตถุประสงค์ของการก่อสร้างเส้นทางรถไฟสายนี้ ก็เพื่อให้มีเส้นทางในการบำรุงขนส่งไปยังพม่าได้อย่างแน่นอนประจำ และเพื่อเป็นการบุกเบิกเส้นทางในการติดต่อค้าขายระหว่างไทยกับพม่าต่อไป

๒. แนวของเส้นทาง เริ่มต้นจาก “หนองปลาตุก” ในไทย ไปตามลำน้ำแควน้อย ผ่านไปจนถึงเมืองทันบิวชาดัต ในพม่า รวมระยะทางยาว ๔๐๐ กิโลเมตร (อยู่ในเขตไทย ๓๐๔ กิโลเมตร)

๓. ประสิทธิภาพในการขนส่ง โดยเฉลี่ย วันละ ๓,๐๐๐ ตัน

๔. ระยะเวลาในการก่อสร้าง กำหนดจะแล้วเสร็จในปลายปี ค.ศ. ๑๙๔๓ (พ.ศ. ๒๔๘๖)

๕. วัสดุในการก่อสร้าง จะใช้วัสดุในท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ส่วนวัสดุที่จำเป็นจะส่งไปจากส่วนกลาง

๖. งบประมาณในการก่อสร้าง ประมาณ ๗ ล้านเยน

๗. ฝ่ายดำเนินการก่อสร้าง ฝ่ายวิศวกรรมรถไฟ และโครงสร้างรถไฟ

๘. กำลังแรงงาน ใช้คนงานกรรมกรท้องถิ่น และนักโทษเชลยศึก

เชลยศึก ในสงครามโลกครั้งที่ ๒

ในการก่อสร้าง ไทยให้ความช่วยเหลือส่วนหนึ่ง โดยสร้างจากหนองปลาตูกถึงกาญจนบุรี ชาวประมาณ ๕๐ กิโลเมตร และไทยให้ญี่ปุ่นยืมเงินค่าก่อสร้างในวงเงิน ๒๐ ล้านบาท ปรากฏหลักฐานว่าญี่ปุ่นยืมไป ๒ ครั้งๆ ละ ๔ ล้านบาท และ ๘ ล้านบาท ตามลำดับ ซึ่งญี่ปุ่นจะชำระคืนเป็นทองคำหรือสินค้า

งานก่อสร้างที่สำคัญ คือ ช่วงข้ามแม่น้ำแควเริ่มในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๔๒ (พ.ศ. ๒๔๘๕) ประกอบด้วยแรงงานเชลยศึกฝ่ายพันธมิตร ที่เป็นชาวอังกฤษ แคนาดา อเมริกัน ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ฮอลันดา อินเดีย พม่า มลายู รวมประมาณ ๖๑,๐๐๐ คน และกรรมกรชาวเอเชียอีกประมาณ ๒๗๐,๐๐๐ คน ทางรถไฟช่วงนี้คนไทยรู้จักกันดีจากการชมการแสดงแสง เสียง ซึ่งมีเป็นประจำทุกปีหรือไปเที่ยวได้ทุกวัน หรือบางคนอาจคุ้นเคยจากภาพยนตร์ที่โด่งดังในอดีต เรื่อง สะพานข้ามแม่น้ำแคว

สะพานและทางรถไฟข้ามแม่น้ำแควมีความยาว ๓๐๐ เมตร สูงจากระดับน้ำ ๓ เมตร ตอนแรกสร้างด้วยไม้ ห่างจากสะพานปัจจุบันลงมาทางใต้ประมาณ ๑๐๐ เมตร แต่สะพานไม้ถูกกระแสน้ำพัดเสียหายมากในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๔๓ (พ.ศ. ๒๔๘๖) หลังจากนั้น จึงมีการสร้างสะพานถาวรด้วยคอนกรีตและเหล็ก ความยาว ๒๓๘ เมตร ใช้เวลา ๗ เดือน ด้วยแรงงานที่ทำงานกันวันละ ๑๐-๑๑ ชั่วโมง ซึ่งทำให้สูญเสียแรงงานเป็นจำนวนมาก ทั้งจากการทารุณกรรม ป่วย จมน้ำ สะพานนี้เปิดในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๔๓ (พ.ศ. ๒๔๘๖)

ทางรถไฟอีกช่วงหนึ่ง ที่คนไทยยังเห็นร่องรอยความยากลำบากในการก่อสร้าง คือ “ช่องเขาขาดและสะพานหินตก” ซึ่งปัจจุบันอยู่ด้านหลังของที่ทำการเลี้ยงสัตว์ของ ก.ร.ป.กลาง เขตอำเภอไทรโยค เพราะช่องเขาขาดเป็นภูเขาและป่าไม้รกทึบ ต้องมีการสกัดภูเขาเป็นช่องทาง เพื่อวางรางรถไฟ แคเราเดินไปชมก็ยังรู้สึกถึงความยากลำบากมากแล้ว

ช่องเขาขาด

การสร้างทางรถไฟช่วงนี้ต้องใช้เวลา ๑๒ สัปดาห์ ส่วนสะพานหินตก อยู่เลยช่องเขาขาดไปเล็กน้อย พื้นที่เป็นหุบเหวลึกและป่าทึบ การก่อสร้างต้องใช้เวลาราว ๓ สัปดาห์

การก่อสร้างทางรถไฟยิ่งลึกเข้าไปในเขตพม่าก็ยิ่งลำบาก ทั้งจากธรรมชาติ ที่เป็นป่า เขา หุบเหวลึก จากการเร่งรัดการก่อสร้าง การทารุณกรรมของทหารญี่ปุ่น' จากการขาดแคลนอาหาร ยารักษาโรค โรคภัยในเขตป่าร้อนชื้น โดยเฉพาะอหิวาตกโรคและไข้มาลาเรีย จึงทำให้มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมากที่เป็นเชลยศึก ๑๒,๓๙๙ คน และกรรมกรประมาณ ๙๐,๐๐๐ คน เฉพาะที่สุสานกาญจนบุรีมีผู้เสียชีวิต ๖,๙๘๒ คน

ส่วนใหญ่เป็นทหารอังกฤษ ฮอลันดา ออสเตรเลียน และที่สุสานช่องไก่ กาญจนบุรี มีผู้เสียชีวิต ๑,๗๔๐ คน ส่วนใหญ่เป็นทหารอังกฤษและฮอลันดา การที่มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมากเช่นนี้ จึงทำให้ทางรถไฟสายนี้ถูกขนานนามว่า ทางรถไฟสายมรณะ และเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้มีการตั้งศาลอาชญากรรมสงครามเพื่อตัดสินลงโทษนายทหารผู้คุมเชลยศึกในเส้นทางสายดังกล่าวนี้ ปรากฏว่ามีผู้คุมถูกฟ้อง ๑๒๐ คน ถูกตัดสินว่ามีความผิด ๑๑๑ คน ถูกตัดสินประหารชีวิต ๓๒ คน จำคุกหรือจำคุกตลอดชีวิต ๗๙ คน

ในขณะที่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ มีความจำเป็นต้องส่งทหารและเสบียงอาหารเข้าไปในพม่าเพิ่มมากขึ้น จึงได้เร่งรัดการสร้างทางรถไฟให้แล้วเสร็จภายในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๓ (พ.ศ. ๒๔๘๖) แทนที่จะเป็นเดือนธันวาคม ปีเดียวกัน และลดประสิทธิภาพของการขนส่งเหลือวันละ ๑,๐๐๐ ตัน พร้อมกับส่งแรงงาน ยารักษาโรค และอุปกรณ์ทางรถไฟไปให้เพิ่มเติม

การก่อสร้างมาแล้วเสร็จจริง ๆ ในวันที่ ๑๗ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๔๓ (พ.ศ. ๒๔๘๖) และเปิดใช้เป็นทางการในวันที่ ๒๕ ตุลาคมปีเดียวกัน รวมระยะทาง ๔๑๕ กิโลเมตร แต่ด้วยความรีบเร่งและการโจมตีจากฝ่ายสัมพันธมิตร จึงทำให้ทางรถไฟสายนี้ได้รับความเสียหายสูงมาก ดังนั้นทางรถไฟที่ลงทุนสูงด้วยชีวิตมหาศาลจึงถูกใช้ไม่คุ้มค่า และในปัจจุบันก็เหลือไว้เป็นอนุสรณ์จากหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในประเทศไทยเท่านั้น

กาญจนบุรีระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒
คราวนี้ย้อนกลับมาดูว่า ชาวเมือง
กาญจนมีความเป็นอยู่อย่างไรบ้าง ระหว่าง
สงครามโลกครั้งที่ ๒ แนนอนสภาพชีวิตความเป็นอยู่ก็คงเหมือนกับที่อื่นๆ ในเมืองไทย
และน่าจะรุนแรงกว่าด้วยซ้ำไป เพราะมีทหาร
ญี่ปุ่นเข้ามาอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งเชลยศึก
กรรมกรก่อสร้าง ย่อมจะนำข้าวปลาอาหาร
ยารักษาโรค เสื้อผ้า ไปเลี้ยงดูบุคคลดังกล่าว
ชาวเมืองกาญจนส่วนใหญ่ น่าจะเป็นฝ่ายเสีย
ผลประโยชน์ และได้ผลกระทบด้านลบ แต่ก็
จะมีคนส่วนน้อยที่ค้าขายกับญี่ปุ่น เช่น ส่ง
เสบียงอาหาร ไม้หอม อุปกรณ์ก่อสร้าง
ได้รับผลประโยชน์ด้านบวกจากเหตุการณ์นี้
รวมทั้งผู้ซื้อของใช้จากเชลยศึก ดังนั้นจึงไม่น่า
แปลกใจ ที่มีผู้บันทึกว่า ในต้นสงคราม
ชาวบ้านสวมเสื้อผ้าที่สะอาดเรียบร้อย สวยงาม
แต่ตอนปลายสงคราม ต้องสวมเสื้อผ้าสกปรก
ขาดวิน ข้าวสารต้องมีการปันส่วนให้คนละถัง
ต่อเดือน อาหาร สบู่ ยา มีราคาแพง มีการ

กักตุนน้ำมัน ไม่ชดไฟ ยารักษาโรค นอกจากนี้
การที่ฝ่ายสัมพันธมิตรทิ้งระเบิดใส่สะพานข้าม
แม่น้ำแควทำให้ชาวบ้านหวาดกลัวว่าจะมีการ
ทิ้งระเบิดตลาดเป้าหมาย จึงทำให้ชาวบ้าน
ชาวเมืองเป็นจำนวนมากอพยพไปอยู่ต่างถิ่น
หรืออพยพเข้าป่า ดังนั้นชีวิตของผู้คนที่
เมืองกาญจนก็คงไม่แตกต่างจากชีวิตผู้คนที่
กรุงเทพฯ ในเวลาเดียวกัน

เมืองกาญจนสมัยสงครามโลกครั้งที่
๒ ที่มีลักษณะร่วมกับกรุงเทพฯ อีกประการหนึ่ง
คือ การมีการจัดตั้งหน่วยเสรีไทย เพื่อต่อต้าน
ญี่ปุ่น หน่วยเสรีไทยของเมืองกาญจน จัดตั้งขึ้น
ใน ค.ศ. ๑๙๔๓ (พ.ศ. ๒๔๘๖) มีสมาชิก
ประมาณ ๕๐๐ คน ประกอบด้วยข้าราชการและ
ราษฎร ส่วนใหญ่เป็นครู ตำรวจ มี พ.ต.ท.
ชู วัชรมนตรี (ชื่น มนตรีวัต) ผู้
กำกับการตำรวจภูธรประจำจังหวัดกาญจนบุรี
เป็นหัวหน้าหน่วย กองบัญชาการอยู่ที่บ้าน
หนองตาโบสถ์ หรือฝั่งตรงกันข้ามโรงเรียน
ศึกษาสงเคราะห์พนมทวนปัจจุบัน

แม่ค้าไทยกับฝรั่งเชลยศึก

สมาชิกหน่วยเสรีไทยของเมืองกาญจน์ได้รับการสนับสนุนด้านอาวุธ ยารักษาโรค จากฝ่ายสัมพันธมิตรและมีการวางแผนจะโจมตีทหารญี่ปุ่น' แต่สงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลงก่อนในกลางเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๔๕ (พ.ศ. ๒๔๘๘)

ส่งท้าย

โดยสภาพที่ตั้ง กาญจนบุรี ไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ ๒ มากนัก แต่เพราะไปอยู่ในบริเวณที่จะต้องสร้างทางรถไฟผ่านไปยังพม่า จึงทำให้กาญจนบุรีต้องเข้าไปเกี่ยวข้องและได้รับผลจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ มากกว่าหลาย ๆ จังหวัดของประเทศไทย

ได้รับความทารุณโหดร้ายของสงคราม ได้รับรู้ถึงความทุกข์ทรมานของเชลยศึก ได้รับรู้รสชาติของความขาดแคลนอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ข้าวของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ก็มีบางคนที่ได้ประโยชน์จากเหตุการณ์ที่เลวร้ายนี้ ดูเสมือนว่า มีการชดเชยให้กับผู้ที่พบกับชะตากรรมที่หนักหนาสาหัสนี้ ชาวเมืองกาญจน์จึงมีสิ่งที่เมืองอื่นไม่มี คือ สะพานข้ามแม่น้ำแคว อนุสรณ์สถานทหาร (เชลย) ที่เสียชีวิตจากการก่อสร้างทางรถไฟ เพื่อเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ ถึงความทารุณโหดร้ายของสงครามโลกครั้งที่ ๒ ความทุกข์ยากลำบาก ความขมขื่น ความสูญเสียทั้งชีวิต ทรัพย์สินและจิตใจ

หนังสืออ้างอิง

วุฒิชัย มูลศิลป์. “ทำไมจึงต้องเป็นเมืองกาญจน์” *สมาคมชาวกาญจนบุรี*. พนมพงษ์ไพบูลย์ ประธานจัดทำ กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์ ๒๕๒๗.

มณ ล คงแถวทอง. *ประวัติศาสตร์กาญจนบุรี*. กาญจนบุรี : สถาบันราชภัฏกาญจนบุรี ร ๒๕๔๓.

ปัสสิย์, ดับเบิลยู. จี. *ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. ทองสุก เกตุโรจน์ แปล กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๓.

โคสต์, จอห์น. *บันทึกสุดท้ายจากทางรถไฟสายมรณะ*. สังคีต จันทนะโพธิ แปล กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย ๒๕๓๗.

โยชิโกะ ทาชิฮารุ *ทางรถไฟสายไทย-พม่า ในสมัยสงครามมหาเอเชียบูรพา*. สายชล สัตยานุกัษ์ บรรณาธิการแปล กรุงเทพฯ : อมรินทร์ ๒๕๓๘.

อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ท้า

คุณหญิงคณิดา เลขะกุล

กาญจนบุรีเป็นจังหวัดที่นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศนิยมเดินทางไปเที่ยวและพักผ่อนกันเป็นจำนวนมากจังหวัดหนึ่ง เพราะมีแหล่งท่องเที่ยวให้เลือกมากมาย ทั้งด้านโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ซึ่งมีทั้งอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขื่อน ถ้ำ น้ำตก แก่ง ฯลฯ สถิติของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยรายงานว่า ใน พ.ศ. ๒๕๔๓ มีคนไทยเดินทางไปเที่ยวในประเทศ ๕๔.๗๔ ล้านคน ในจำนวนนี้ เดินทางไปเที่ยวจังหวัดกาญจนบุรี ๓,๕๔๗,๕๖๐ คน และยังมีนักท่องเที่ยว

เที่ยวชาวต่างประเทศเดินทางไปเที่ยวเมืองกาญจนบุรีอีก ๗๔๒,๖๘๗ คน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในเรื่อง “ระยะทางเสด็จประพาสไทรโยค” ตอนหนึ่ง ความว่า

“ในเมืองกาญจนบุรีนี้ เจ้าแผ่นดินกรุงรัตนโกสินทร์ได้เสด็จมาทุกพระองค์... ควรนับได้ว่าเมืองกาญจนบุรีนี้เป็นเมืองชัยภูมิมงคลดี พระเจ้าแผ่นดินได้เสด็จมาทุกพระองค์ ก็ประหลาดอยู่ ยกเสียแต่กรุงเก่ากับปากน้ำแล้ว ไม่มีเมืองอื่นจะเหมือน...”

อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ท้า

สะพานรถไฟข้ามแม่น้ำแคว

สมัยต้นรัตนโกสินทร์ กาญจนบุรี เป็นทางเดินทัพของข้าศึกที่ยกทัพใหญ่เข้ามาเพื่อจะตีกรุงเทพมหานครราชธานีใหม่ของไทยหลายครั้ง แต่พระมหากษัตริย์ไทยได้ทรงยกทัพไปต่อสู้ขับไล่พ้นเขตแดนไปทุกครั้ง

ในมหามงคลวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ กองทัพบก ร่วมกับส่วนราชการต่างๆ ประชาชน และชาวจังหวัดกาญจนบุรี ได้จัดสร้างอุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทัพ ขึ้นที่บริเวณบ้านกะทิง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสลักพระ ตำบลช่องสะเดา อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งพม่าใช้เป็นเส้นทางเดินทัพเข้ามาตีเมืองไทยมาแต่ครั้งโบราณ เพื่อเทิดพระเกียรติคุณพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ และเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้า

อยู่หัวในมหามงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒

อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทัพ ที่เยาวชนและคนไทยควรใช้เป็นแหล่งศึกษาประวัติศาสตร์ในภูมิประเทศจริง ตั้งอยู่ริมทางหลวงหมายเลข ๓๑๙๙ ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรีไปทางเมืองเก่าประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ภายในอุทยานามีลานจอดรถ ลานอเนกประสงค์ อาคารศึกษาประวัติศาสตร์ อาคารบริการ และอาคารหอสังเกตการณ์

อาคารศึกษาประวัติศาสตร์ มีลักษณะคล้ายหอคอยทหารไทยสมัยโบราณ เหนือประตูทางเข้าประดับตราสัญลักษณ์พระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ภายในอาคารมีโต๊ะทรายตั้งอยู่ตรงกลางจำลองภูมิประเทศบริเวณจังหวัดกาญจนบุรี และแนวชายแดนไทย-พม่า ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ด่านเจดีย์สามองค์-ช่องทางเจดีย์

สามองค์-เมืองกาญจนบุรี (เก่า)-ปากแพรก (เมืองกาญจนบุรีปัจจุบัน) แสดงที่ตั้งตำบลสำคัญๆ ในประวัติศาสตร์ และเส้นทางเดินทัพรอบโต๊ะทรายมีอัมพจันทร์ที่นั่งสำหรับผู้ชมการบรรยายเหตุการณ์สงคราม ๙ ทัพ นำเสนอด้วยระบบสื่อผสม เมื่อเปิดเสียงบรรยายมีการฉายภาพขึ้นสู่เพดานรูปโค้งครึ่งวงกลม และแสงไฟจะปรากฏ ณ ตำบลต่างๆ บนภูมิประเทศจำลอง สอดคล้องกับเสียงบรรยายนั้นที่ขอบล่างสุดของผ้าเพดาน มีภาพโปร่งแสงที่ให้รายละเอียดของภูมิประเทศจริงตามทิศทางนั้นๆ จัดแสดงต่อเนื่องไว้รอบอาคาร จำนวน ๓๒ ภาพ

อาคารหอสังเกตการณ์ ตั้งอยู่บนเนินเขาหน้าอาคารศึกษาประวัติศาสตร์ มีรูปทรงคล้ายป้อมมหากาฬที่กรุงเทพมหานคร ใช้เป็นสถานที่ชมทิวทัศน์ และศึกษาภูมิประเทศจริงบริเวณช่องสะเดาและช่องทัพศิลา ที่พม่าใช้เป็นเส้นทางเดินทัพเข้ามาตีเมืองไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา ธนบุรี จนถึงรัตนโกสินทร์

โบราณท่านว่า “สิบปากว่า ไม่เท่าตาเห็น”

สงคราม ๙ ทัพ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานีได้ ๓ ปี ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ พระเจ้าปดุงเตรียมกรีธาทัพเข้ามาตีเมืองไทยด้วยจำนวนพล ๑๔๔,๐๐๐ คน จัดเป็นกระบวนทัพ ๙ ทัพ

ป้อมดูทัพพม่าที่สร้างขึ้นใหม่

กองทัพที่ ๑ จำนวนพล ๑๐,๐๐๐ มีทั้งทัพบกทัพเรือ ชุมชุมพลที่เมืองมะริด ทัพบกยกไปตีหัวเมืองปักษ์ใต้ ตั้งแต่เมืองชุมพรจนถึงสงขลา ทัพเรือตีเมืองชายทะเล ตะวันตก ตั้งแต่เมืองตะกั่วป่าถึงเมืองถลาง

กองทัพที่ ๒ จำนวนพล ๑๐,๐๐๐ รวมพลที่เมืองทวาย ยกเข้าเมืองไทยทางด่านบ้องตี้ ตีเมืองราชบุรี เพชรบุรี ลงไปสมทบกองทัพที่ ๑ ที่เมืองชุมพร

กองทัพที่ ๓ จำนวนพล ๓๐,๐๐๐ คน ยกมาทางเมืองเชียงแสน ลงมาตีเมืองลำปาง สวรรคโลก สุโขทัย ลงมาบรรจบกองทัพหลวงที่กรุงเทพฯ

กองทัพที่ ๔ จำนวน ๑๑,๐๐๐ คน กองทัพที่ ๕ จำนวนพล ๕,๐๐๐ คน กองทัพที่ ๖ จำนวนพล ๑๒,๐๐๐ คน กองทัพที่ ๗ จำนวนพล ๑๑,๐๐๐ คน และกองทัพที่ ๘

เป็นทัพหลวง พระเจ้าปดุงเป็นจอมทัพ จำนวน ๕๐,๐๐๐ คน ตั้งชุมนุมทัพที่เมืองเมะตะมะ แล้วเดินทัพเข้าเมืองไทยทางด้านเจดีย์สามองค์ ตามลำดับ จุดหมายปลายทางคือกรุงเทพฯ ราชธานีใหม่

กองทัพที่ ๙ จำนวนพล ๕,๐๐๐ คน ยกจากเมืองเมะตะมะเข้าเมืองไทยทางด้านแม่ละเมา แขวงเมืองตาก เข้าตีหัวเมืองเหนือทางริมแม่น้ำปิงตั้งแต่ ตาก กำแพงเพชร ลงมาบรรจบกับกองทัพหลวงที่กรุงเทพฯ

กระบวนทัพที่พระเจ้าปดุงยกมาตีเมืองไทยครั้งนี้ ๕ ทางด้วยกัน ตั้งแต่เหนือจดใต้ คือ ทางใดที่พม่าเคยยกกองทัพเข้ามาเมืองไทยแต่ก่อน ก็ให้กองทัพยกเข้ามาพร้อมกันหมดทุกทาง ด้วยประสงค์จะเอากำลังใหญ่หลวงเข้าท่วมตีพร้อมกันหมดทุกด้าน ไม่ให้ไทยมีประตูที่จะสู้ได้

ในขณะที่พมากำลังรวมพลอยู่นั้น หน่วยลาดตระเวนกองมอญสืบทราบข่าวว่า พม่าเตรียมทัพที่เมืองเมะตะมะจะมาตีไทย เมืองกาญจนบุรีก็แจ้งมาให้ทางกรุงเทพฯ ทราบ จากนั้น หัวเมืองเหนือ ได้ ก็แจ้งข่าวศึกพม่าเข้ามาตามลำดับ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชจึงโปรดให้ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าราชการพร้อมกัน ทรงปรึกษาการที่จะต่อสู้พม่าข้าศึก เวลานั้นฝ่ายไทยสำรวจจำนวนพลแล้วมีเพียง ๗๐,๐๐๐ เศษ ถ้าจะแบ่งกำลังไปต่อสู้รักษาเขตแดนทุกทางที่ข้าศึกยกเข้ามาก็จะเสียเปรียบ สู้รวมกำลังไปต่อสู้ข้าศึกแต่ในทางที่สำคัญก่อน ทางไหนไม่สำคัญก็ปล่อยให้

ข้าศึกทำตามชอบใจไปพลาง เมื่อเอาชนะข้าศึกทัพสำคัญได้แล้วจึงปราบข้าศึกทางอื่นต่อไป

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้จัดทัพสำหรับต่อสู้ข้าศึก ๔ กองทัพ คือ

ทัพที่ ๑ กรมพระราชวังหลังเป็นแม่ทัพ ยกพล ๑๕,๐๐๐ คน ไปวางกำลังอยู่ที่เมืองนครสวรรค์ คอยป้องกันไม่ให้ทัพพม่าที่ยกมาจากทางเหนือรุกรลงมาถึงกรุงเทพฯ ได้

ทัพที่ ๒ จำนวนพล ๓๐,๐๐๐ คน สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเป็นแม่ทัพ ยกไปตั้งรับทัพพม่าที่ทุ่งลาดหญ้า เมืองกาญจนบุรี เฝ้า

ทัพที่ ๓ จำนวนพล ๕,๐๐๐ คน เจ้าพระยาธรรมา (บุญรอด) กับเจ้าพระยาอมราช ยกไปวางกำลังที่เมืองราชบุรี รักษาเส้นทางลำเลียงของกองทัพที่ ๒ และคอยต่อสู้พม่าที่จะยกมาจากทางใต้ หรือทางเมืองทวาย

ทัพที่ ๔ กองทัพหลวง จำนวนพล ๒๐,๐๐๐ คน ตั้งในกรุงเทพฯ เป็นกองหนุน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเป็นจอมทัพ คอยสนับสนุนด้านที่ศึกหนักได้ทันที

การรบที่สมรภูมิลาดหญ้า

กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรงยกทัพออกจากกรุงเทพฯ ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๓๒๘ ไปตั้งมั่นอยู่ที่ทุ่งลาดหญ้าเชิงเขาบรรทัดหลายค่าย ชักปีกกาถึงกัน สกัดทางที่พม่าจะยกเข้ามา แล้วส่งพระยามหาโยธานำกองมอญ ๓,๐๐๐ คน ไปรักษาด่านกรามช้าง

อันเป็นช่องเขาริมแควใหญ่

กองทัพที่ ๔ พม่า เป็นกองระวังหน้า เคลื่อนเข้ามาก่อน ผ่านแขวงเมืองไทรโยค ตัดลงทางริมแควใหญ่ที่ท่ากระดาน เดินทางถึงด่านกรามช้างก็ปะทะกับกองรักษาด่านของพระมหาโยธา กองมอญมีกำลังน้อยกว่าก็ล่าถอย พม่าตามตีมาถึงค่ายใหญ่ที่ลาดหญ้า พม่าตรงเข้าตีค่ายไทย ได้รับพุงกันเป็นสามารพม่ารบถล่มเข้ามาให้ไทยล้อมจับได้กองหนึ่ง นายทัพพม่าจึงถอยไป ไปตั้งทัพอยู่ตรงเชิงเขาบรรทัด กองทัพที่ ๕ พม่าที่ยกตามมาข้างหลังก็ต้องหยุดอยู่บนภูเขาเป็นระยะกันไป กองทัพที่ ๖ ตั้งอยู่ที่ท่าดินแดง กองทัพที่ ๗ ตั้งอยู่ที่สามสบ ทัพหลวงของพระเจ้าปดุงทัพที่ ๘ ตั้งอยู่ที่ปลายน้ำลำลอนชี เลยพระเจดีย์สามองค์เข้ามา กองทัพพม่าตั้งอยู่บนภูเขาจะหาเสบียงอาหารในแดนไทยไม่ได้ ก็ต้องหาบขนเสบียงจากเมืองพม่าเข้ามาส่งกันทุกทัพ

พระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา กล่าวถึงการรบที่ทุ่งลาดหญ้าตอนหนึ่ง ความว่า

“พลทหารไทยทหารพม่าต่างยิงปืนโต้ตอบกันทั้งสองฝ่าย ล้มตายและลำบากทั้งสองข้าง...”

และกล่าวถึงฝ่ายพม่าว่า

“แต่งหอรบขึ้น ณ ค่ายหน้าเป็นหลายแห่ง ให้เอาปืนใหญ่ขึ้นตั้งบนหอรบยิงค่ายทัพไทย จึงมีพระราชบัญชาให้เอาปืนใหญ่ลูกไม้ครั้งแผ่นดินตาก เช่นออกไปตั้งหน้าค่ายยิงค่ายพม่าและหอรบหักพังลงเป็นหลายตำบล และพลพม่าในค่ายถูกกระสุนปืนลูกไม้ ล้มตายและลำบากเป็นอันมาก”

นอกจากการรบแบบเผชิญหน้าแล้ว กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ยังได้ใช้กองโจรไปซุ่มตีชิงเอาเสบียงอาหารที่กองทัพหลวงส่งมายังกองทัพหน้าเนื่อง ๆ จนส่งเสบียงอาหารกันไม่ได้ นอกจากนี้ ยังทรงให้กลลวงข้าศึก คือ ในเวลากลางคืนให้ผ่อนช้างม้ารีพล

ทัศนียภาพสมรภูมิคราวศึก ๙ ทัพ

ให้พันสายตาวงมา ครั้นเวลาเช้า ก็ยกกลับขึ้น
ไปไม่ขาดสายตั้งแต่เช้าจนเย็น ลงพม่าให้เห็น
ว่ามีกองทัพยกหนุนขึ้นมาเป็นอันมาก กระทำ
ดังนี้ทุกวัน พม่าอยู่ที่สูงแลเห็นว่ากองทัพไทย
มีกำลังมาเพิ่มเติมเสมอ พม่าก็ยิ่งครั่นคร้าม
เข้าทุกที

ขณะที่ทหารไทยกับพม่ารบติดพันกัน
อยู่ที่ลาดหญ้า นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชวิตกว่า กำลัง
ของไทยจะไม่พอตีกองทัพพม่าให้แตกได้ จึง
เสด็จนำทัพหลวงไปสมทบกำลังทหารไทยที่
ค่ายลาดหญ้า ในวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ.
๒๓๒๘ หลังจากทรงปรึกษาราชการสงคราม

กันแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกมหาราชและสมเด็จพระอนุชาธิราช กรม
พระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงยกทัพเข้า
ตีค่ายพม่าพร้อมกัน พอตักค่ำ เวลาสองทุ่ม
กองทัพที่ ๔ และที่ ๕ ของพม่าก็แตกพ่ายไป
ในวันนั้น ฝ่ายไทยยึดค่ายพม่าได้ทุกค่ายที่
แตกหนีกลับไปก็ถูกกองโจรของพระองค์เจ้า
ขุนเณรเข้าตีซ้ำเติม จับเชลยส่งมาถวายก็มาก

เมื่อพระเจ้าปดุงทราบข่าวทัพหน้าแตก
แล้ว ทรงเห็นว่าจะทำการต่อไปไม่สำเร็จเพราะ
กองทัพที่เข้ามาทางด้านเจดีย์สามองค์ขัดสน
เสบียงอาหารมาก ทหารก็เจ็บป่วย ล้มตาย
จึงสั่งให้เลิกทัพกลับเมืองเมะตะมะ

เอกสารประกอบการเขียน

๑. ไทยรบพม่า, สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๔
๒. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช, พลตรีจรรยา ประชิตโรมรัน, สำนัก
พิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙
๓. อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทัพ, กรมยุทธการทหารบก, ห้างหุ้นส่วนจำกัดอรุณ
การพิมพ์, ๒๕๔๓
๔. ระยะเวลาเสด็จประพาสไทรโยค, พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โพล-แฟ้ม

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์

ชาวสยามแต่สมัยก่อนนั้น เมื่อประจวบคราวมีที่จะไปไกล ๆ จากเหย้าเรือนที่เคยอยู่ ต้องเดินทางรอนแรมไปนานหลายวันหรือเป็นเดือน ๆ กว่าที่จะถึงที่จะไปนั้น ต่างคนก็ต้องจัดหาเสบียงกรังหรืออาหารแห้งที่อาจเก็บไว้ได้นาน ๆ พาดิแดดไปสำหรับกินระหว่างการเดินทาง ทั้งนี้เนื่องด้วยในสมัยก่อนนั้น หนทางสำหรับผู้คนที่จะใช้ไปมาหาสู่กันล้วนแต่ทุรกันดารนัก ระหว่างทางไปนั้นเล่าก็ไม่สู้มีเหย้าเรือนและผู้คนอาศัยอยู่หนาแน่นดังในปัจจุบัน คนเดินทางจึงไม่อาจหาที่จะซื้ออาหารหรือขออาหารจากชาวบ้านเพื่อจะได้กินแต่ละมื้อระหว่างเดินทาง ดังนั้นผู้คนแต่ก่อนเมื่อจะต้องเดินทางไปไกล ๆ จากบ้านที่อยู่ จึงต้องจัดเตรียมเสบียงให้พอสำหรับกินแต่ละมื้อ และพอกับจำนวนวันเดินทาง อุทาหรณ์ในกรณีนี้พึงยกความตอนหนึ่งในกวีนิพนธ์เรื่อง มหาเวสสันดรชาดก ว่าด้วยพราหมณ์ชุกเตรียมเดินทางไปขอพระโอรสและพระธิดาของพระเวสสันดร พราหมณ์ชุกได้สั่งให้นางอมิตตดาผู้เป็นภรรยาจัดหาและเตรียมเสบียงอาหารพาไปกับตัวสำหรับให้กินระหว่างการเดินทาง มาเป็นอุทาหรณ์เรื่องหนึ่งให้ทราบได้ ดังนี้

“วันนั้น นางอมิตตดาสาวศรี เมื่อจะตกแต่งเสบียงให้แก่ชีไปไกล ออเผ่าสิ่งสิ่งใดเจ้าก็ทำได้สิ่งนั้นทุกสิ่งสรรพเสร็จสรรพสำหรับจะเดินทาง ทั้งลูกเดียวข้าวฟ่างต่าง ๆ ไม่อย่างเดียว ข้าวเหนียวข้าวเจ้าข้าวเม่า ข้าวพองเป็นของเดินทาง ถั่วงาสาธุข้าวตอกข้าวตากหลาก ๆ ไม่น้อยที่ใส่น้ำอ้อยอร่อยดีล้ำ น้ำผึ้งหวานลั่นน้ำตาลหวานเจี๊ยบเหนียว ๆ แก้วร่อนผ่นลงถุ้งได้ ยัดใส่ยามละวันกินหนาซบซ้อน อ้ายที่ไหนกินก่อนผ่นไว้อังบน ที่ไหนเมื่อจนจะได้กินนาน ๆ จัดลงไว้ต่าง ๆ สารพัด พราหมณ์สุส อาโรเจสิ จึงบอกแก่ท่านดาพราหมณ์ว่าเสบียงเครื่องยามก็พร้อมเสร็จอยู่แล้วอันนี้ จะไปก็ไปเสียเดี๋ยวนี้อย่าอยู่”

เนื้อความที่ยกมาแสดงไว้นี้ แม้ว่าจะเป็นสาระทางวรรณศิลป์ แต่ก็ควรนับว่าเป็นภาพลักษณ์ที่กวีได้รับการคล้อยจากพฤติกรรมของคนซึ่งเป็นไปตามประเพณีนิยมในสมัยก่อน จึงเป็นภาพลักษณ์ที่ควรถือเป็นอุทาหรณ์ในกรณีการเตรียมเสบียงสำหรับการเดินทางไกล ๆ ได้เรื่องหนึ่ง

ความว่าด้วยนางอมิตตดาเตรียมเสบียงสำหรับพราหมณ์ชุกเอาไว้กินระหว่างการเดินทางนั้นมีถ้อยความที่ควรเป็นข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่าเสบียงซึ่งนางอมิตตดาจัดทำให้แก่พราหมณ์ชุกมีมากพอจะกินแต่ละมื้อแต่ละวันก็ดี แต่ยังสามรถหอบหิ้วไปโดยลำพังตัวคนเดียวโดยไม่สู้เป็นภาระอีกด้วย ดังจะเห็นได้ว่าเสบียงบางอย่างก็จัดใส่ถุงพอแบกไปได้บ้าง บางอย่างจัดใส่ไห่คาดเอวไปบ้างและบางอย่างใส่ย่ามคล้องไหล่ไปกับตัวบ้าง เนื้อความตอนนี้แสดงภาพลักษณ์ให้เห็นสภาพ

ของคนเดินทางในสมัยก่อน แม้ว่าจะเดินทางไปตามลำพังคนเดียว ก็ต้องจัดหาเสบียงเตรียมไปให้พอกินระหว่างการเดินทาง และการจะเอาเสบียงไปกับตัวได้นั้น ยังต้องการเครื่องใช้สำหรับใส่เสบียงให้พอแก่ความต้องการ และสามารถหอบหิ้วไปได้ด้วยกำลังลำพังตนเองโดยไม่เป็นภาระหนักดังกรณีพราหมณ์ชุกนี้เป็นอย่าง

กรณีการเดินทางสำหรับผู้ที่มีตำแหน่งและฐานะในราชการเมื่อมีที่จะไปเนื่องด้วยราชการเป็นเวลานาน ๆ วัน ก็ย่อมจะต้องตระเตรียมเสบียงให้พอสำหรับจะได้อิ่มแต่ละมื้อแต่ละวันมิให้ขาดเหลือ เช่นกัน กรณีนี้มีอุทาหรณ์พึงทราบได้จากความตอนหนึ่งในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนตอนที่ขุนเพชร ขุนราม ได้รับคำสั่งให้ไปตามจับขุนแผนซึ่งเป็นผู้ต้องหาว่าลักพานางวันทองหนี โดยความต่อไปนี้

“๑ ขุนเพชรอินทรากลับมาเรือน	เสบียงเรียงเกลื่อนเมียงจัดสรร
ขุนรามก็กลับมาฉับพลัน	บ่าวไพร่ทั้งนั้นก็เรียกมา
ผู้คนรายเรียงเสบียงวาง	ม้าช้างผูกแหล่งไว้แน่นหนา
ครั้นกำลังพลันมีทันช้า	ตัวกับภรรยาเข้าเรือนนอน”

กระนั้นก็ดี ว่าโดยเฉพาะบรรดาขุนนางผู้ซึ่งมีที่จะไปเนื่องด้วยราชการนี้ ย่อมจะไม่เดินทางไปลำพังตัวคนเดียว ตามธรรมเนียมผู้ครองบรรดาศักดิ์จะต้องมีบริษัทยาวติดสอยห้อยตามไปรับใช้และปกป้องผู้ที่เป็นนายด้วย การตระเตรียมเสบียงในกรณีนี้ จึงต้องจัดสรรเป็นพิเศษสำหรับผู้เป็นนายกิน และให้มากพอสำหรับบ่าวได้อาศัยกินระหว่างเดินทางไปกับนาย การจะขนเสบียงจำนวนมากไปด้วยกันกับคนเดินทางในกรณีนี้ ย่อมจะต่างกับการเดินทางไปเพียงลำพังตัวคนเดียว ดังกรณีพราหมณ์ชุกที่ได้ยกมาเป็นตัวอย่าง ในกรณีหลังนี้โดยเฉพาะขุนนางหรือข้าราชการผู้เป็นนายย่อมไม่อยู่ในวิสัยที่จะต้องละตัวลงไปแบกถุง คาดไถ่และคล้องย่ำใส่เสบียงไปกับตัวเอง การขนเสบียงไปกินระหว่างเดินทางจึงควรตกเป็นหน้าที่ผู้เป็นบ่าวไพร่ในบริษัทของขุนนางผู้นั้นตามธรรมเนียมแต่ก่อน ความเป็นไปตามกล่าวนี้น่าจะทราบได้โดยความตอนหนึ่งในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนตีเมืองเชียงใหม่ ดังนี้

“๑ ครานั้นขุนแผนแสนสภาพ	ก้มกราบแล้วทูลเฉลยไซ
ขอเดชะพระองค์ผู้ทรงชัย	ซึ่งโปรดให้ไปทัพกับเจ้าพลาย
กระหม่อมฉันพ้อลูกขออาสา	ตีเชียงใหม่มาทูลถวาย
มิต้องให้ไพร่ยกไปมากมาย	ครั้นกะเกณฑ์ “วุ่นวายจะช้าการ
ขอพระราชทานแต่ไพร่ราบ	พอหมาทาบเสบียงเลี้ยงอาหาร
อันพวกพลจะประจัญประจัญบาน	ขอประทานคนโทษที่ในคุก
มีสามสิบห้าคนล้วนทนคง	ยืนยงสามารถอาจออก
ได้ร่ำเรียนรู้รบเชิงรบรุก	เห็นมีทุกความรู้คู่ต่างกัน”

ความที่คิดมาเป็นอุทาหรณ์นี้ พึงเห็นได้ว่าผู้เป็นหัวหน้าคุมพลจะไปประจัญประจัญบานเพียงสามสิบห้าคน และต้องเดินทางรอนแรมจากกรุงศรีอยุธยาขึ้นไปยังเมืองเชียงใหม่ นั้น เป็นหนทางไกลใช้เวลาเดินทางนานเป็นเดือน ๆ จึงต้องจัดหาเสบียงเอาไปใช้กินให้พอระหว่างเดินทาง

การขนส่งเสบียงไปได้มากนี้ย่อมต้องการผู้คนสำหรับหาบหามเสบียงที่พอมีกำลังขึ้นไปพวกหนึ่งกับใส่พาหนะขนตามติดไปอีกจำนวนหนึ่ง ภาพลักษณ์ในกรณีดังกล่าวนี้ควรนึกเห็นได้จากความพรรณนาว่าด้วยขุนแผนเตรียมจะยกไพร่พลออกไปจากกรุงศรีอยุธยา ในบทเสภาเรื่องเดียวกับที่อ้างมาแล้ว ต่อไปนี้

“๑ ฝ่ายว่าขุนแผนแสนศักดิ์ดา
บ้านปากลำหน้าแล้วคลาไคล
ที่ตำบลวัดใหม่ไชยชุมพล
ผู้คนพร้อมพรุ่งอยู่คั้งคับ
ทองประศรีลาวทองแก้วกิริยา
ทั้งบ่าวไพร่พวกพวงศั้วร
พระหมื่นศรีติจจริงไม่นั่งได้
ขาดเหลือเจ้าจางสารพัด
ของใหญ่ให้เอาขึ้นหลังช้าง
ที่เบาเบาเหล่าของต้องการใช้
ครั้นจัดเสร็จเรียบร้อยคอยเวลา
พอถ้วนนาที่สีมิงปลาย

ตื่นขึ้นแต่เวลาปัจจุสมัย
ชวนลูกออกไปตระเตรียมทัพ
เป็นมงคลเคยตั้งตามตำรับ
ขุนแผนกับลูกยาตรวจตราการ
ก็ตามมาจัดเสบียงเลี้ยงอาหาร
ตามไปส่งพลุกพล่านทั้งลานวัด
พาลูกเมียบ่าวไพร่ไปเป็นชนิด
แล้วช่วยจัดของข้าวจะเอาไป
วัวต่างนั้นบรรทุกเสบียงใส่
ให้พวกไพร่หาบหามติดตามนาย
โหราเหี้ยบเงาเอาขึ้นฉาย
ถึงฤกษ์จะขยายกระบวรพล”

ด้วยความว่าด้วยการตระเตรียมผู้คนและเสบียงที่จะยกกันเป็นกองทัพเล็ก ๆ ขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ในเรื่องนี้ มีความสำคัญควรสังเกตอยู่สองความ คือ “ขอพระราชทานแต่ไพร่ราบพอหาบหามเสบียงเลี้ยงอาหาร” กับ “ที่เบาเบาเหล่าของที่ต้องการใช้ ให้พวกไพร่หาบหามติดตาม” ความสองตอนแสดงให้ทราบว่า “เสบียง” ส่วนหนึ่งไปโดยพวกบ่าวไพร่หาบบ้างหามบ้างตามนายไป “เสบียง” ดังว่าถึงแม้จะเบาแต่ก็ต้องมีปริมาณมากพอที่จะเอาไปกินระหว่างทาง เเสบียงพวกนี้ควรใส่ภาชนะชนิดใดจึงจะเหมาะสมและสะดวกแก่พวกบ่าวไพร่หาบหามไปได้

ในบทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนซึ่งต้องอ้างซ้ำอีก มีความตอนหนึ่งเมื่อพลายแก้วคุมกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงทองและเชียงใหม่ พรรณนาว่าด้วยภาชนะสำหรับบรรดาบ่าวไพร่หาบคอนไปกับกองทัพ ดังนี้

“๑ คราวนั้นโฉมเจ้าพลายแก้ว
ตระเตรียมพร้อมแล้วทันเวลา
แพ้มโพลียานอยู่ยวบยาบ
กลักพริกกลักขิงกรังไป

แม่กับเมียไปแล้วละห้อยหา
ช้างมาหาบคอนสละนไป
หัวปลาอ่างงาบดังกาบไผ่
แกว่งไกวเย็นเย็นเดินตามกัน”

ถ้อยความในตอนนี ระบุถึงภาษาชน ๒ อย่างด้วยกันที่พวกบ่าวไพร่ทาบคอน คือ “แฟ้ม” กับ “โพล” แล้วยังพรรณนาให้ทราบว่ภาษาชนทั้ง ๒ ชนิดนี้ได้ใช้บรรจุ หัวปลา (ซ่อนแห่ง?) กลักพริก กลักขิง เป็นต้น ซึ่งเป็นของกินพื้นบ้าน ความตอนนีบ่งชี้ให้ทราบได้ว่า “แฟ้ม” และ “โพล” เป็นภาษาชนประเภทหนึ่ง ใช้ใส่เสบียงกรังหรืออาหารแห้งสำหรับกินระหว่างพักแรม และจัดให้พวกบ่าวไพร่แบกหามตามไปในกองทัพ

ในบทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผนนี้ ยังมีความอีกหลายตอนที่อ้างถึง “แฟ้ม” และ “โพล” เมื่อคราวที่บุคคลในเรื่องมีที่จะเดินทางไป ดังตอนจมีนศรีฯ คุณเจ้าพนักงานไปจับขุนแผน ณ แขวงเมืองสุพรรณบุรี มีความว่า

“รีบเร่งรู้พลอลหม่าน	เย็นลมมีทันนานถึงสามโก้
หยุดยั้งตั้งหม้อเสร็จสรรพ	กินแล้วนอนหลับเข้าดั่งโหล
รีบรัดตัดมาเอาทำโพธิ์	แฟ้มโพล่ทาบคอนหย่อนหย่อนมา”

หรือตอนที่กล่าวถึงพันมนโถือไปบอกและคุมคนจากเมืองสวรรคโลกลงมาแจ้งข่าวยังพระนครศรีอยุธยา ก็ได้กล่าวถึง “แฟ้ม” และ “โพล” ที่พวกไพร่ทาบตามกันมา โดยความต่อไปนี้

“อ้ายลาวเจ้ากรรมทำแล้วหา	เขียนบอกปิดตราสักประเดี๋ย
เสร็จสรรพใส่กลักถักเป็นเกลียว	เคียวครั้งติดประจำชาติตรา
แต่งให้กันมนโนเป็นนายใหญ่	ถือบอกไปกับไพร่ยี่สิบห้า
ทาบโพล่แฟ้มยุ่งกรุ่งกรังมา	ลงเรือแก้วกัญญาวา”

กับในตอนที่ว่าด้วยขุนแผนได้เป็นพระกาญจนบุรี แล้วออกเดินทางไปครองตำแหน่งที่เมืองนั้นมีความกล่าวถึงแฟ้มและโพล่จัดอยู่ในกระบวนคนที่ติดตามพระกาญจนบุรีคราวนั้นด้วย ดังความว่า

“ร่ำสั่งกันแล้วก็ขึ้นช้าง	สองนางขี่พังมาทั้งสอง
พระกาญจนบุรีขึ้นขี่พลายจำลอง	บ่าวไพร่เนืองนองตามกันไป
แฟ้มโพล่โยโย่นอยู่ยวบยาบ	ยกทาบชวนเซเปไป
ตอนพลัดตรงเข้าพงไพร	ชมพรรณมิ่งไม้มาตามทาง”

ความต่าง ๆ ดังคัดมาแต่ละตอนจากบทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ประมวลวัฒนธรรมของชาวสยามระหว่างสมัยอยุธยาตอนปลายเชื่อมกับสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ แสดงให้ทราบได้โดยเฉพาะกรณีการลำเลียงเสบียงกรังไปกินระหว่างพักแรมในการเดินทางเมื่อสมัยโบราณนั้นได้ใช้ภาษาชนประเภทหนึ่งคือ แฟ้ม กับ โพล่ บรรจุเสบียงกรัง แล้วอาศัยกำลังบ่าวไพร่ทาบคอนติดตามตัวนายไป

แฟ้ม และ โพล่ ซึ่งได้ใช้เสบียงกรังดังว่เป็นภาษาชนชนิดใด สำระสำคัญประการนี้ไม่ง่ายที่จะทราบได้ในปัจจุ ันเนื่องด้วยไม่เหลือวัตถุพยานมีให้เห็นได้ ในชั้นนี้จึงต้องหันเข้าพ้วรรณกรรม

เรื่องเดิมคือ บทเสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน ต่อไป

ในบทเสภาเรื่องนี้ มีถ้อยความหนึ่งอยู่ในตอนที่ขุนแผนกับพลายงามเตรียมผู้คนซึ่งจัดเป็นกองอาสาขึ้นจะไปตีเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงการทำโพล์และแฟ้มให้ทราบได้ว่าเป็นภาษาณะประเภทใด ดังนี้

“ต่างคนเลือกหาเครื่องอาวุธ	อุตลุดสับสนอยู่จนค่ำ
แล้วแจกจ่ายเสื้อฝ้ายประจำ	กระบอกน้ำดุงไล่ไล่ข้าวปลา
ที่พวกหาหาไม้มาทำคาน	จักสานโพล์แฟ้มแซมตะกร้า
ที่ได้เป็นนายหมวดคอยตรวจตรา	เสียงเฮฮาครึกครื้นรื่นเริงกัน”

อาศัยถ้อยความจากบทเสภาฯ ตอนนี้ช่วยไขความในชั้นต้นให้กระจ่างและแจ้งให้ทราบได้ว่า โพล์และแฟ้มเป็นภาษาณะประเภทเครื่องจักสานด้วยกัน ส่วนรูปพรรณสัณฐานของโพล์และแฟ้มเป็นอย่างไร คงจะต้องค้นหาหลักฐานจากที่อื่นต่อไป

หลักฐานที่ระบุเรื่องเกี่ยวกับโพล์และแฟ้มที่ปรากฏเป็นเอกสาร นอกไปจากวรรณกรรมประเภทบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนดังอ้างมาเป็นลำดับแล้ว ได้ปรากฏในเอกสารที่ได้รับการพิมพ์ขึ้นเมื่อต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ หนังสืออักขราภิธานศรับท์ ซึ่ง ดร.แดนบิช แบรดเลย์ จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๖ ได้เก็บคำและอธิบายความคำว่า โพล์ กับ แฟ้ม ขึ้นไว้ในหนังสือเล่มนี้ โดยถ้อยความต่อไปนี้

“โพล์, คือ ของสานด้วยตอก รูปคล้ายกับครุ, แต่โพล์นี้เขาทำใส่เข้าสาร”

“แฟ้ม, คือ ของสานด้วยเส้นตอกอย่างหนึ่ง รูปร่างคล้ายครุ แต่มีฝา เขาสานสำหรับใส่เข้าสารไปกินเมื่อไปทัพนั้น”

อาศัยความอธิบายจากหนังสืออักขราภิธานศรับท์นี้ ทำให้ทราบความตรงกันกับความพรรณนาในบทเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนดังแสดงไว้ก่อน อ้างคำอธิบายนี้ว่าโพล์กับแฟ้มต่างก็เป็นภาษาณะสานสำเร็จด้วยตอก กับยังทราบความเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า ทั้งโพล์และแฟ้มได้ใช้สำหรับใส่ข้าวสารสำหรับไปกินเมื่อไปทัพ และลักษณะของสิ่งทั้งสองรูปทรงคล้าย “ครุ” แต่แฟ้มนั้นต่างจากโพล์คือมีฝา

ภาษาณะสานด้วยตอกสำหรับใส่ข้าวสารพาเอาไปกินระหว่างพักแรมเมื่อไปทัพ กล่าวเฉพาะโพล์ก่อน ภาษาณะชนิดนี้ได้พบคำอธิบายเป็นความพิสดารปรากฏอยู่ตอนหนึ่งในหนังสือ ประวัติการของจอมพล เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) พรรณนาเรื่องกองทัพหลวงยกจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปปราบฮ่อคราวแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๔๑๔ มีความว่าด้วยโพล์ที่ได้นำไปในกองทัพ โดยความต่อไปนี้

“เมื่อเกณฑ์คนหัวเมืองมาเข้ากองทัพนั้น เมื่อผู้ใดถูกเกณฑ์ ก็ต้องหามเสบียงอาหารของตนมาที่กองทัพ พลทหารทุกคนต้องมีโพล์ สำหรับบรรจุเครื่องสำภาระมากับโพล์ คานของโพล์นั้นทำด้วยไม้จนเป็นคันกระสุน มีไม้ ๔ ขาเจาะติดกับคันโพล์ๆ นั้นมีกะชูลานเป็นตาชะลอมผูกติดเข้ากับคานและขาโพล์แน่นข้างละใบ กะชูลาน

ด้วยกาบไผ่ข้างหนึ่งสำหรับเก็บธัญข้าวสารและหม้อข้าวแกง อีกข้างหนึ่งเก็บเสื้อผ้าและผ้าห่มนอน ที่คันโพล่นั้นมีที่รับปิ่น ๒ ข้างโพล่มีกะบอกสำหรับบรรจุ ๑ คันและกะจ๋อปักอยู่ในกะบอกอีกกะบอก ๑ เป็นกะตักน้ำ ใช้ไม้ไผ่ทั้งปล้องเจาะรูมีที่อุด และมีเขนลูกปิ่นและดินปิ่น กับกลักพริกกะเกลือและเสียบผูกติดท้องอิฐตุงนังอยู่กับคานโพล่นนั้นด้วย ส่วนข้างบนคานโพล่นนั้นมีก้นยา เอาไม้ไผ่สานเป็นตาชะลอมแล้วกรุด้วยใบไม้คลุมปกเป็นหลังคาสำหรับกันแดดและฝน โพล่นี้องค์ทัพแต่โบราณพลทหารที่เข้ากองทัพต้องมีดั่งนี้ทุกคน เวลากองทัพยกออกเดินทางเจ้าของโพล่ก็หาบไปเป็นแถวๆ ขณะที่หยุดพักก็นั่งอยู่ใต้โพล่กันแดดและฝน”

โพล่ กล่าวโดยรูปลักษณะและการใช้งานดังความพรรณนาที่ได้คัดมานี้ คงจะทำให้นึกเห็นภาพลักษณะของโพล่ซึ่งเป็นสิ่งของที่ลบล้างไปในอดีตได้แจ่มชัดขึ้นตามสมควร กระนั้นก็ดี โพล่ น่าจะหมายถึงเฉพาะตัวภาชนะสานรูปทรงคล้ายครุแต่มีขนาดเชื่องกว่า ดังที่ในความซึ่งคัดมาเรียกว่า “กะซุ” หรือ “กระซุ” คือ ภาชนะสานรูปกลมอย่างลูกฟักตัด ส่วนที่เป็น “ขาไม้” ๔ ขาประกอบกับ “คันโพล่” หรือไม้คานสำหรับหาบโพล่และ “ก้นยา” คือ แผงกรุใบไม้คลุมปกอยู่เหนือคันโพล่เพื่อใช้บังแดดและฝน น่าจะเป็นส่วนประกอบร่วมสำหรับโพล่ ทั้งนี้พึงพิจารณาจากคำอธิบายในหนังสืออักขราภิธานศรับท์ ก๊วไว้นี้แต่เพียง “โพล่ : คือ ของสานด้วยตอกรูปคล้ายครุ เท่านั้น มิได้กล่าวถึง “ก้นยา” คือ แผงสานที่ปกไว้กันแดดและฝนทำนองฝาปกปากภาชนะหรือช่องขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “จุ่มโพล่” ซึ่งปัจจุบันความหมายแคบลงเหลือเฉพาะเรียก “ฝา” หรือแผงสำหรับปิดช่องบันไดที่จะลงไปข้างล่างหรือขึ้นมา คำว่า “จุ่มโพล่” นี้อาจเป็นคำเดิมใช้เรียกส่วนประกอบร่วมที่ผูกภาชนะสานรูปทรงคล้ายครุ หรือ กระซุ ก็ได้ ต่อภายหลังคำนี้กร่อนไปคงเหลือแต่ “โพล่” ซึ่งหมายถึงเฉพาะตัวภาชนะสานเท่านั้น จะอย่างไรก็ตามโดยขนบนิยมถ้าเอ่ยถึง “โพล่” คงจะหมายรวมทั้งส่วนประกอบร่วมตามถ้อยความที่พรรณนาโดยพิสดารนั้นเป็นสำคัญ

ภาชนะสานสำหรับใส่เสบียงคู่กันกับโพล่ คือ แฟ้ม ในหนังสืออักขราภิธานศรับท์ ของ ดร.แดนบิช แบรดเลย์ ให้ถ้อยความอธิบายคำว่า แฟ้ม ไว้ว่า

“แฟ้ม, คือ ของสานด้วยเส้นตออย่างหนึ่งรูปคล้ายครุ แต่มีฝา, เขาสานสำหรับใส่เข้าสารไปกินเมื่อไปทัพนั้น”

ลักษณะของ “แฟ้ม” ดังคำอธิบายนี้ ได้พบเห็นภาพจิตรกรรมสีในสมุดไทยเขียนตำราพิชัยสงครามแสดงภาพการเดินกองทัพในสมุดตำราเล่มนี้ตอนหนึ่งมีภาพแสดงคนหาบเสบียง ซึ่งมีคำอธิบายในตำราว่า

“๑ พลผู้ครัวตามสงเข้า ทหารเล่าคิดฉันทใด พลครัวลูกหาบไป อาวุธใส่เครื่องคง อย่าหลงฟังตักเตือน อย่าเพื่อนผู้อยู่ผู้ไป ปลงลงในท่าควรที่ บอกคติโดยควร จงอย่าลวนทำตามมา”

ภาพคนหาบเสบียงหรือพลครัวผู้ส่งข้าวในสมุดตำราฯ เขียนเป็นภาพผู้ชายหนุ่มหนึ่งหาบภาชนะสานรูปคล้ายครุมีฝาปิดใส่มาในสาแหรกข้างละลูก ภาชนะสานในภาพเขียนมีรูปพรรณตรงกันกับความอธิบายคำว่า “แฟ้ม” ในหนังสืออักขราภิธานศรับท์ค่อนข้างชัดเจน รูปลักษณะของ

“แฟ้ม” ภาชนะสานชนิดหนึ่งจึงควรเป็นไปดังความอธิบายคำและภาพจิตรกรรมในสมุดตำราพิชัยสงครามเล่มนั้น

กระนั้นก็ดี คำว่า “แฟ้ม” นี้ยังมีความอธิบายรูปพรรณและหลักฐานที่เป็นรูปลักษณะแตกต่างไปในที่อื่นที่ควรนำมาพิจารณารวมเพื่อความสมบูรณ์ในการทำความรู้จักภาชนะประเภทนี้

“แฟ้ม” คำนี้มีความอธิบายในหนังสือปทานุกรม ฉบับกรมตำรา กระทรวงธรรมการ พุทธศักราช ๒๔๗๐ ความว่า

“แฟ้ม น. กระเป๋าทึบสำหรับใส่กระดาษหนังสือ, ภาชนะสานคล้ายข้อง แต่รูปยาวอย่างเดียวกับกระเป๋ใส่หนังสือ”

แฟ้มในความอธิบายส่วนที่สอง คือ ภาชนะสานรูปร่างคล้าย “ข้อง” แต่รูปยาวอย่างเดียวกับกระเป๋ใส่หนังสือ ความอธิบายส่วนนี้ควรทำความเข้าใจสองนัยด้วยกัน ดังนี้

ว่าถึง “ข้อง” เสียก่อน ข้องเป็นภาชนะสานประเภทหนึ่ง ทำขึ้นหลายแบบ เช่น ข้องยืน ข้องนอน ข้องลอย ข้องเปิด ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะข้องยืน สานส่วนกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตัวข้องค่อนข้างกลมและกระพุ้งออกสองข้าง ตอนบนรวบเป็นบ่าข้องลักษณะตรงและแบน ตอนกลางทำเป็นปากข้องรูปทรงกรวย ข้องยืนนี้ทางด้านข้างอยู่ในรูปร่างสี่เหลี่ยมผืนผ้า ข้องแต่ละแบบใช้สำหรับใส่สัตว์น้ำขนาดย่อม ๆ

การที่นำเอารูปลักษณะของข้องมาเทียบเคียงให้นักเห็นภาพ “แฟ้ม” ก็คงหมายเอาลักษณะรูปร่าง ทางด้านข้างของข้องที่เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าและเป็นกระพุ้งออกทั้งสองด้าน

ว่าด้วยการเปรียบ “แฟ้ม” รูปยาวอย่างเดียวกับกระเป๋ใส่หนังสือนั้น นัยนี้ควรทราบและทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบ กระเป๋ หรือ กระเป๋า ซึ่งเป็นสิ่งที่รู้จักกันมาก่อนพุทธศักราช ๒๔๗๐ โดยคำอธิบายในปทานุกรมเล่มเดียวกัน ดังนี้

“กระเป๋ น. เครื่องใช้รูปคล้ายถุงหรือกระเพาะ ทำด้วยหนังบ้าง ผ้าบ้างสำหรับใส่ของต่าง ๆ ใช้คาดเอวหรือติดไว้ที่เสื้อกางเกงก็มี”

สาระที่อ้างขึ้นไว้ในความอธิบายคำว่า แฟ้ม ทั้งสองนัยดังที่ได้แจ้งไว้นี้ เมื่อประกอบกันแล้วสรุปได้ว่า แฟ้ม ลักษณะคล้ายถุงรูปสี่เหลี่ยมและกระพุ้งออกสองข้างอย่างข้อง กระนั้นก็ดี ยังมีความอธิบายว่าอย่างเดียวกับกระเป๋ใส่หนังสือ ซึ่งกระเป๋ารุ่นเก่านั้นมักทำเป็น ๒ ฝาประกบเข้าหากัน ดังนี้ ลักษณะของ “แฟ้ม” นอกจากมีรูปร่างคล้ายถุงแล้ว ยังควรสานเป็น ๒ ฝาประกบกัน โดยส่วนที่เป็นกระพุ้งออกไปทางด้านข้าง ทำให้มีที่ว่างสำหรับบรรจุเสียบได้มากพอต้องการ รูปลักษณะของแฟ้มจึงควรเป็นดังคะเนนี้

แฟ้ม ดังความที่กล่าวมานี้เป็นแต่สาระที่ปรากฏในเอกสารและการเทียบเคียงโดยอาศัยสาระจากเอกสารเป็นประเด็น

กระนั้น โอกาสที่จะได้เห็นและรู้จักแฟ้มอย่างชัดเจนก็ยังมีโอกาสอยู่ สำหรับผู้เรียบเรียง

บทเขียนเรื่องนี้ กล่าวคือเมื่อปลายปีพุทธศักราช ๒๕๒๐ ได้มีโอกาสเดินทางขึ้นไปยังภาคเหนือเพื่อเก็บข้อมูลและถ่ายภาพศิลปกรรมตามจังหวัดต่างๆ ในภาคนี้เพื่อจัดทำพจนานุกรมศิลปกรรมไทย คราวนั้นได้มีโอกาสไปถึงวัดโหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ที่วัดเก่าแก่งานนี้ได้มีโอกาสพบภานะสานที่เรียกว่า “แฟ้ม” เก็บรักษาไว้ในโรงธรรมเก่า ร่วมกับโบราณวัตถุจำนวนไม่น้อย ซึ่งทางวัดเตรียมการจะทำพิพิธภัณฑ์ สำหรับวัดและจัดแสดงโบราณวัตถุเหล่านั้นอย่างเป็นทางการเป็นกิจลักษณะ

แฟ้ม ซึ่งเป็นภานะสานที่พบในโรงธรรมเก่า ณ วัดโหล่หินนั้น ได้จดหมายรูปพรรณไว้ดังนี้

“ภานะสานชนิดหนึ่ง รูปพรรณที่เห็นตรงกับคำบอกเล่าและหลักฐานต่างๆ ที่ได้ยินได้ฟังมา คือ แฟ้ม ที่เห็นอยู่นี้เก่าแก่เต็มที่ ชำรุดมากแต่ก็ยังแลเห็นรูปทรงและรายละเอียดควรเรียนรู้รับเอาไว้เป็นครูได้ แฟ้มทำรูปคล้ายฝ่าหอยแครง ๒ ฝ่าประกบเข้าด้วยกัน ฝ่าแฟ้มสานด้วยตอกผิวขึ้นรูปเป็นกระพุ้งออกทางด้านข้างคล้ายกระดังมอญ ตอนล่างขอบตรง ตอนบนโค้งมน ฝ่าแฟ้มเข้าขอบไม้ไผ่ถักพันอย่าง “จุนางเข้าห้อง” เพื่อให้มันคง ฝ่าทั้งคู่ประกบติดกันโดยใช้ตอกหวายทำเป็นห่วงร้อยขอบตอนล่างไว้ทั้งคู่ ทำหน้าที่อย่างบานพับเมื่อฝ่าเปิดออก ก็จะมีลักษณะอย่างหอยแอ่เปลือก ที่ริมฝาดอนบนทั้งคู่ถักหวายทำเป็นหูสำหรับสอดไม้คาน เพื่อหาบไป ได้หูของ ฝาดูหนึ่งถักหวายทำเป็นห่วงเล็ก ๆ ห่วงหนึ่ง กับได้หูของอีกฝาดูหนึ่งทำลูกสลักลักษณะคล้ายปิ่นผูกติดไว้สำหรับขัด เข้ากับห่วงที่อยู่ตรงกันข้ามเมื่อปิดฝ่าแฟ้ม ขนาดของแฟ้มที่เห็นนี้ กว้างวัดที่ขอบล่างประมาณ ๘๐-๙๐ เซนติเมตร สูงจากตอนล่างขึ้นไปสุดขอบบนประมาณ ๙๐ เซนติเมตร ได้เขียนรูปไว้เป็นอย่างดี”

แฟ้มที่ได้มีโอกาสเห็นและจดหมายขึ้นไว้แต่คราวนั้น นับว่าเป็นคราวดีที่ได้ทันเห็นสิ่งที่ควรกล่าวได้ว่าลบลสูญไปในอดีตยังคงอยู่ให้เห็นได้ กับยังเป็นหลักฐานทางวัตถุที่ทำให้ภาพลักษณ์ในวรรณกรรมเก่าๆ ปรากฏภาพของโพล์และแฟ้มเป็นรูปธรรมชัดเจนขึ้นในความนึกเห็น เมื่อโอกาสที่ได้สัมผัสวรรณกรรมเก่าๆ ดัง

“หยุดยั้งตั้งหม้อเสร็จสรรพ

กินแล้วนอนหลับเข้ดั่งโ

รับรดตดมาเอาทำโพธิ

แฟ้มโพล์หาบคอนหย่อนหย่อนมา”

หรือ

“มรราวสนี้ชาติมันชั่วนัก

จะลิกไปให้เขาลักเองฤหา

ข้อมือดำแล้วระกำทุกเวลา

โพล์กับบ่าแบกกันจนบรรลีย์”

เรื่องโพล์ และ แฟ้ม ดังที่ได้พรรณนามาเป็นลำดับ คงจะมีสาระดีเป็นประโยชน์อยู่บ้างสำหรับความสนใจใฝ่รู้เรื่องเก่าๆ ที่ผ่านไปแล้ว และยากที่จะยื้อให้หวนกลับมาให้เห็น ซึ่งถ้าจะเป็นไปได้บ้างก็คงเป็นเพียงบทเขียนถึงเท่านั้น

อนึ่ง คำว่า “แฟ้ม” ซึ่งเป็นชื่อเฉพาะของภานะสานมีรูปลักษณะดังความอธิบายไว้นี้จะเป็นไปได้หรือไม่ที่คำว่า “แฟ้ม” ภายหลังเอามาใช้เรียก “ปกสำหรับเก็บรวบรวมเอกสาร” นัยว่ามีที่มาจากคำว่า “File” ดังในหนังสือพจนานุกรมไทย-อังกฤษ ของ นายยอร์จ แบรดเลย์

แมคฟาแลนด์ หรือ อำมาตย์เอก พระอาจารย์ทวยาคม ฉบับพิมพ์เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๔ ที่จำกัดความไว้ดังนี้

“แฟ้ม Faam n.a correspondence folder, file or binder”

อย่างไรก็ตามคำว่า “แฟ้ม” เป็นสยามภาษามีมาก่อนนานกว่า ความข้อนี้ข้อฝากไว้แก่ผู้รู้พิจารณาต่อไป

บนเขียนเรื่องโพล-แฟ้มก็ขอยุติไว้เพียงนี้

โพล

เพลงยาวนิราศ เรื่อง รบพม่าที่ท่าดินแดง

สมพร จารุณัญญ์

ตั้งใจจะอุปถัมภ์
จะป้องกันขอบชายฝั่ง สยาม

ยอยกพระพุทธศาสนา
รักษาประชาชนแลมนตรี

คำกลอนข้างต้นเป็นที่รู้จักกันดี เนื่องจากมักจะมีผู้นำมากล่าวขานเสมือนเป็นพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในการปกครองแผ่นดินรัตนโกสินทร์ เมื่อพระองค์ได้รับอัญเชิญขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ หลังจากได้ทรงปราบความวุ่นวายตอนปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว ความหมายของคำกลอนบอกให้เราทราบถึงความมุ่งมั่นพระราชหฤทัย ที่จะทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ปกป้องแผ่นดินอันเป็นราชอาณาจักรไทย และดูแลให้ความคุ้มครองประชาชนชาวไทย ตลอดจนแม่ทัพ นายกอง และข้าราชการบริพารให้อยู่เย็นเป็นสุข ข

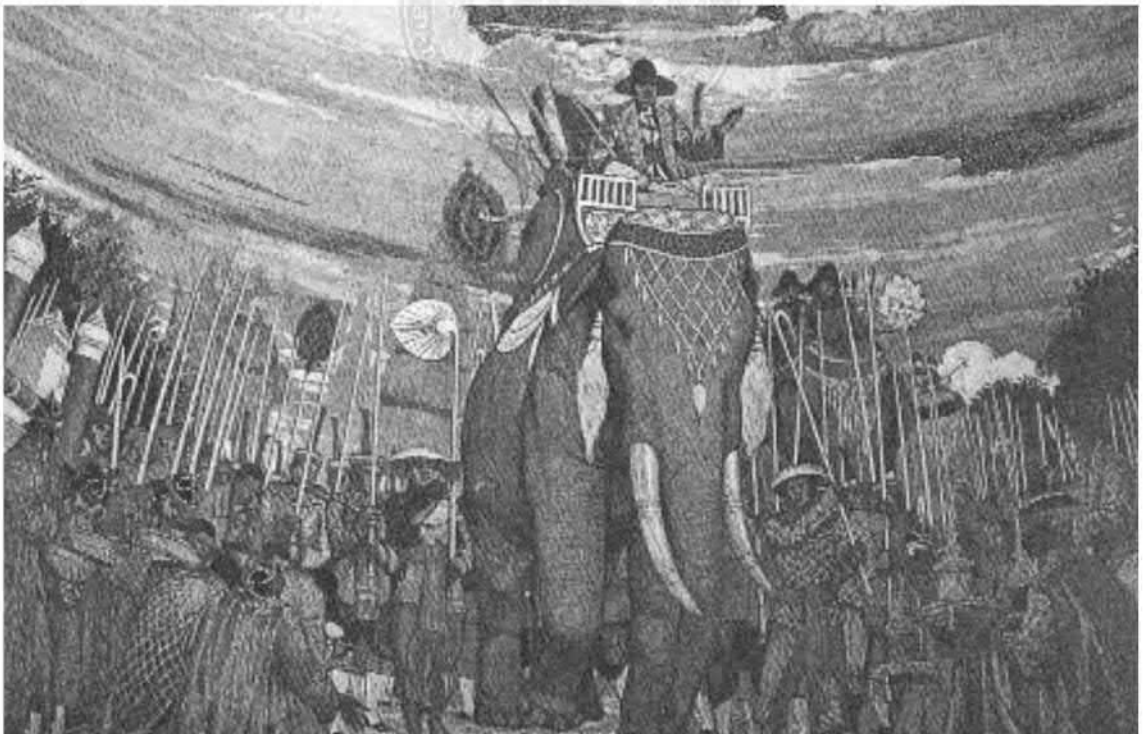

พระบรมราชานุสาวรีย์
สมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
ประดิษฐานที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์
กรุงเทพมหานคร

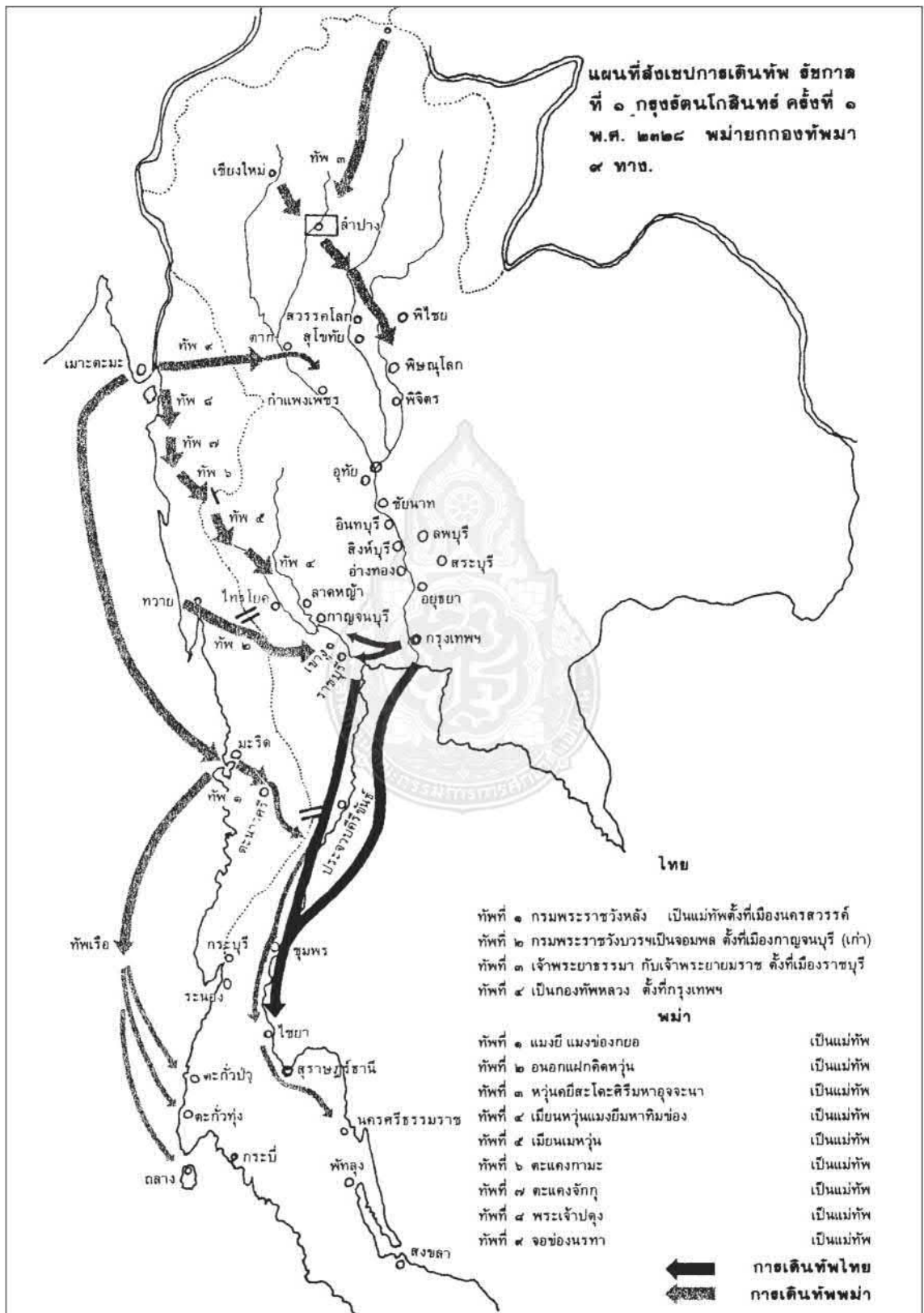
ผู้ที่ไม่ทราบที่มาของคำกลอนข้างต้นอาจจะสงสัยว่าพระราชนิพนธ์นี้เป็นพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อคราวเสด็จปราบดาภิเษกเสวยราชสมบัติหลังจากทรงปราบยุคเข็ญตอนปลายแผ่นดินกรุงธนบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ หรือคราวที่โปรดเกล้าฯ ให้มีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามแบบแผนโบราณราชประเพณีในภายหลัง เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ และเป็นทำนองเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันได้ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการ “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม” หรืออย่างไร สำหรับผู้ที่สนใจและเคยอ่านวรรณคดีบทพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จะทราบว่า คำกลอนแสดงถึงพระราชปณิธานนี้อยู่ในบทพระราชนิพนธ์ เพลงยาวนิราศ เรื่อง รบพม่าที่ท่าดินแดง ซึ่งพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อคราวเสด็จกรีธาทัพไปรบกับพม่าที่ท่าดินแดงและสามสบ จังหวัดกาญจนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ ซึ่งเป็นสงครามกับพม่าครั้งที่ ๒ ในแผ่นดินของพระองค์

อันเนื่องจากสงครามป้องกันราชอาณาจักร

การสงครามระหว่างไทยกับพม่าครั้งที่ ๒ ใน พ.ศ. ๒๓๒๙ มีเหตุสืบเนื่องจากสงครามไทยกับพม่าครั้งที่ ๑ ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ ที่ควรจะกล่าวถึงพอสังเขป กล่าวคือ เมื่อพระเจ้าปดุง กษัตริย์พม่าได้ทราบข่าวประเทศไทยผลัดแผ่นดินใหม่ ก็คิดว่าไทยกำลังอ่อนแอ จึงยกทัพใหญ่เข้ามา

สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยาดราสู่เมืองธนบุรี

รุกรานไทยทั้งทางเหนือ ทางตะวันตก และทางใต้ รวมเก้ทัพด้วยกัน ซึ่งเรารู้จักกันดีว่า เป็นสงคราม เก้ทัพ ศึกหนักที่สุดในคราวนั้น คือ ศึกภาคตะวันตก ที่เมืองกาญจนบุรี พม่ายกทัพใหญ่ทั้งทัพหน้า และทัพหลวงซึ่งพระเจ้าปดุงทรงเป็นจอมทัพเอง รวม ๕ ทัพ เข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จเป็นแม่ทัพไปรบศึกด้านกาญจนบุรี การสู้รบครั้งใหญ่เกิดขึ้นที่ทุ่งลาดหญ้า เชียงบรรทัด กำลังนักรบไทยประมาณ ๓๐,๐๐๐ คน สามารถต้านทานกำลังทหารพม่าจำนวนประมาณ ๙๐,๐๐๐ คน ไว้ได้ กำลังทหารไทยยกตามตีขับไล่พม่าให้ออกร่นหลบหนีไปจนถึงท่าดินแดงและสามสบ เมื่อพระเจ้าปดุงทรงทราบว่าทัพหน้าแตกพ่ายแล้ว ทรงเห็นว่าจะเอาชนะไทยไม่ได้ในการศึกครั้งนี้จึง ถอยทัพกลับคืนไปพม่า ส่วนทัพพม่าที่ยกเข้ามาทางด้านเหนือและใต้ ก็ล้วนถูกทัพไทยต้านทาน และพ่ายแพ้กลับไปทุกทัพ

การศึกกับพม่าในสงครามเก้ทัพเป็นศึกครั้งสำคัญที่สุดในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ไทยสามารถขับไล่ข้าศึกที่มีกำลังมากกว่าถึงสองเท่าให้แตกพ่าย ไปได้ โดยเฉพาะการรบที่ทุ่งลาดหญ้า แขวงเมืองกาญจนบุรี เป็นวีรกรรมที่ยิ่งใหญ่ของทหารไทย ในภายหลังรัฐบาลไทยจึงได้จัดตั้งอุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทัพขึ้นที่บริเวณทุ่งลาดหญ้า เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานเตือนให้ระลึกถึงวีรกรรมของทหารไทยที่ได้สละเลือดรักษาชาติบ้านเมืองไว้

ป้อมดูภูมิทัศน์อยู่ที่อุทยานประวัติศาสตร์สงคราม ๙ ทัพ

การพ่ายแพ้ในสงคราม พ.ศ. ๒๓๒๘ ทำให้พระเจ้าปดุงรู้สึกอับอายศอดสู จึงกรีธาทัพใหญ่เข้ามาทำสงครามกับไทยเป็นการแก้ตัวอีกครั้ง ในปีขึ้น พ.ศ. ๒๓๒๙ ทรงพยายามแก้ไขข้อผิดพลาดในการจัดทัพและการเตรียมการรบที่ผิดพลาดในสงครามครั้งที่แล้วหลายประการ ในครั้งนี้โปรดให้ยกทัพใหญ่เข้ามาทางเดียว โดยให้ทัพหน้าพ่ายกล่งหน้าเข้ามาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ มาตั้งค่ายอยู่ที่ทำดินแดงแห่งหนึ่ง และที่สามสบอีกแห่งหนึ่ง และให้ทัพหลวงซึ่งมีพระมหาอุปราชเป็นแม่ทัพยกตามเข้ามาตั้งค่ายอยู่ที่ริมแม่น้ำแม่กษัตริย์ ใกล้กับด่านพระเจดีย์สามองค์ ส่วนเรื่องเสบียงอาหารและยุทธโศปกรณ์ในการสงครามพระเจ้าปดุงก็โปรดให้เตรียมการอย่างรอบคอบ โดยเตรียมสะสมเสบียงอาหารจำนวนมากไว้ที่เมืองเมะตะมะ ส่วนตามรายทางที่ยกกองทัพเข้ามาก็ให้ลำเลียงเสบียงอาหารมาตั้งยุ้งฉางไว้ทุกตำบล และยังเตรียมการต่อเรือรบสำหรับทัพเรือขึ้นที่ปลายลำน้ำไทรโยค จัดตั้งค่ายคูประตูหอรบ ขุดสนามเพลาะปึกขวางหนามอย่างหนาแน่น และสร้างสะพานเรือข้ามลำห้วยลำธารให้ทหาร และพาหนะสามารถเดินติดต่อกันได้สะดวก

ในเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ทำดินแดง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพระราชนิพนธ์ได้ทรงพรรณนาการตั้งทัพของพม่าไว้ดังนี้

ทัพพม่าอยู่ยังทำดินแดง	แต่งค่ายรายไว้เป็นถั่วถั่ว
ทั้งเสบียงอาหารสารพันมี	ดั่งสร้างสรรคธานีทุกประการ
มีทั้งพ่อค้ามาขาย	ร้านรายกระโจมพลทุกสถาน
ด้านหลังท่าทางวางตะพาน	ตามละหานห้วยน้ำทุกตำบล
ร้อยเส้นมีฉางระหว่างค่าย	ถ่ายเสบียงมาไว้ทุกแห่งหน
แล้วแต่งกองร้อยอยู่คอยคน	จนตำบลสามสบครบครัน
อันค่ายคูประตูหอรบ	ตบแต่งสารพัดเป้นที่มั่น
ทั้งขวางหนามเขื่อนคูป้องกัน	เป็นชั้นชั้นอันดับมากมาย

ทางฝ่ายไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชและสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ได้เสด็จโดยกระบวนทัพเรือขึ้นไปรับศึก กองทัพของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทขึ้นไปถึงเมืองไทรโยค ส่วนกองทัพหลวงของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นไปถึงท่าขนุน แล้วจึงจัดกระบวนทัพบกยกกำลังหนุนกันขึ้นไปตั้งค่ายมั่นเป็นหลายค่ายเพื่อรบกับทัพพม่าที่ทำดินแดงและสามสบ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดให้ทุกทัพเข้าตีค่ายพม่าพร้อมกัน กองทัพหน้าเข้าตีค่ายพม่าที่สามสบ กองทัพหลวงเข้าตีค่ายพม่าที่ทำดินแดง รบกันอยู่เพียงเวลา ๓ วัน ฝ่ายไทยก็สามารถตีค่ายพม่าแตกทุกค่าย ทหารไทยไล่ติดตามพม่าขึ้นไปถึงค่ายหลวงของพม่าที่ลำน้ำแม่กษัตริย์ พระมหาอุปราชได้ข่าวทัพหน้าแตกก็ถอยทัพกลับไปเมะตะมะ ไม่คิดสู้รบแต่อย่างใด

ทิวทัศน์บริเวณสมรภูมิในปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงบรรยายการสู้รบขับไล่ข้าศึกศัตรูออกไปจากราชอาณาเขต และแสดงถึงพระราชปณิธานในการบำรุงรักษาราชอาณาจักรไทยไว้ในเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ทำดินแดง ดังนี้

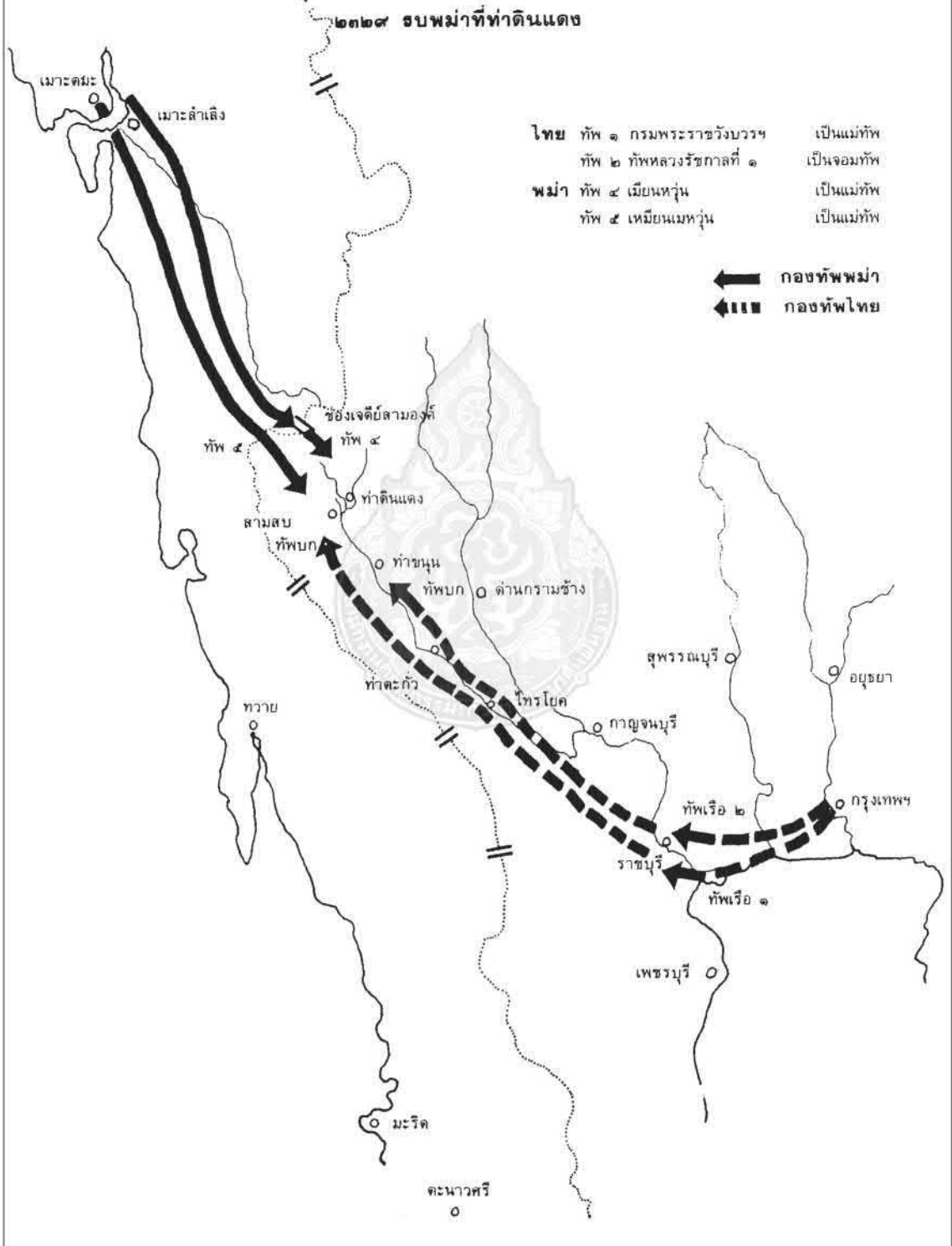
ให้ทหารเข้าหักโหมโรมรัน	สามวันพวกพม่าก็พังพ่าย
แตกยับกระจัดพลัดพราย	ทั้งค่ายคายน้อยใหญ่ไม่ต่อตี
ให้ติดตามไปจนแม่กษัตริย์	เหล่าพม่ารีบรัดลัดหนี
บ้างก็ตายกายกองในปัดพี	ด้วยเดชबारมีที่ทำมา
ตั้งใจจะอุปถัมภก	ขอยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขัน สี่มา	รักษาประชาชนแลมนตรี
จะบำรุงทั้งฝูงสุรางค์รัก	ให้อัครเป็นสุขจำเรณูศรี
ครั้นเสร็จการผลาญราชไพร่	ก็ให้กรีธาทัพกลับมา

พระราชนิพนธ์เพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ทำดินแดง

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเป็นพระมหากษัตริย์นักรบและเป็นที่มีความสามารถมากพระองค์หนึ่ง ได้ทรงพระราชนิพนธ์กลอนบทละครไว้หลายเรื่อง คือ รามเกียรติ์ อีเหินา อุณรุท เพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ทำดินแดง เป็นบทพระราชนิพนธ์ในทำนองนิราศที่ทรงไว้ในคราวเสด็จไปสงครามรบพม่าครั้งที่ ๒ ที่ทำดินแดงและสามสบ แขวงกาญจนบุรี ใน พ.ศ. ๒๓๒๙

แผนที่สังเขป การเดินทัพ อัยกาลที่ ๑
กรุงรัตนโกสินทร์ ครั้งที่ ๒ พ.ศ.

๒๓๒๙ รอบพม่าที่ท่าดินแดง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายเรื่องหนังสือนิราศว่า

“หนังสือจำพวกที่เรียกว่า นิราศ เป็นบทกลอนแต่งเวลาไปทางไกล มูลเหตุที่จะเกิดหนังสือชนิดนี้ขึ้น สันนิษฐานว่าคงเป็นเพราะเวลาเดินทางที่มักต้องไปเรือหลายๆ วัน มีเวลาว่างมาก ได้แต่นั่งๆ นอนๆ ไปจนเกิดเบื่อ ก็ต้องคิดหาอะไรทำแก้รำคาญ ผู้สันตติในทางวรรณคดีจึงแก้รำคาญโดยกระบวนคิดแต่งบทกลอน บทกลอนแต่ในเวลาเดินทางเช่นนั้นเป็นธรรมดาที่จะพรรณนาว่าด้วยสิ่งซึ่งได้พบเห็นในระหว่างประกอบกับอารมณ์ของตน เช่น ครวญคิดถึงคู่รัก ซึ่งต้องพรากทิ้งไว้ทางบ้านเรือน เป็นต้น”*

ทรงอธิบายเพิ่มเติมว่า นิราศที่แต่งกันครั้งกรุงศรีอยุธยาที่แต่งเป็นกลอนสุภาพจะรวมไว้ในพวกเพลงยาวสังวาส นิราศที่แต่งเป็นกลอนสุภาพในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นแรกก็รวมอยู่ในเพลงยาวสังวาส บทพระราชนิพนธ์นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดงก็รวมอยู่ในเพลงยาวเช่นเดียวกัน ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ จึงแยกนิราศออกจากเพลงยาวสังวาส

ในเพลงยาวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงพรรณนาถึงสถานที่ตลอดทางเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารคและสถลมารค ตั้งแต่ทรงยกกองทัพจากกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์จนถึงสมรภูมิรบที่ท่าดินแดง พร้อมกันไปกับทรงรำพันด้วยความอาลัยรักถึงนางอันเป็นที่รัก สลับด้วยการพรรณนาความงามของป่าเขา พฤษภา และสัตว์นานาพันธุ์ ดังตัวอย่างพอให้เห็นกวีโวหารของพระองค์ท่าน ต่อไปนี้

อีกมุมหนึ่งของทิวทัศน์บริเวณสมรภูมิในปัจจุบัน

* ‘อธิบายเรื่องหนังสือนิราศ’ พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในหนังสืออนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ รองเสวกโท ขุนหนองจิกพศกอำรุง (เพิ่ม นุชสุวรรณ) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๓, หน้า ๔

เมื่อวันออกนาเวศทุเรศสถาน
พี่เคยทัศนเจ้าทุกเข้าเย็น
ครั้งถึงด่านตาลเทวทวีถึง
ถึงนางนองเหมือนพี่น้องชลนา
ถึงบางลานยี่งตาลทรงสมร
จึงเร่งรีบนาวาคลาไคล
สูงส่งตรงโตรกโดดเดี่ยว
พรายแพรวดังแก้วแกมนิล
บ้างจับไม้รายเรียงบนเชิงเขา
นกเอี้ยงยังรู้มีอาลัย

เร่งรีบคชสารอัสดร
ชมพรรณมิ่งไม้نانา
लगต้นสาขาดูน่าชม
สดับเสียงปักษาสาวที่
เสนาะเสียงจักระจันสนั่นไพร
เรไรร้องหรีงหรีงอยู่ริมพง

แสนสงสารสุดอาลัยใครจะเห็น
เพราะเกิดเชษฐจึงต้องละสละมา
คะนึ่งในให้หวลละห้อยหา
ยิ่งอาทวาวารณ์สะท้อนใจ
ให้ขุนซ่อนอารมณ์หม่นไหม้
มาถึงไศลชลธีศิขรินทร์
อยู่ริมสายชลเชียวกระแสนินรุ
ปักชนบินร้องระงมไพร
บ้างวงศ์เหงาหาคู่พิสมัย
ออกเราฤจะไม่วេทนา
บทจรตามแถวแนวพฤกษา
บ้างทรงผลเป็นผลกาเขียวขจี
รินรมมิตแสงพระสุรศรี
ลึงค่างบ้างชะนีวิเวกตง
แม่ม่ายลองโนในป่าระหง
ส่งเสียงดังสำเนียงอนงค์นวล

น้ำตกเอราวัณชั้นที่ ๑
เมืองกาญจนบุรี

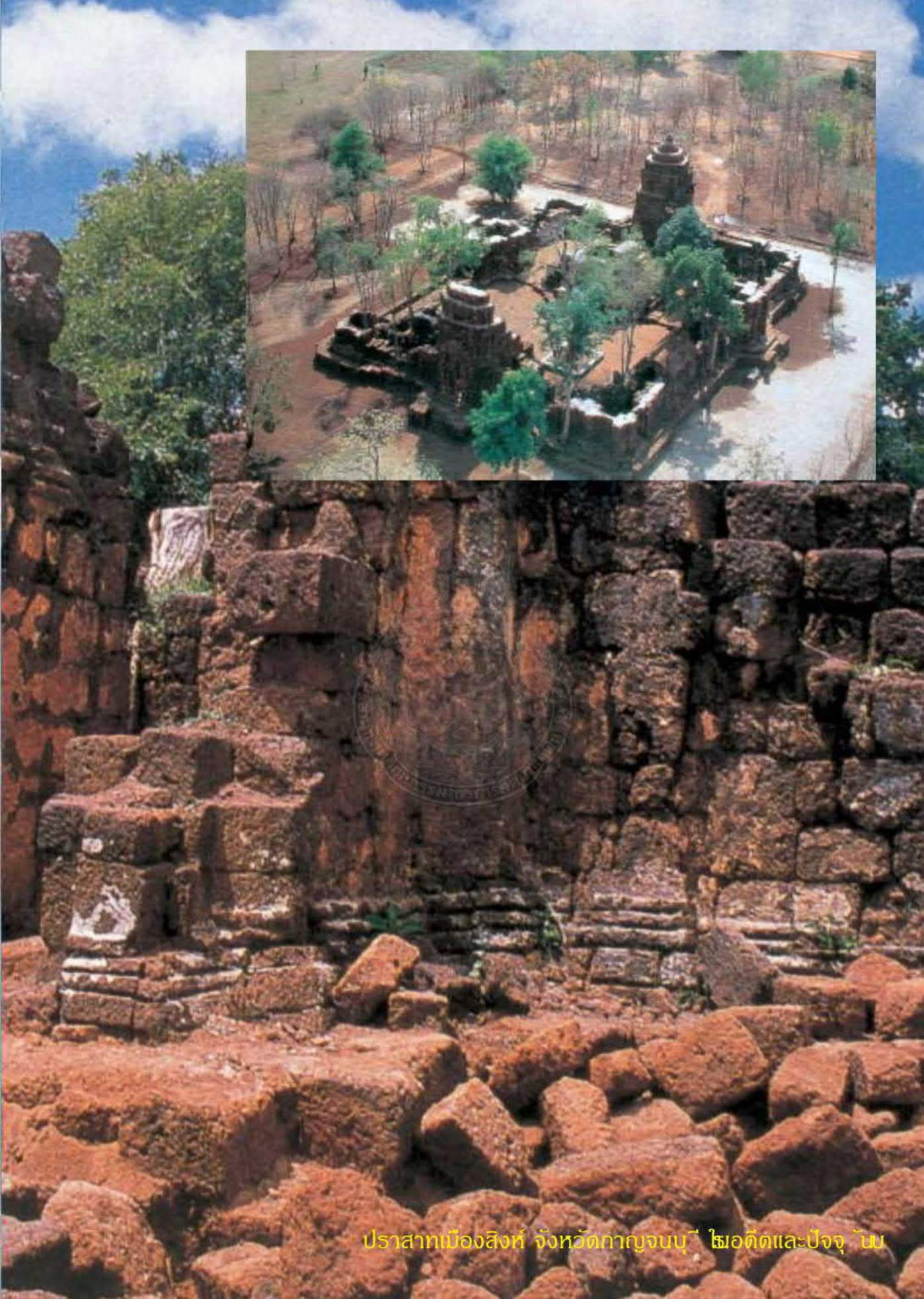
เห็นดาวตึกนิกหวนรณจวนหา
อันหาบหามที่เขตามมาทั้งปวง
เขานักหาบถึงที่ก็ได้พัก
มีแต่คอนชอนทุกซทุกวันไป

ในอุราเพียงทับด้วยเขาหลวง
ไม่หนักทรงเหมือนพีหนักอาลัยไกล
พีหนักกรนี้ไม่ปลงเอาจได้
จะเห็นใจฤทัยใจการุณกัน

พระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชที่ปรากฏอยู่ในบทพระราชนิพนธ์ เพลงยวนิราศเรื่องรบพม่าที่ท่าดินแดง ที่ได้กล่าวนำไว้ในตอนเริ่มเรื่อง หากท่านผู้ใดได้ศึกษาพระราชประวัติและพระราชกรณียกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญทั้งก่อนและหลังจากที่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงสยาม จนตลอดพระชนมชีพ ก็จะตระหนักชัดถึงพระราชวิริยะอุตสาหะ และพระมหากรุณาธิคุณที่มีต่อแผ่นดินไทยและอาณาประชาราษฎร์ ทรงฟื้นฟูบำรุงรักษาสยามประเทศให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง ยังความสงบสุขและเจริญรุ่งเรืองให้เกิดแก่ไพร่ฟ้าและเหล่าข้าราชการยิ่งกว่าคำกลอนซึ่งแสดงถึงพระราชปณิธานมากมายนัก

พระปรางค์ วัดขุนแผน ตำบลลาดหญ้า

ปราสาทเมืองสิงห์ จังหวัดกาญจนบุรี ใส่อัดและปัจจุัน

ประติมากรรมศิลาจำหลักรูปพระนารายณ์ พบที่โบราณสถานพงตึก
จังหวัดกาญจนบุรี